

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
KATEDRA ROZVOJOVÝCH STUDIÍ

Martin MIKA

Hlavní rozvojové příležitosti Tádžikistánu a možné
uplatnění české rozvojové spolupráce

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracoval sám a veškeré použité prameny jsem uvedl v seznamu použitých zdrojů.

V Olomouci dne 3. 8. 2010

Podpis .....

Rád bych zde poděkoval vedoucímu mé diplomové práce doc. RNDr. Pavlu Nováčkovi, CSc. za jeho vstřícnost, odbornou pomoc, cenné rady a připomínky. Dále bych chtěl poděkovat své rodině za trpělivost a oporu při psaní této diplomové práce.

Vysoká škola: Univerzita Palackého

Fakulta: Přírodovědecká

Katedra: Rozvojových studií

Školní rok: 2007/08

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

student

Martin MIKA

obor

Mezinárodní rozvojová studia

Název práce:

**Hlavní rozvojové příležitosti Tádžikistánu a možné uplatnění české
rozvojové spolupráce**

**Main development opportunities of Tajikistan and potential development cooperation
of the Czech Republic**

Zásady pro vypracování:

Jedním z cílů diplomové práce je charakteristika vývoje Tádžikistánu po získání nezávislosti a současné situace v zemi, včetně přijímané rozvojové pomoci. Dále bude vypracována podrobná SWOT analýza na jejímž základě budou definovány hlavní rozvojové příležitosti Tádžikistánu. Dílčím cílem je nalezení příležitosti pro zahraniční rozvojovou spolupráci České republiky s Tádžikistánem.

Struktura práce:

1. Úvod
2. Cíle práce, metodika
3. Vývoj Tádžikistánu po rozpadu SSSR
4. Současná situace Tádžikistánu
5. SWOT analýza
6. Hlavní rozvojové příležitosti Tádžikistánu
7. Rozvojové příležitosti ČR v Tádžikistánu
8. Závěr
9. Shnutí - Summary

Diplomová práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách:

Konkretizace osnovy (listopad 2007).
Rešerše dostupné literatury (únor 2008).
Zpracování 1.-2. kapitoly (květen 2008).
Zpracování 3.- 4. kapitoly (listopad 2008).
Zpracování 5. kapitoly a formulace závěru (únor 2009).
Dokončení a odevzdání práce (duben 2009).

Rozsah grafických prací: grafy, mapy

Rozsah průvodní zprávy: 20 000–22 000 slov základního textu + práce včetně všech příloh v elektronické podobě

Seznam odborné literatury:

HORÁK, Slavomír. *Střední Asie mezi Východem a Západem*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 259 s. ISBN 80-246-0906-1.

LÜCKE, Matthias – ROTHERT, Jacek. *Central Asia's comparative advantage in international trade*. Kiel: Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel, 2006. 39 s. ISBN 3-89456-279-x.

National Development Strategy of the Republic of Tajikistan for the Period to 2015. Dushanbe: Government of Tajikistan, 2006. 64 s.

PŠEJA, Pavel (ed.). *Zahraniční politika České republiky vůči zemím Blízkého Východu, Zakavkazska a Střední Asie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2001. 110 s. ISBN 80-210-2740-1.

Vedoucí diplomové práce: Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.

Datum zadání diplomové práce: 16.11. 2007

Termín odevzdání diplomové práce: 15. 4. 2009

vedoucí katedry

vedoucí diplomové práce

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou rozvoje středoasijského Tádžikistánu. Jejím primárním cílem je analýza hlavních rozvojových příležitostí, které by měly zemi pomoci v dalším rozvoji.

Práce na úvod popisuje vývoj Tádžikistánu po získání nezávislosti, kdy vypukla občanská válka. Ta je jednou z hlavních příčin současného stavu země. Následuje podrobná charakteristika důležitých rozvojových faktorů – fyzicko-geografických a socio-ekonomických podmínek, environmentálních problémů a přírodních rizik, mezinárodních vztahů. Na základě zjištěných informací je vypracována SWOT analýza a následně jsou definovány hlavní rozvojové priority, které by měly Tádžikistánu pomoci využít existujících silných stránek a možných příležitostí k zlepšení slabých stránek. Závěr diplomové práce se zabývá možným uplatněním české rozvojové spolupráce v Tádžikistánu.

Klíčová slova – Tádžikistán, politika, rozvoj, pašování drog, Česká republika, rozvojová spolupráce

Abstract

This diploma thesis deals with the issue of the development of Central Asian Tajikistan. Its primary objective is an analysis of main development opportunities which should help Tajikistan with its further development.

At the beginning, the thesis describes the development of Tajikistan after the gain of independence when the civil war broke out. This conflict is one of the main causes of current situation in country. Next is a detailed characterization of important development factors – physiographic and socioeconomic conditions, environmental problems and natural hazards, as well as foreign relations. Based on proven information the SWOT analysis is drawn up and then main development priorities are defined. Those should help Tajikistan to use its existing strengths and potential opportunities to improve its weaknesses. The end of this diploma thesis deals with a potential use of the Czech development cooperation in Tajikistan.

Keywords – Tajikistan, politics, development, trafficking drugs, Czech Republic, development cooperation

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	9
ÚVOD	12
METODIKA PRÁCE	14
1 VÝVOJ TÁDŽIKISTÁNU PO ROZPADU SSSR	16
1.1 NEZÁVISLOST	17
1.2 OBČANSKÁ VÁLKA.....	19
1.3 MÍROVÝ PROCES	20
1.4 TÁDŽIKISTÁN PO OBČANSKÉ VÁLCE.....	22
2 SOUČASNÁ SITUACE TÁDŽIKISTÁNU	26
2.1 PŘÍRODNÍ POMĚRY	26
2.1.1 <i>Povrch a vodstvo</i>	26
2.1.2 <i>Klíma</i>	28
2.1.3 <i>Přírodní rizika a environmentální problémy</i>	28
2.2 STÁTNÍ ZŘÍZENÍ A POLITICKÁ SITUACE.....	29
2.2.1 <i>Moc zákonodárná</i>	30
2.2.2 <i>Moc výkonná</i>	31
2.2.3 <i>Moc soudní</i>	31
2.2.4 <i>Administrativní členění</i>	31
2.3 MEZINÁRODNÍ VZTAHY.....	32
2.3.1 <i>Mezinárodní spory a problémy</i>	34
2.3.1.1 <i>Tádžikistán – Uzbekistán</i>	34
2.3.1.2 <i>Tádžikistán – Kyrgyzstán</i>	35
2.3.2 <i>Rozvojová politika</i>	35
2.4 OBYVATELSTVO.....	38
2.4.1 <i>Národnostní menšiny a náboženství</i>	39
2.4.2 <i>Jazyky</i>	42
2.4.3 <i>Tádžikové v zahraničí</i>	42
2.4.4 <i>Sociální situace</i>	43
2.5 HOSPODÁŘSTVÍ.....	45
2.5.1 <i>Nerostné suroviny</i>	46
2.5.2 <i>Průmysl</i>	47
2.5.3 <i>Zemědělství</i>	48
2.5.4 <i>Služby</i>	48
2.5.5 <i>Doprava</i>	48
2.5.6 <i>Pracovní migrace</i>	49
3 SWOT ANALÝZA	51
4 HLAVNÍ ROZVOJOVÉ PŘÍLEŽITOSTI TÁDŽIKISTÁNU	53
4.1 SPOLUPRÁCE S EVROPSKOU UNIÍ	53
4.2 ROZVOJ DOPRAVNÍ A ENERGETICKÉ INFRASTRUKTURY.....	55
4.3 DIVERZIFIKACE A ROZVOJ PRŮMYSLOVÉ A ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY.....	56
4.4 ROZVOJ CESTOVNÍHO RUCHU	58
4.5 REGIONÁLNÍ EKONOMICKÁ SPOLUPRÁCE.....	59

5	ROZVOJOVÉ PŘÍLEŽITOSTI ČR V TÁDŽIKISTÁNU	62
5.1	SOUČASNÁ ČESKÁ ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE	62
5.2	ČESKO-TÁDŽICKÉ VZTAHY	63
5.3	PERSPEKTIVY UPLATNĚNÍ ČESKÉ ZRS V TÁDŽIKISTÁNU.....	66
5.3.1	<i>Kritéria pro výběr prioritních zemí .....</i>	<i>66</i>
5.3.2	<i>Sektorová spolupráce.....</i>	<i>68</i>
	ZÁVĚR	71
	POUŽITÉ ZDROJE	74

Seznam použitých zkratk

ADB	Asijská rozvojová banka <i>Asian Development Bank</i>
AO	Autonomní oblast
CIA	Ústřední zpravodajská služba <i>Central Intelligence Agency</i>
CPI	Index vnímání korupce <i>Corruption Perceptions Index</i>
DAC	Výbor pro rozvojovou spolupráci <i>Development Assistance Committee</i>
EBRD	Evropská banka pro rekonstrukci a rozvoj <i>European Bank for Reconstruction and Development</i>
ECO	Organizace pro ekonomickou spolupráci <i>Economic Cooperation Organization</i>
EES	Euroasijské ekonomické společenství
EU	Evropská unie
HDI	Index lidského rozvoje <i>Human Development Index</i>
HDP	Hrubý domácí produkt
IsDB	Islámská rozvojová banka <i>Islamic Development Bank</i>
IMF	Mezinárodní měnový fond <i>International Monetary Fund</i>
IOM	Mezinárodní organizace pro migraci <i>International Organization for Migration</i>
NDS	Národní rozvojová strategie <i>National Development Strategy</i>
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě <i>Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE)</i>
ODA	Oficiální rozvojová pomoc <i>Official Development Assistance</i>
ODKB	Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti

OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj <i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i>
OIC	Organizace islámské konference <i>Organisation of the Islamic Conference</i>
OSN	Organizace spojených národů <i>United nations (UN)</i>
PRSP	Strategie redukce chudoby <i>Poverty Reduction Strategy Paper</i>
SCI	Státní výbor pro investice a správu státního majetku <i>State Committee on Investments and State Property Management</i>
SNS	Společenství nezávislých států
SSR	Sovětská socialistická republika
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ŠOS	Šanghajská organizace spolupráce <i>Shanghai Cooperation Organisation (SCO)</i>
TACIS	Technická podpora Společenství nezávislých států <i>Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States</i>
TALCO	Tádžická hliníková společnost <i>Tajik Aluminium Company</i>
UNESCO	Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu <i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>
UNHCR	Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky <i>United Nations High Commissioner for Refugees</i>
UNICEF	Dětský fond Organizace spojených národů <i>United Nations Children's Fund</i>
UNMOT	Pozorovatelská mise OSN v Tádžikistán <i>United Nations Mission of Observers to Tajikistan</i>
UNODC	Úřad OSN pro drogy a kriminalitu <i>United Nations Office on Drugs and Crime</i>
WB	Světová banka <i>World bank</i>
WFP	Světový potravinový program <i>World Food Programme</i>

WTO	Světová obchodní organizace <i>World Trade Organization</i>
ZRS ČR	Zahraníční rozvojová spolupráce České republiky
ZÚ	Zastupitelský úřad

Úvod

Přelom osmdesátých a devadesátých let dvacátého století znamenal pro celý svět obrovské změny. Asi tou nejpodstatnější byl rozpad rozsáhlého sovětského impéria a s ním souvisejícího bipolárního rozdělení světa. Na mapách Evropy a Asie se opět nebo nově objevilo patnáct států. Každý z těchto států, navazujících na existenci svazových socialistických republik, vstupoval do nové etapy vlastních dějin s odlišnými výchozími podmínkami. Ty napomohly jednotlivým státům vypořádat se s nástrahami politické a ekonomické transformace s rozdílnými výsledky. Společné rysy jednotlivých zemí bychom obtížně hledali i v rámci, na první pohled homogenního, regionu Střední Asie. Vedle surovinově bohatých, ale více či méně autoritativních států (Kazachstán, Turkmenistán, Uzbekistán), zde vznikl i na zdroje chudé, leč navenek demokratičtější Kyrgyzstán. Jako specifický lze označit Tádžikistán, který má sice určité surovinové zdroje, ale jejich využití je prozatím malé. Navíc, jako jediný středoasijský stát, postihla zemi občanská válka, jež na několik let zcela pozastavila jeho rozvoj. Je tudíž stále nejchudší republikou bývalého sovětského svazu, který je závislý na zahraniční pomoci a čeká na svou příležitost. A dějiny dokazují, že ta příležitost přijde. Již v polovině devatenáctého století soupeřily o nadvládu v oblasti ruská a britská říše. Velmi důležitou, geopoliticky strategickou, polohu Střední Asie rovněž vyzdvihoval ve své teorii H. J. Mackinder, který zdůrazňoval nerostné bohatství a obrannou pozici oblasti a označil ji za nejdůležitější region v před- a postkolumbovských érách (ROMANCOV, 2002: 426-428). Po století ruské, respektive sovětské, nadvlády se zdálo, že region upadne v zapomnění a nově vzniklé státy nikdy nevystoupí ze stínu Moskvy. Avšak mezinárodní události z počátku třetího tisíciletí (teroristické útoky, energetická krize v Evropě) a růst nových geopolitických velmocí (Čína, Indie, Írán) naznačil, že se o Střední Asii strhne nový souboj. A zde se nabízí pro Tádžikistán příležitosti jak vylepšit svou současnou situaci.

Právě obecná analýza hlavních rozvojových příležitostí Tádžikistánu, které by měli zemi pomoci v dalším rozvoji, je hlavním cílem předkládané práce. Ta je ve své hlavní části rozdělena do pěti kapitol.

V úvodní kapitole je nastíněn vývoj Tádžikistánu po získání nezávislosti, kdy vypukla občanská válka, která zemi výrazně ekonomicky oslabila. Kapitola má za úkol popsat jednu z nejdůležitějších příčin současného stavu a rovněž následnou obnovu tádžické společnosti. Moderním dějinám Tádžikistánu je věnováno na úkor dávnější

historie více prostoru, protože tyto skutečnosti jsou důležité pro snadnější pochopení možného budoucího vývoje Tádžikistánu.

Následující kapitola obsahuje podrobnou charakteristiku důležitých rozvojových faktorů – fyzicko-geografických a socio-ekonomických podmínek, environmentálních problémů a přírodních rizik. Část kapitoly má za cíl přiblížit postavení Tádžikistánu v rámci mezinárodních vztahů, včetně mezinárodních sporů a přijímané rozvojové pomoci, protože i tyto skutečnosti mají výrazný vliv na to, jakým směrem se Tádžikistán v příštích letech bude ubírat.

Na základě zjištěných faktů a skutečností je v třetí kapitole zpracována SWOT analýza identifikující silné a slabé stránky Tádžikistánu a vnější příležitosti a hrozby. Z provedené analýzy jsou poté v další části práce definovány hlavní rozvojové priority, při nichž by Tádžikistán měl využít co nejvíce svých silných stránek a vnějších příležitostí. Jde především o doporučení pro tamní vládu a případné donory rozvojové spolupráce, kterými směry by měli vrhat své úsilí při snaze zlepšit situaci v nejmenší a nejchudší středoasijské zemi.

Poslední kapitola se na základě rozboru vzájemných vztahů, identifikačních kritérií a komparace sektorových priorit zabývá možností zařadit Tádžikistán mezi prioritní země zahraniční rozvojové spolupráce České republiky.

Metodika práce

Při psaní hlavní části diplomové práce byly použity rešeršně-kompilační metoda sběru dat, jejich analýza a následná syntéza získaných poznatků. Poslední kapitola vytvořena mimo jiné na základě komparace. Pro získání potřebných informací bylo využito tištěných a internetových zdrojů, v českém i anglickém jazyce.

Z česky psaných zdrojů byly k vytvoření prvních dvou kapitol použity především monografie a články Slavomíra Horáka, který se zabývá politickým a sociálním vývojem oblasti Střední Asie; disertační práce Pavla Uhla poskytující informace k politickým systémům zemí regionu; a starší československé vysokoškolské učebnice, z nichž byly čerpány informace o fyzické geografii oblasti. Velmi užitečnými zdroji pro získání informací o dění v Tádžikistánu, včetně toho nejaktuálnějšího, byly reporty International Crisis Group a zprávy internetového serveru EurasiaNet.org. Z dalších zahraničních elektronických zdrojů (CIA, Statistický úřad Tádžikistánu, Světová banka, Human Development Report) byla čerpána hlavně statistická data k hospodářství a obyvatelstvu. Významným zdrojem informací byla v tomto ohledu i Souhrnná teritoriální informace vytvořená ZÚ v Taškentu.

Pro splnění hlavního cíle práce je využita i komplexní metoda SWOT analýza, kdy jsou faktory rozvoje rozděleny do čtyř skupin na silné (Strengths) a slabé stránky (Weaknesses), příležitosti (Opportunities) a hrozby (Threats). Mezi silné a slabé stránky jsou řazeny ty faktory, jež jsou alespoň částečně kontrolovatelné místní správou (vnitřní faktory). Naopak příležitosti a hrozby jsou vlastnosti prostředí, které mají významné dopady na socio-ekonomický rozvoj regionu (vnější faktory). Následně identifikované rozvojové strategie jsou navrženy tak, aby bylo využito co nejvíce silných stránek k využití možných příležitostí a překonání slabých stránek. Při vytváření SWOT analýzy bylo potřeba se vypořádat s několika negativy této metody. Jelikož diplomová práce není kolektivní prací, je třeba počítat se značnou subjektivností předkládaných výsledků, což se projevilo zejména při rozřazování faktorů rozvoje do jednotlivých kategorií. Ne všechny faktory jsou úplně jasné a jeden faktor může spadat při určitém úhlu pohledu mezi silné stránky a při jiném mezi stránky slabé. Navíc faktory nemají stejnou váhu a zvolené pořadí nemá snahu klást důraz na některé z nich. Na druhé straně patří mezi výhody použité metody především rychlost a relativní jednoduchost, takže je možno jí vytvořit „na dálku“ z převzatých informací. Vytvořená SWOT analýza má tudíž obecný charakter a je určena pro stanovení pouze základních strategií.

V textu diplomové práce je často používán pojem Střední Asie, který není v podstatě jednoznačně definován a jednotliví autoři takto označují různě velkou oblast.¹ Pro účely této práce je pojmem Střední Asie myšleno pět bývalých sovětských svazových republik: Kazachstán, Kyrgyzstán, Uzbekistán, Tádžikistán a Turkmenistán.

Součástí diplomové práce jsou také mapy a tabulky, které jsou převzaty z původních zdrojů a upraveny.

---

¹ Z kulturního hlediska lze ke zmíněným zemím přiřadit ještě severovýchodní Írán, Afghánistán a čínskou severozápadní provincii Sin-t'iang.

1 Vývoj Tádžikistánu po rozpadu SSSR

Tádžikistán je v rámci regionu Střední Asie specifickou zemí. Kromě toho, že je nejmenší z pěti bývalých středoasijských sovětských republik, tak je zároveň i tou nejchudší zemí nejen v dané oblasti, ale v celém bývalém sovětském bloku. Výrazně se od okolních států odlišuje také po stránce kulturní, resp. jazykové. Tádžikové totiž nejsou příbuzní s ostatními turkotatarskými obyvateli Střední Asie, ale jsou potomky starověkých íránských kmenů. Podle místních historiků se Tádžikové jako jednotný národ zformovali v období vlády perské dynastie Sámánovců² v desátém století, kteří z Buchary (dnešní Uzbekistán) ovládali i oblast dnešního Tádžikistánu (*INS, 1993: 3*). Toto území bylo Peršany ovládáno již v 6. až 4. století př. n. l. a následně na krátkou dobu i Alexandrem Velikým. Obnovená perská kontrola tádžického území byla narušena na přelomu 7. a 8. století Arabi, kteří do Střední Asie přinesli islám a arabštinu. V polovině 9. století se chopili moci zmínění Sámánovci, načež došlo i k renesanci perštiny.³ Postupně se začal v celé Střední Asii prosazovat turkotatarský charakter moci, kromě jihovýchodní části regionu, kde perský vliv přetrvává do dnešní doby.

Během druhé poloviny 19. století byla úspěšně dokončena ruská kolonizace středoasijského regionu, přičemž oblast Tádžikistánu byla díky svému velehorskému charakteru jednou z posledních připojených součástí impéria. V důsledku to znamenalo, že se oblast Tádžikistánu dostala na více než jedno století pod vliv Ruska, resp. Sovětského svazu. Vedle jazykové a kulturní rusifikace, ruské migrace⁴, deportací⁵ a řízené industrializace, došlo i k vytvoření víceméně umělých sovětských republik, které nijak nerespektovaly etnické a lingvistické faktory. V případě Tádžikistánu byla tradiční centra, Samarkand a Buchará, začleněna do Uzbekistánu a naopak část Ferganské kotliny byla připojena k Tádžikistánu. V současné době tak žije v Uzbekistánu asi 1,25 milionu Tádžiků a Uzbekové tvoří asi 15 % obyvatel Tádžikistánu.

---

² Od nejvýznamnějšího panovníka této dynastie Ismoila Sómóniho je odvozen i název současné tádžické měny – sómóni, stejně jako nejvyšší vrchol Tádžikistánu.

³ Perština, jako jeden z mála jazyků, dokázala odolat tlaku arabštiny. Středoasijská perština dostala ve středověku název *darí* a dnes jí užívají Tádžikové. Slovo *tádžik* dnes znamená jazyk obyvatel Střední Asie, patří k íránským jazykům, a Tádžikové jsou pak ti, kteří tímto jazykem hovoří (*ROUX, 2007: 180*).

⁴ Imigrace Rusů do centrálních oblastí Tádžikistánu začala ve 20. letech 20. století, s výstavbou hlavního města, a vrcholila o čtyřicet let později, kdy tvořili asi 10 % populace Tádžické SSR.

⁵ V důsledku druhé světové války bylo deportováno do Tádžikistánu přibližně 57 000 Tatarů a 33 000 Němců. Blíže *ERLICH, 2006*.

Výše zmíněné okolnosti se samozřejmě výrazně podepsaly na vývoji Tádžikistánu i po rozpadu východního bloku.

1.1 Nezávislost

Rozpad Sovětského svazu, formálně stvrzený podpisem tzv. bělověžské deklarace 8. prosince 1991, představoval pro všechny státy Střední Asie nevítanou situaci. Do všech republik totiž plynuly z centrálních zdrojů dotace, z nichž samozřejmě profitovaly i místní vládnoucí elity, opírající se o moskevské komunistické struktury. V jednotlivých státech nebylo dostatečně rozšířeno ani národní povědomí, které by vyvíjelo snahu o získání samostatnosti.

V případě Tádžikistánu představovaly subvence z Moskvy asi polovinu příjmů a jen díky strategickým zájmům hradilo Rusko i po rozpadu SSSR zhruba tři čtvrtiny výdajů Tádžikistánu (*LITERA, 1998: 23*). Místní nacionalistické koncepce se týkaly především rozvoje tádžického jazyka, ochrany perské tradice a propagace národní kultury. Přednost před národní identitou či jakoukoliv ideologií měla, a dodnes má, příslušnost k určitým regionálním klanovým strukturám, přestože se sovětská politika snažila tato původní společenství narušit (*HORÁK, 2005: 134-139, MUŽÍK, 2007: 322-343*). Vedle tradiční sociální struktury obyvatelstva a extrémních geografických podmínek přispěla k rozvoji regionalismu uvnitř Tádžikistánu i ztráta dvou historicky důležitých měst, Buchary a Samarkandu, při vzniku Tádžické SSR v roce 1929. Tato regionální centra s významnou tádžickou populací by za normálních okolností hrála důležitou roli při formování národního vědomí Tádžiků. V nově vzniklém Tádžikistánu tak neexistovalo žádné město, jež by mělo pro Tádžiky jednotící charakter (*GRETSKY, 1995*). Výrazně se tato skutečnost projevila koncem 80. let při formování opozičních skupin vůči vládnoucí komunistické elitě. Před rozpadem Sovětského svazu byla totiž převážná část mocenských struktur Tádžické SSR obsazována členy leninobódských a kuljóbských klanů. Změna tohoto stavu byla spolu s nacionalistickými a demokratickými hesly hnacím motorem opozičních sil, které se opíraly o zbývající regiony.⁶ Celkově v rámci opozice vznikly tři ideologické proudy – demokratický,

---

⁶ V rámci Tádžikistánu lze vymezit až šest různorodých oblastí: severní Tádžikistán (dnešní Sogdijská oblast, dříve Leninobódská či Chodžentská), Pamír (totožná s Horno-Badachšánskou autonomní oblastí), centrální oblasti (okolí hlavního města země Dušanbe a Garmská oblast neboli Karategin), Chatlonská oblast (Kuljób a Kurgan-Tjube) (*HORÁK, 2005: 139-147*).

nacionalistický a islamistický, přičemž postupem času převážil proud islamistický reprezentovaný Islámskou stranou obrody Tádžikistánu.⁷

Ještě před samotným vyhlášením samostatnosti republiky, k němuž došlo 9. září 1991, proběhlo v zemi několik významných událostí, jež měly vliv na vývoj nového nezávislého státu. V únoru 1990 se uskutečnily první velké nacionální manifestace⁸, které si vyžádaly i oběti na životech a posloužily komunistickému vedení jako záminka k zákazu účasti opozičních kandidátů v následných volbách do Nejvyššího sovětu. Nově zvolený parlament tak zůstal převážně konzervativní a odmítal jakékoliv politické reformy. V listopadu 1990 byla zavedena prezidentská funkce, kterou získal první tajemník Komunistické strany Tádžické SSR Kachar Machkamov, do té doby předseda Nejvyššího sovětu Tádžické SSR. Prezidentova oficiální podpora puče proti prezidentovi Gorbačovovi v srpnu 1991 vyvolala demonstrace a následně byl prezident odvolán. Došlo i k zákazu a zabavení majetku Komunistické strany.⁹ Na podzim zvolený Rahmón Nabijev – konzervativní komunista – začal opět zpříšňovat režim, omezovat dosažené politické svobody a zrušil zákaz komunistické strany. Navíc Tádžikistán vstoupil do Společenství nezávislých států (SNS) a bývalá sovětská 201. motostřelecká divize byla požádána o „dočasné setrvání“ v zemi. Tyto činy popudily opozici a vyvolaly novou vlnu demonstrací, jež přerostly v pouliční nepokoje a donutily Nabijeva k ústupkům. Poté ale, co prezident v březnu 1992 odvolal z vlády pamírské zástupce, tak demonstrace pokračovaly a vzrostla jejich intenzita. Odpovědí na velké protivládní demonstrace byla organizace demonstrací 26. dubna 1992 na podporu vlády, na které byli přivezeni demonstranti z „prezidentova“ Kuljóbu. Následné nepokoje mezi oběma tábory přinutily prezidenta podepsat dohody o vytvoření koaliční vlády s ministerskými posty přislíbenými opozici. Vláda ale nebyla uznána Leninóbódskou a Kuljóbskou oblastí a pokračující násilnosti se rozšířily z hlavního města do dalších oblastí Tádžikistánu (*DENG, 1996: 8*). Zároveň byla odstartována první vlna vnitřně přesídlených osob, jež se tak přidali k uprchlíkům a emigrantům, kteří opouštěli Tádžikistán již od roku 1991.¹⁰

---

⁷ Nacionálně-demokratický proud představovala strana *Rastochez* (Obrození). Odštěpením vznikla v roce 1990 Demokratická strana Tádžikistánu, představující až radikální demokratický proud.

⁸ Demonstrace byly namířeny proti údajnému poskytnutí bytů arménským uprchlíkům, evropskému stylu a za zavedení tádžičtiny jako státního jazyka. Srov. *HORÁK, 2005: 126, 148; INS, 1993: 6; KOKAISL – PARGAČ, 2007: 210*.

⁹ Dekret o zákazu strany vydal nově jmenovaný prezident Kadreddin Aslonov (podporován i opozicí), což se nelíbilo Nejvyššímu sovětu a ihned prezidenta z funkce odvolal.

¹⁰ Blíže k problematice uprchlíků a vnitřně přesídlených osob *MIKA, 2007: 20-35*.

1.2 Občanská válka

Společně s podílem na moci získala Spojená tádžická opozice i podporu islámských zemí či demokratických hnutí v Evropě či Rusku (považovali ji za „bojovníky proti komunismu“). Avšak postupně převažující islamistický proud se ihned na počátku občanské války dopustil řady chyb a ztratil tak svou původní popularitu. Islámské vojenské oddíly likvidovaly ozbrojené skupiny v Kuljóbu a Kurgan-Tjube a pomocí blokády „vyhladověly“ Kuljób. Reakcí byl vznik provládní Národní fronty a v létě 1992 proběhly mezi oběma skupinami krvavé boje.

Po těchto událostech začali v Dušanbe požadovat uprchlíci z jižních oblastí odstoupení prezidenta Nabijeva, k němuž nakonec došlo 7. září 1992. Koncem září nastal v bojových událostech zvrát, při kterém získaly Kujóbské oddíly¹¹ vládu nad centrem jižního Tádžikistánu Kurgan-Tjube a následně společně s ruskou 201. motostřeleckou divizí pronikly do centrálních oblastí, což jim otevřelo cestu do Dušanbe.

Důležitým zlomem ve vývoji země bylo zvolení nového předsedy Nejvyššího sovětu a zároveň prezidenta, na jeho mimořádném zasedání nedaleko Chodžentu 16. listopadu 1992. Tím se na nátlak velitele Národní fronty Sangaka Safarova stal Kuljóbec Emómali Rahmónov. Zvolení přispělo k vytvoření severojižní koalice proti opozicím ovládanému východnímu Tádžikistánu. Následně došlo za pomoci uzbeckých polovojenských sil k vytlačení opozice z hlavního města Dušanbe. Během roku 1993 docházelo k upevňování pozic Kuljóbců v centrálních orgánech země, což se nelíbilo administrativě Leninóbódské oblasti a vznikly tak rozpory uvnitř vládních sil (*HORÁK, 2005: 151-152*). Došlo také ke schůzce tádžického a ruského vedení, během níž byly podepsány dokumenty upravující vzájemné vztahy.¹²

V letech 1994-1996 se boje vedly zejména v oblasti centrálního Tádžikistánu a v jižních oblastech na hranicích s Afghánistánem. Toto pohraničí bylo občas ostřelováno z opozičních základů na afghánském území, kde se nacházelo i vlastní

---

¹¹ V této době byla Národní fronta vyzbrojena za pomoci Ruska a Uzbekistánu. K ruskému rozhodnutí zasáhnout v Tádžikistánu přispěla i nová zahraniční politika (Near Abroad policy), jejímž smyslem bylo chránit zájmy Rusů (a ruský mluvících) žijících v SNS a zastavit migraci z této oblasti. Emigrace Rusů z Tádžikistánu vzrostla po získání nezávislosti a především po přijetí jazykového zákona (*GRETSKY, 1995*).

¹² Nejvýznamnější byly *Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci* (doplněna v září 1995 na schůzce hlav obou států *Deklarací o dalším prohloubení a rozšíření mnohostranné spolupráce mezi Republikou Tádžikistán a Ruskou federací*) a dokumenty upravující status ruských vojenských jednotek v Tádžikistánu. Blíže *HORÁK, 2008: 126-134*.

opoziční velení a byla zde zformována exilová vláda, ke které se připojila většina emigrantských opozičních sil. Vůdcem opozice se stal vlivný islámský činitel Saíd Abdulló Núrí, který hledal podporu především v muslimských zemích, ale i u nejvyšších představitelů USA, Evropy či Ruska. Tím si opozice získala výhodné postavení při mírových jednáních, jež se poprvé uskutečnily v dubnu 1994 v Moskvě na nátlak zahraničních spojenců obou bojujících stran (Írán a Afghánistán na straně opozice, Rusko a Uzbekistán na straně dušanbské vlády). Stejně jako při pozdějších jednáních (v Dušanbe, Islámábádu nebo v Afghánistánu) došlo k situaci, že veškeré dohody nebyly uznány radikálními složkami obou stran. Jako dohled nad dodržováním dohod byla zřízena v prosinci 1994 Pozorovatelská mise OSN v Tádžikistánu (UNMOT).¹³ Mezitím došlo v květnu 1994 k předložení nové ústavy¹⁴, na základě které byl ustanoven prezidentský systém s jednokomorovým parlamentem. Přijetí ústavy a volba prezidenta se poté uskutečnila v listopadu a ve své pozici byla potvrzena dosavadní hlava státu, Emómali Rahmónov. V únoru a březnu 1995 následovaly dvoukolové volby do parlamentu (v tádžičtině *Madžlis-i Oli*), kterých se ale nezúčastnila opozice, a tak drtivou většinu postů obsadili přívrženci prezidenta.¹⁵

1.3 Mírový proces

V polovině roku 1995 došlo v případě mírových jednání k úspěchu, když byl v Ašchabádu podepsán *Protokol o vzájemném odpuštění a amnestii*, v němž se obě strany zavázaly k nepřetržitým rozhovorům, které by vyústily v nastolení míru. Konečnou dohodu urychlil v roce 1996 vítězný postup islámského hnutí Tálibán v Afghánistánu, který změnil přístup k občanské válce nejen v sousedních zemích, ale hlavně v Tádžikistánu samém. Členské státy SNS, zejména Rusko¹⁶, bylo rozrušeno faktem, že je Tálibán podporován Pákistánem, Saudskou Arábií a především Spojenými státy. Na druhé straně Írán zase podporoval afghánské šíitské hnutí Vahdat. Pro obyvatele Tádžikistánu znamenal postup Tálibánu ohrožení sekulárního charakteru svého státu a zároveň hrozbu i pro významnou populaci Tádžiků v Afghánistánu. Pro opozici představoval Tálibán ohrožení výcvikových a uprchlických táborů na severu

---

¹³ Mandát, který skončil 15. května 2000, získala mise na základě Rezoluce Rady bezpečnosti č. 968 (1994). Součástí mise byli od roku 1998 i pozorovatelé z České republiky.

¹⁴ Ústava byla konzultována s odborníky na Západě a mezinárodními organizacemi (např. OBSE). Na rozdíl od ostatních států Střední Asie neměl původně prezident nijak výlučné pravomoci.

¹⁵ Sám Rahmónov se stal předsedou Lidové strany, která získala početné zastoupení v parlamentu.

¹⁶ V lednu 1997 došlo k prohloubení rusko-tádžické vojenské spolupráce, započaté již v roce 1994, zřízením postu tzv. „hlavního vojenského poradce“ při ministru obrany Republiky Tádžikistán (HORÁK, 2008: 127).

Afgánistánu. Proto musela být válka v Tádžikistánu ukončena. Za pomoci výrazné diplomatické ofenzívy Kremlu bylo Dušanbe přesvědčeno o potřebě kompromisu se Spojenou tádžickou opozicí. Tu naopak k určitým ústupkům přesvědčil Teherán (ABDUALLEV – BABACHANOV, 1997: 22-23). I přes snahy různých ozbrojených skupin¹⁷ o narušení mírových jednání, došlo 27. června 1997 v Moskvě k podpisu *Dohody o nastolení míru a národní shody*,¹⁸ které předcházela dohoda o proporčním zastoupení opozice ve vládě, tzv. Výboru pro národní usmíření (30 % a křeslo silového ministra) z přelomu února a března. S příměřím se nechtěli smířit někteří polní velitelé, a tak zůstala země ještě na nějakou dobu nejednotná.

Mírový proces byl formálně završen v letech 1999-2000, kdy se konaly prezidentské, respektive parlamentní volby, do kterých měla možnost zasáhnout i opozice, včetně jediné oficiálně registrované islámské strany v středoasijském regionu, Islámské strany obrody. Její šance byly ale snižovány vládní propagandou, která označila islamisty za příčinu války a hrozila vznikem islámského státu po vzoru Íránu. Oběma událostem předcházelo v září 1999 referendum o změně ústavy, na jejímž základě došlo k zásadním změnám ústavního zřízení. Původně jednokomorový parlament byl nahrazen dvoukomorovým. Část poslanců dolní komory (celkem 63 poslanců) byla volena v jednomandátových volebních okrscích a část poměrným zastoupením podle stranických kandidátek. Způsob jakým byla volena horní komora (33 členů) zaručil prezidentovi kontrolu nad legislativním orgánem, což ve spojení s rozsáhlými pravomocemi¹⁹, kterými byla tato komora vybavena, posílilo celkový vliv prezidenta na dění v zemi. Jak se později ukázalo, jen slabou náplastí byla možnost zvolení prezidenta pouze na jedno období, což byla středoasijská rarita. Navíc komplikovaný volební systém – pro prezidentské i parlamentní volby – výrazně snížil šance nesourodé opozice na získání politického vlivu.

První poválečné prezidentské volby se uskutečnily na podzim 1999 a nelze je pokládat za zcela regulérní. Již při registraci kandidátů nastaly problémy s podpisy potřebnými pro kandidaturu. Jediným kandidátem byl de facto stávající prezident Rahmónov, protože opoziční kandidát Davlat Usmonov, jenž původně kandidaturu odmítl, byl nakonec zaregistrován kvůli formální pluralitě voleb. Očekávaně tedy

---

¹⁷ Pokud by se obě strany dohodly, přišly by tyto skupiny o kontrolu ekonomických zdrojů a o ilegální příjmy (zejména z obchodu s drogami a zbraněmi).

¹⁸ Zároveň byl podepsán i *Protokol o uprchlících*. Ten vyzýval zúčastněné strany k zesílení úsilí při zajišťování dobrovolného, bezpečného a důstojného návratu všech uprchlíků z Tádžikistánu a vnitřně přesídlených osob do míst jejich původu.

¹⁹ Např. změna počtu nebo hranic administrativních jednotek bez souhlasu dolní komory.

zvítězil Emómali Rahmónov se ziskem 97 % hlasů a opozice tento výsledek, z obav před novou občanskou válkou, uznala (*KOKAISL – PARGAČ, 2007: 213*). V červnu 2003 se prezidentovy podařilo referendem zrušit v ústavě ustanovení o jednom volebním období, což mu otevřelo cestu k setrvání ve své funkci další dvě volební období, tudíž až do roku 2020.

V únoru a březnu 2000 se konaly parlamentní volby, ve kterých opozice utrpěla další porážku, když Islámská strana obrody získala v dolní komoře parlamentu pouze dvě z celkových 63 křesel. Zvítězila prezidentova Lidově-demokratická strana Tádžikistánu, kterou doplnily v podstatě proprezidentská Komunistická strana a nestraníci, kteří byli většinou rovněž nakloněni hlavě státu (*HORÁK, 2005: 118, 133*). Těmito volbami byla ukončena činnost přechodné vlády v čele s S. A. Núrím, čímž opozice ztratila významné pozice v zemi.

1.4 Tádžikistán po občanské válce

V roce 2001 došlo k výrazné změně geopolitického postavení Tádžikistánu, když se jednomyslně přidal k protiteroristické koalici v operaci „Trvalá svoboda“ namířené proti hnutí Tálibán. Tento krok byl pro Tádžikistán velmi výhodný, jelikož využívání tádžických letišť letadly Severoatlantické aliance přineslo státní pokladně mnohamilionové příjmy a zemi zvýšení bezpečnosti a větší samostatnost v zahraniční politice (*HORÁK, 2008: 127*). Spojené státy uvažovaly i o rozmístění základen a miliardové investici na tádžickém území, což ochladilo vztahy s Moskvou. Avšak nenaplněné sliby i kladené podmínky (např. „uspíšení demokratizačního procesu“) přinutily Tádžikistán orientovat se opět spíše na Rusko, které tento krok uvítalo, protože by neuneslo ztrátu vlivu ve Střední Asii. Avšak Tádžikistán již nebyl jen v pozici dřívějšího „vazala“, protože dokázal navazovat spolupráci s dalšími státy.²⁰ Po mnoha složitých jednáních byla na podzim 2004 nakonec otevřena stálá ruská vojenská základna.²¹ Zlepšená vyjednávací pozice Tádžikistánu pomohla vládě i při vyjednávání ohledně základny v Nureku,²² za kterou Rahmónov původně požadoval až 50 milionů USD ročně. Nakonec byla základna Rusku pronajata na dobu 49 let za odepsání

---

²⁰ Velmi štědrými donory jsou Írán a Čína, když různou formou pomoci vyčlenily pro Tádžikistán již desítky milionů dolarů. V Dušanbe například jezdí autobusy tádžicko-čínské přátelství.

²¹ Dohoda byla podepsána již v roce 1999, ale kvůli rozporům v některých otázkách a situaci vzniklé po 11. září 2001, byla ratifikována až v říjnu 2004.

²² Jedná se o opticko-elektronický komplex vyhledávání orbitálních družic a proti-raketový systém, který je považován za jedno z nejmodernějších zařízení svého druhu. Dokáže pozorovat objekty ve výšce 40 000 km nad zemským povrchem.

240 milionů dolarů z třisetmilionového tádžického dluhu vůči Ruské federaci (ARMAN, 2004).

Vedle zahraničněpolitických událostí došlo v roce 2004 k úpadku tádžické demokracie a k dalšímu upevnění moci prezidenta a jeho strany před očekávanými parlamentními volbami v následujícím roce. V parlamentu se Lidově-demokratické straně totiž podařilo prosadit změnu volebního zákona, která vedle několika opravdu demokratických změn znamenala i omezení přístupu opozice k registraci kandidátů a jednodušší případné manipulování s výsledky.²³ Volby do dolní komory tádžického parlamentu se uskutečnily v únoru a březnu 2005 a zúčastnili se jich kandidáti pěti politických stran. Zcela v nich dominovala vládnoucí strana prezidenta Rahmónova, přičemž v mnoha směrech postrádaly charakter svobodných demokratických voleb (OSCE/ODIHR, 2005).²⁴ Následně musel prezident čelit nátlaku na liberalizaci politiky, který byl inspirován revolucí v sousedním Kyrgyzstánu, kde se konaly volby ve stejnou dobu jako v Tádžikistánu. Rahmónov jakékoliv změny striktně odmítnul a sám přešel do ofenzívy, aby zamezil podobným situacím, jež se odehrály na Ukrajině či v Gruzii a Kyrgyzstánu.²⁵

Rok 2006 znamenal změnu v geopolitickém postavení Tádžikistánu a potažmo celé Střední Asie. Vedle dvou rivalů Ruska a Spojených států, kulturně blízkého Íránu a postupně pronikající Číny se zde objevil nový hráč. Na jaře se totiž vyskytly zprávy, že v Tádžikistánu začala fungovat indická letecká základna. Tato skutečnost byla podstatná nejen pro indicko-pákistánskou rivalitu, ale zároveň i pro složitou geopolitiku Střední Asie. Základna byla totiž prvním hmatatelným dokladem indické snahy, proklamované na přelomu let 2003 a 2004, o získání vlivu v regionu s ohledem na zajištění potřebných energetických zdrojů (BLANK, 2006). Situace v oblasti se zkomplikovala i definitivním odchodem ruských pohraničních jednotek ve stejném roce, což ještě více zprůchodnilo tádžicko-afghánské hranice (podrobněji viz dále). Zároveň se začal prezident Rahmónov více zajímat o vzájemnou spolupráci „perských“ států, Íránu – Afghánistánu – Tádžikistánu.²⁶

---

²³ Kandidáti byli registrováni pouze po zaplacení poplatku 500 USD, což znevýhodnilo řadu menších stran a jednotlivce, a zástupci politických stran nemohli být ve volebních komisích (PANNIER, 2004).

²⁴ Lidově-demokratická strana získala 52 křesel, Komunistická strana 4 křesla, „nezávislí“ kandidáti obsadili 5 křesel a Islámská strana obrody si udržela 2 křesla.

²⁵ Tádžická vláda se obávala především styků místních nevládních organizací se zahraničními diplomaty a humanitárními pracovníky z důvodu proklamované nejoblíbenější americké vlády s barevnými revolucemi (MÜLLER, 2005; NAZAROV, 2005).

²⁶ V tomto ohledu byl důležitý summit v Dušanbe v létě 2006.

Avšak nejdůležitější událostí roku 2006 byly bezesporu prezidentské volby, které se uskutečnily 6. listopadu, a to v podobném duchu jako všechny předchozí volby. Výsledek byl opět očekávaný a samotný průběh voleb opět nesplňoval podle západních pozorovatelů demokratické standardy (*OSCE/ODIHR, 2007*). Na dalších sedm let znovuzvolený Emómalí Rahmónov, který získal téměř 80 % hlasů, měl usnadněnou pozici díky neúčasti významnějších opozičních kandidátů²⁷ a rozporům uvnitř opozice (*FRANCKX, 2007: 25*). Současně mu nahrávala vybudovaná stabilita Tádžikistánu i zlepšující se makroekonomické ukazatele. Tento stav byl přijatelný i pro nejbližší sousedy a další mezinárodní partnery Tádžikistánu, protože zajišťoval stabilitu v celém středoasijském regionu.²⁸

Prezidentova politika byla i nadále založena na historicko-nacionalistické ideologii a směřovala k mnohostranné zahraniční politice a snižování závislosti na Rusku. Tato skutečnost se projevila v březnu 2007, kdy vyhlásil program derusifikace tádžických jmen a sám si jako první odstranil ze svého příjmení koncovku -ov. Zároveň Rahmón vyzval národ k ekonomické skromnosti a proto zakázal bohatým studentům jízdu autem do škol, mobilní telefony a okázalé večírky či jiné oslavy. Oficiální motivací k těmto krokům byla prý snaha o znovunalezení národní identity a zlepšení životních podmínek pro všechny Tádžiky. Ale je zřejmé, že si Rahmón snažil především získat na svou stranu většinové chudé obyvatelstvo, které je nejnáchylnější k sociálním nepokojům a živnou půdou islámského radikalismu, což by mohlo ohrozit prezidentovu vybudovanou pozici, včetně kultu osobnosti. Řada odborníků začala po těchto krocích upozorňovat na nebezpečí ruské odvetné reakce, která by mohla mít pro Tádžikistán tragické ekonomické následky (*ARMAN, 2007*).²⁹ Později rozšířil nařízení o zákaz nošení minisukní a šátků na hlavu ve školách a doporučil učit nejnovější dějiny země podle knih, jejichž je sám prezident autorem. V polovině roku 2007 došlo i na zpřísnění legislativy týkající se náboženské svobody (*ROTAR, 2007*). O několik měsíců později si museli muži studující na Islámské univerzitě oholit vousy a začít se oblékat v Západním stylu.

---

²⁷ Nejvýznamnější protikandidát, S. A. Núrí zemřel, demokrat M. Iskandarov byl odsouzen za údajný terorismus a veřejně známý generál Mirzojev, bývalý velitel prezidentské gardy, byl rovněž odsouzen za údajné zločiny.

²⁸ Rusko zajímala především loajalita režimu, Čína se obávala aktivizace ujgurského nacionalismu a pro Spojené státy byla prioritou stabilita s ohledem na nestabilní Afghánistán.

²⁹ V Rusku pracuje velké množství obyvatel Tádžikistánu na jejichž remitencích je místní ekonomika závislá. Rovněž oživení tádžického průmyslu závisí na investicích ruských polostátních společností. Podrobněji v dalších kapitolách.

Během velmi kruté zimy na přelomu let 2007–2008 docházelo k častým výpadkům proudu a přerušení dodávek uzbeckého plynu. Pasivní postoj vlády vyvolal v zemi několik demonstrací, včetně hlavního města. Mezinárodní společenství (OSN, WFP) upozorňovalo na vysoké ceny potravin a ohrožení třetiny populace hladem a stát byl nucen požádat o mezinárodní pomoc. Obtížné situaci nepomáhá ani světová finanční krize, která tvrdě dopadá na Tádžiky migrující za prací do Ruska nebo Kazachstánu³⁰, jejichž remitence představují téměř polovinu HDP chudého Tádžikistánu. Výpadky proudu se opakovaly i se začátkem roku 2009, a dokud nebudou realizována plánovaná dostavba hydroelektrárny Rogun na řece Vachš, situace se nezlepší.

Poslední zmíněné události naznačily, že se z prezidenta Rahmóna³¹ stává obdoba turkmenského diktátora Saparmurada Nijazova neboli Turkmenbašiho. Avšak v roce 2010 a v dalších letech bude prezident nucen čelit zvětšujícímu se politickému tlaku opozice, inspirované opětovným převratem v Kyrgyzstánu, a sílícímu sociálnímu napětí, což zvýší nestabilitu země a nakonec může vyústit i v jeho pád či dokonce novou občanskou válku.

Jaká je tedy současná politická, sociální či hospodářská situace v Tádžikistánu je obsahem další kapitoly. Popsány budou i přírodní poměry podmiňující možný rozvoj země, který je velmi potřebný.

---

³⁰ V roce 2008 počet těchto migrantů dosáhl téměř 50 % pracovní síly Tádžikistánu (*ICG, 2009: 9-10*).

³¹ Blíže k vývoji Emómali Rahmóna od nástupu k moci *ICG, 2009: 2-5*.

2 Současná situace Tádžikistánu

2.1 Přírodní poměry

Tádžikistán je jednou z pěti bývalých středoasijských sovětských republik. S rozlohou 143 100 km² je nejmenší zemí regionu. Sousedí se čtyřmi státy (**Obrázek 1**), přičemž, podle tádžických údajů, nejdelší hranice sdílí Tádžikistán s Afghánistánem (1 030 km) na jihu a Uzbekistánem (910 km) na severozápadě a západě. Dále sousedí na severu s Kyrgyzstánem (630 km) a na východě s Čínou (430 km) (*MFA, 2007*). Avšak jiný zdroj uvádí zcela odlišné údaje. Hranice s Afghánistánem podle něho měří 1 206 km, s Kyrgyzstánem 870 km, s Uzbekistánem 1 161 km a s Čínou 414 km (*CIA, 2010*).³²

Obrázek 1: Mapa Tádžikistánu

Zdroj: CIA, 2010

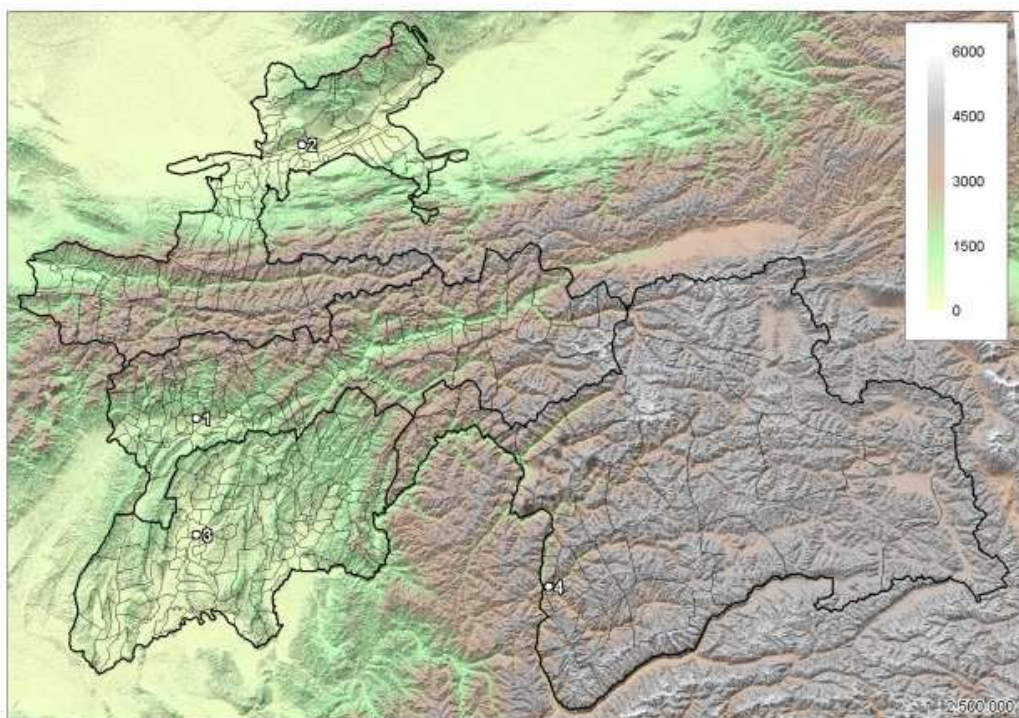
2.1.1 Povrch a vodstvo

Více než 90 % země zaujímají hory a zbývající část území představují horské kotliny a mezihorská údolí, oddělující jednotlivé horské soustavy (**Obrázek 2**). Nadmořská výška v Tádžikistánu kolísá od 300 m do 7 495 m. Největší část území pokrývá pohoří Pamír, v jehož západní části se nachází i nejvyšší vrchol země (a nejvyšší hora bývalého SSSR) Štít Ismoila Sómóniho (dříve Pik Kommunizma – 7 495 m. n. m). Pohoří je hluboko rozřezáno údolními a na vrcholech má většinou ostré

³² Údaje serveru CIA přebírá i mnoho jiných webových stránek. Na údaje tádžické strany jsem narazil pouze na tádžických stránkách (např. ambasády v zahraničí, ministerstvo zahraničí). Rozdílnost v délkách hranic je zřejmě způsobena hraničními spory a nedůsledným vymezením hranic v minulosti.

štíty a hřbety. Nachází se zde i přes 70 km dlouhý Fedčenkův ledovec. Rozsáhlé zalednění západního Pamíru napájí mnoho divokých řek patřících k povodí Amudarji. Ta je až do soutoku s řekou Vachš nazývána Pjandž a tvoří většinu hranice s Afghánistánem. Východní část Pamíru je o něco nižší, s menším převýšením hřbetů a řadou náhorních plošin³³, jenž jsou posety kamenitošterkovými pouštěmi s velmi sporým vegetačním krytem. Říční síť je chudší, ale nachází se zde největší jezero Karakul či nebezpečné Sarezské jezero (viz dále), z něhož vytéká přítok Pjandže, řeka Bartang. Nejnižší částí pohoří Pamír je Tádžická deprese, která od severozápadu obklopuje celé pamírské horstvo a z větší části leží na území Afghánistánu.

Obrázek 2: Mapa reliéfu Tádžikistánu

Zdroj: UNIVERSITY OF SOUTHAMPTON, 2005

Druhým hlavním pohořím zasahujícím do Tádžikistánu je Alaj neboli Jižní Ťan-šan, od něhož se oddělují dva užší hřbety – Turkestánský a Zeravšanský. Následně se z východní části Zeravšanského hřbetu odděluje hřbet Gissarský, který pak paralelně prochází severně od Dušanbe až do Uzbekistánu. Zalednění Alaje je rovněž rozsáhlé. Nejmhutnější ledovec, Zeravšanský, je zdrojnicí řeky Zeravšan, jedné z nejvýznamnějších řek severního Tádžikistánu a Uzbekistánu. Alajský horský systém rozděluje nižší část Tádžikistánu na jižní a severní oblasti a vede přes něj jediná cesta spojující hlavní město a druhé největší město Chodžent.

³³ Tádžický termín pro náhorní plošina – pamiry, dal název celému pohoří (VOTÝPKA, 1982, s. 126).

Do nejsevernějšího výběžku Tádžikistánu zasahuje velmi úrodná Ferganská kotlina a také řeka Syrdarja (nejnižší místo Tádžikistánu – 300 m.n.m), která protéká vodní nádrží Kajrakkum. Nížinné oblasti se nacházejí také v jihozápadní části země, podél řek Vachš a Kofarnichon (Kafirnigan). Pouze 6,6 % území Tádžikistánu je klasifikováno jako orná půda.

Většina tádžických řek pramení ve vysokohorských oblastech, a proto dosahují největšího průtoku na jaře (z tajícího sněhu) a v létě (z tajících ledovců).

2.1.2 Klima

Klima Tádžikistánu má kontinentální charakter, s velmi chladnou zimou a suchým létem. Nejteplejší oblastí je jihozápad země (Tádžická deprese), kam zasahuje subtropický pás a kde téměř nikdy nebývají mrazy a letní teploty v průměru dosahují 30 °C. Podobné klima je i ve Ferganské kotlině. Horské a vysokohorské oblasti středního Tádžikistánu leží v mírném klimatu s teplým létem a mírnou až středně mrazivou sněžnou zimou. Nejdrsnější klima panuje ve Východním Pamíru, kde jsou zimy dlouhé, mrazivé a s malou sněhovou pokrývkou – absolutní minimum zde dosahuje téměř -50 °C. Léta jsou zde naopak krátká, s denní amplitudou až 60 °C.

Nejméně srážek, skoro jak nad nejsuššími pouštěmi Střední Asie, spadne právě ve Východním Pamíru. V hlubokých kotlinách a nízkých údolích spadne 100–300 mm ročně. Centrální oblasti dosahují až 2 000 mm srážek za rok. Absolutně nejvíce srážek spadne v blízkosti Fedčenkova ledovce – až 2 236 mm za rok (*LIBRARY OF CONGRESS, 2007: 4*).

2.1.3 Přírodní rizika a environmentální problémy

Celé pamírské pohoří je seismicky velmi aktivní oblast, s velmi proměnlivou silou jednotlivých zemětřesení, což ve spojení s výraznou chudobou Horno-Badachšánské autonomní oblasti představuje značné riziko humanitární krize.³⁴ Problematika zemětřesení je spojena rovněž se sesuvy půdy. Takto v minulosti vzniklo v Pamíru několik jezer, přičemž nejvýznamnější nebezpečí představuje jezero Sarez, vzniklé roku 1911. Případný sesuv do jezera, jako následek silného zemětřesení, či zničení (třeba i úmyslné) přehradby by znamenaly katastrofu v podobě ničujících záplav nejen pro Tádžikistán, ale i celé povodí Amudarji (*KMENT, 2004*). Běžné záplavy a s nimi související sesuvy půdy sužují Tádžikistán každoročně během jarního tání sněhu.

---

³⁴ Zatím poslední významnější zemětřesení, o síle 5,5 stupně Richterovy stupnice, proběhlo v Tádžikistánu 2. ledna 2010. Přímé ztráty na životech hlášeny nebyly, ale téměř dvacet tisíc lidí přišlo o svůj domov ve chvíli, kdy země zažívala jednu z nejužších zim (*ŠLAJCHRTOVÁ, 2010*).

Nejzávažnější environmentální problémy Tádžikistánu jsou spojeny se závlahovým zemědělstvím, které bylo vytvořeno během sovětského období. Bavlna jakožto hlavní plodina regionu je velmi náročná na vodu, což ve spojitosti se špatným vodním managementem a nekvalitní zavlažovací sítí způsobuje zbytečné ztráty vody, větší zasolování půdy a splachování používaných hnojiv a pesticidů po proudu řek. Znečištění se tak projevuje i na dolních tocích jednotlivých řek, včetně Aralského jezera. Problémem je i následná eroze půdy, která postihuje až 70 % zavlažované půdy (*LIBRARY OF CONGRESS, 2007: 4*). Rovněž nadměrné spásání pastvin přispívá k půdní erozi.

Voda je pro Střední Asii strategickou surovinou a jako taková má vysoký konfliktní potenciál, který mohou ještě zvýšit probíhající klimatické změny. Zintenzivnění skleníkového efektu³⁵ a s tím související zvyšování průměrné roční teploty má výrazný vliv na ustupování ledovců, což jsou hlavní zásobárny vody nejen pro Tádžikistán, ale i pro Uzbekistán a Turkmenistán. Zároveň se zvětšuje množství vypařené vody a následně i poptávka po zavlažování. Velká sucha postihla Tádžikistán a okolí v letech 2000-2001 a 2008. Následný nedostatek vody a jídla a možná migrace budou mít samozřejmě negativní vliv na stabilitu celého regionu Střední Asie.

Dalším vyznaným znečišťovatelem životního prostředí Tádžikistánu je průmysl. V tomto směru jde především o produkci hliníku v závodě v Tursunzódě (Tádžický aluminiový závod – TadAZ, nověji TALCO), který produkuje obrovské množství toxických škodlivin do celého okolí, včetně Uzbekistánu. Dalším pozůstatkem sovětské éry jsou nekvalitní skladiště radioaktivního odpadu po těžbě uranu na jihozápadě Tádžikistánu. Také na těžebních místech barevných kovů zůstal toxický odpad.

Jako problém bránící snadnějšímu využití půdy a způsobující ztráty na životech chudých farmářů je nutné uvést i zaminování území, které je pozůstatkem Sovětského svazu, občanské války, ruských pohraničních jednotek či Uzbeků podél uzbecko-tádžické hranice (viz dále).

2.2 Státní zřízení a politická situace

Základem současného státního zřízení je ústava z roku 1994, která byla výrazněji upravena referendy v letech 1999 a 2003, a definuje Tádžikistán jako demokratický, světský, unitární a právní stát. Jako jedna z mála post-sovětských ústav

---

³⁵ Tádžikistán je přitom jedna ze zemí nejméně zodpovědných za vypouštění skleníkových plynů. Patří jí až 109. místo v celkovém množství emisí a 129. místo ve vypouštění skleníkových plynů na osobu (*OXFAM, 2009: 2*).

obsahuje základní princip dělby moci, přičemž moc výkonná je díky úpravám v uvedených letech dominantnější. Přesto můžeme podle každoroční zprávy organizace Freedom House o stavu a míry dodržování lidských a občanských práv v praxi zařadit Tádžikistán mezi nesvobodné země.³⁶ Běžnou součástí místní politiky je rovněž korupce a protekce, což dokazuje i tzv. Index vnímání korupce (CPI) nevládní organizace Transparency International, ve kterém se Tádžikistán nachází až na 158. místě ze 180 hodnocených zemí.³⁷ Z pohledu funkčnosti státní moci můžeme Tádžikistán zařadit již mezi státy vysoce ohrožené označením *failed state*.³⁸

2.2.1 Moc zákonodárná

Původně jednokomorový parlament samostatného Tádžikistánu navázal na činnost Nejvyššího sovětu. Po změně ústavy v roce 1999 je v současné době zákonodárným orgánem dvoukomorový parlament (*Madžlis-i Oli*), jehož členové jsou voleni na období pěti let. Dolní komora, tzv. Shromáždění představitelů (*Madžlis-i Namójangagóni*), sestává z 63 poslanců, kteří jsou voleni dvojnásobným způsobem. Občané volí 22 poslanců proporcčně ve volebním obvodu tvořeným celým státem a 41 poslanců většinovým dvoukolovým způsobem v jednomandátových volebních obvodech. Horní komora, Národní shromáždění (*Madžlis-i Milli*), která má celkem 33 členů, je z části (25 členů) volena místními zastupiteli³⁹ a zbývající část (8 členů) jmenuje prezident.

Poslední parlamentní volby se za účasti mezinárodních pozorovatelů uskutečnily v únoru a březnu 2010 a pouze potvrdily rozložení politické moci v zemi.⁴⁰ Z pohledu západních pozorovatelů byly volby opět nedemokratické a netransparentní (*OSCE/ODIHR, 2010*). Voleb se zúčastnilo osm politických stran, z nichž ale většina stojí za současným prezidentem a jeho Lidově-demokratickou stranou Tádžikistánu. Tato

---

³⁶ Zpráva je každoročně vydávána již od roku 1972 a hodnotí zvlášť na sedmi bodové stupnici (1 – nejvyšší míra svobody) politická práva (10 aspektů) a občanské svobody (15 aspektů). Tádžikistán obdržel v kategorii politických práv 6 bodů a za občanské svobody 5 bodů.

³⁷ Na druhou stranu jsou tři středoasijské republiky, kromě Kazachstánu, a Afghánistán v pořadí až za Tádžikistánem. Česká republika se nachází na 52. místě.

³⁸ Index, který vychází z 12 indikátorů (ekonomických, sociálních, politických), byl navržen organizací Fund for Peace v roce 2005 a je pravidelně publikován v časopise *Foreign Policy*. Tádžikistán se nachází na 37. místě s indexem 90,3 (1. místo Somálsko – 114,7). Avšak důležitější než umístění je samotná hodnota indexu, kdy maximum je 120 a jako vysoce ohrožené státy se označují země s indexem 90 a vyšším.

³⁹ Tito členové jsou voleni nepřímým, tajným hlasováním na společných zasedáních poslanců Horno-Badachšánské autonomní oblasti, zbývajících dvou oblastí (Sogdijská a Chatlonská), hlavního města Dušanbe, měst a okresů republikového podřízení.

⁴⁰ Politická atmosféra, která je stále plná vzpomínek na krvavou občanskou válku, v podstatě ani neumožňuje existenci agresivnější opozice z obav před novým konfliktem. Navíc jediná silnější opoziční strana, Islámská strana obrody, propaguje výraznější zastoupení islámu ve veřejném životě, zatímco lidé jsou po zkušenostech v sousedním Afghánistánu spíše pro světskou vládu.

strana s výrazným náskokem volby vyhrála, když získala v dolní komoře 55 křesel. Další čtyři strany – Islámská strana obrody, Komunistická strana, Agrární strana a Strana hospodářských reforem – získaly shodně po dvou křeslech (*IPU-PARLINE, 2006-2010*).

2.2.2 Moc výkonná

Politický systém Tádžikistánu je obdobně jako ve všech středoasijských republikách prezidentský a proto je těžiště moci výkonné v rukou prezidenta, který je zároveň předsedou vlády. Ten je volen v přímých volbách na maximálně dvě po sobě následující sedmileté období.⁴¹ Mezi jeho hlavní pravomoci patří např. jmenování a odvolávání vlády, zřizování a rušení ministerstev a státních výborů, rozhodování o mnoha statusových otázkách (občanství, azyl, milosti apod.) či určování hlavních směrů vnitřní a zahraniční politiky země (*UHL, 2006: 141-142; ZÚ TAŠKENT, 2008: 11-12*). Při důkladném prostudování prezidentových pravomocí a za současné situace, kdy dolní komoru parlamentu ovládá prezidentova strana a horní komora je obsazována politicky vhodnými lidmi, můžeme mluvit o autokratickém režimu. Prozatím poslední prezidentské volby se uskutečnily v roce 2006 a zvítězil v nich, stejně jako v těch předchozích, Emómali Rahmón.

2.2.3 Moc soudní

Nejvyššími soudními instancemi jsou Nejvyšší soud, Nejvyšší obchodní soud a Nejvyšší vojenský soud. Všichni soudci jsou jmenováni prezidentem republiky, v případě nejvyšších instancí je potřeba souhlasu horní komory parlamentu. Prezident se souhlasem celého parlamentu sestavuje i Ústavní soud, který má mimo jiné právo navrhopvat zákony.

2.2.4 Administrativní členění

Tádžikistán je podle platné ústavy unitární stát, který je administrativně rozdělen na Horno-Badachšánskou autonomní oblast, Sogdijskou oblast, Chatlonskou oblast, hlavní město Dušanbe, a Oblasti v republikovém podřízení s 13 rajony kolem města Dušanbe a v centrální části země. Tyto administrativní jednotky se k 1. lednu 2009 dále členily na 62 rajonů, 4 městské čtvrti hlavního města a 17 měst podřízených přímo republice nebo oblasti. Autonomní postavení Horního Badachšanu zajišťuje oblasti pevně stanovený počet poslanců v horní komoře parlamentu a jednoho soudce

---

⁴¹ Původní mandát byl pětiletý a jediný – viz kapitola Vývoj Tádžikistánu po rozpadu SSSR.

Ústavního soudu. Zastupitelský sbor může upravovat některá ustanovení odlišně od celostátní zákonné úpravy. Jak ale uvádí Uhl (2006: 142), ústava nijak výrazně nerozlišuje mezi samosprávou a státní správou.

2.3 Mezinárodní vztahy

Po získání nezávislosti navázala Republika Tádžikistán diplomatické styky s 93 státy a s 80 státy obchodní vztahy (ZÚ TAŠKENT, 2008: 14). Ve světě provozuje Tádžikistán celkem 21 diplomatických misí. Krátce po osamostatnění se Tádžikistán začal začleňovat i do mezinárodního společenství, když v prosinci 1991 vstoupil do SNS a v březnu 1992 se stal členem OSN. Postupně v zemi otevíraly – zejména ve spojitosti s občanskou válkou – své pobočky jednotlivé specializované instituce OSN (UNICEF, UNHCR, WFP aj.), Světová banka (WB, člen od 1993) či Mezinárodní měnový fond (IMF, 1993). Od roku 1992 se Tádžikistán stal postupně také členem OBSE, Organizace islámské konference (OIC), Evropské banky pro rekonstrukci a rozvoj (EBRD), Islámské rozvojové banky (IsDB), Asijské rozvojové banky (ADB) a mnoha dalších. Od roku 2001 vede Tádžikistán rozhovory o vstupu do světové obchodní organizace (WTO), které však doposud pokračují bezúspěšně. V roce 2004 otevřela v Tádžikistánu svou kancelář i Evropská komise.

Tádžikistán je rovněž členem regionálních integračních uskupení. Mezi nejvýznamnější patří Šanghajska organizace spolupráce (ŠOS), která je od roku 2001 nástupcem tzv. Šanghajske pětky. Ta se zformovala v roce 1996 kvůli rozhovorům o hraničních otázkách. Později se spolupráce rozšířila i na bezpečnostní a ekonomické otázky. Jistým pozůstatkem v současnosti nefungujícího SNS je Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (ODKB), která vznikla podepsáním smlouvy v roce 1992. Původní motivací uskupení byla snaha udržet na určitém stupni společnou obranu. V současnosti je cílem Ruska vytvořit s dalšími šesti státy bývalého SSSR alternativu vůči NATO. Euroasijské ekonomické společenství (EES) vzniklo z dřívější celní unie⁴² v roce 2000 a je dle Horáka (2009:170-175) formálně nejpokročilejším integračním uskupením na území bývalého SSSR. Od roku 1992 je Tádžikistán členem Organizace pro ekonomickou spolupráci (ECO), která byla založena Íránem, Tureckem a Pákistánem a v současnosti sdružuje 10 asijských islámských států širšího kaspického regionu.

---

⁴² Tádžikistán k celní unii, která vznikla v roce 1995 nejprve mezi Ruskem a Běloruskem, přistoupil v roce 1999. Dalšími členy jsou Kazachstán, Kyrgyzstán a Uzbekistán.

Již dříve bylo zmíněno, že od roku 2001 klade Tádžikistán postupně větší důraz na mnohostranné zahraniční vztahy. Svým způsobem k tomu byl donucen v důsledku rozpadu sovětského bloku a rozehrání „Nové velké hry“ (*New Great Game*) světových i regionálních velmocí o středoasijský region. I přes ochlazení vzájemných vztahů zůstává pro Tádžikistán nejdůležitějším mezinárodním partnerem Ruská federace. V opačném směru převzal v posledních letech úlohu ruské opory v regionu Uzbekistán. Velmi důležitá je pro Tádžikistán spolupráce v ekonomické oblasti, protože Rusko je dlouhodobě jeho hlavním obchodním partnerem.⁴³ Nemalé byly i investice a sliby ruských polostátních podniků, které však nejsou v poslední době naplňovány z různých důvodů na obou stranách (*HORÁK, 2008: 134-137*). Negativní ekonomické dopady na Tádžikistán může mít nově přijatý jazykový zákon omezující užívání ruštiny při kontaktu s úřady. Nelze zapomenout ani na ruskou vojenskou základnu, problematiku pracovní migrace Tádžiků do Ruska či ruskou menšinu v Tádžikistánu.⁴⁴

Díky etnokulturní blízkosti významně posilují vazby Tádžikistánu na Írán a Afghánistán. Především Írán se ukazuje jako spolehlivý partner a jeho úspěšná politika si získává vládu i obyvatelstvo (*HORÁK, 2008: 121*). Spolupráce všech tří zemí se soustředí zejména na hospodářskou a energetickou oblast a boj proti obchodu s narkotiky. Určitou překážkou v dalším rozvoji iránsko-tádžických vztahů (např. ve vojenské sféře) mohou představovat pro Írán důležité vztahy s Moskvou.

Především ekonomické cíle sleduje v Tádžikistánu, stejně jako v celé Střední Asii, sousední miliardová Čína. Region je dalším zdrojem surovin a energie pro rostoucí čínskou ekonomiku a zároveň novým odbytištěm čínského zboží, přičemž Tádžikistán představuje bránu k novým možnostem.⁴⁵ Pro Čínu je rovněž důležité udržovat stabilitu v sousedství provincie Sin-t'iang, ve které se objevují separatistické tendence a kontrolovat možnou přítomnost USA (čínsko-tádžické vztahy blíže *HORÁK, 2009*). Navíc jistou „výhodou“ Číny je fakt, že se příliš nezajímá o dodržování lidských práv a principů demokracie. O přístup k středoasijským zdrojům se v posledních letech vážně zajímá i Indie, Japonsko a Jižní Korea.

---

⁴³ Export Tádžikistánu do Ruska zůstává v podstatě nezměněn od dob SSSR. Dominuje v něm produkce hliníku, dále pak surová vlna a zemědělské produkty.

⁴⁴ Problematika tádžicko-ruských vztahů je velmi obsáhlá a komplikovaná. Blíže k tématu *HORÁK, 2008: 119-144*.

⁴⁵ Jednou z priorit tádžické zahraniční politiky bylo otevření silnice přes pamírský hraniční přechod Karasu-Kulma. Od otevření v roce 2004 dochází každoročně k zvyšování obratu mezi Tádžikistánem a Čínou (*HORÁK, 2008: 121*).

Tádžikistán je stále důležitý i pro USA, pro něž je to spojenec ve válce proti terorismu ležící nejbliže Afghánistánu. Vzájemná spolupráce, která se zaměřuje na boj proti terorismu a pašování drog, je od roku 2007 prosazována samotným prezidentem Rahmónem. V jeho zájmu je rovněž intenzifikace vztahů s Evropskou unií (EU), která zájem opětuje především kvůli své energetické bezpečnosti a snaze podporovat v regionu dodržování lidských práv a právního pořádku. Současná spolupráce navazuje na program technické pomoci TACIS z let 1990–2006.

S ostatními středoasijskými státy má Tádžikistán různorodé vztahy. Vztahy s Kazachstánem a Turkmenistánem můžeme označit jako málo intenzivní, avšak bezproblémové (*FRANCKX, 2007: 26-27*). V případě Kazachstánu se objevují náznaky bližší spolupráce.⁴⁶ S Kyrgyzstánem spojuje Tádžikistán sice mnoho společného (malá rozloha, chudoba, vodní zdroje, málo nerostných surovin), ale také rozdělují hraniční spory (viz dále). Termín studená válka charakterizuje velmi problematické vztahy s Uzbekistánem. Jejich příčinou je hned několik minulých i současných událostí, stejně jako snaha Uzbekistánu o hegemonii v regionu.

2.3.1 Mezinárodní spory a problémy

2.3.1.1 Tádžikistán – Uzbekistán

Vztahy mezi Tádžikistánem a Uzbekistánem byly vždy problematické a musíme říci, že i nerovné. Hlavní spor má své kořeny v sovětském přerozdělování Střední Asie ve 20. letech 20. století. V té době byla města Samarkand a Buchará – dvě z historicky nejdůležitějších měst ve Střední Asii a navíc se silnou tádžickou populací – začleněna do Uzbekistánu, což vzbudilo nemalé iredentistické smýšlení odříznutých Tádžiků. Tyto tendence se znovu objevily na počátku devadesátých let při získání nezávislosti, kdy se místy projevovaly snahy o revitalizaci problému tradičních tádžických území (*HORÁK, 2005: 136*). Občanská válka tyto snahy utlumila, ale i přesto se Uzbekistán obával, že se iredentismus může znovu objevit. V okolí těchto dvou měst se totiž nachází oficiálně asi 1,25 milionů etnických Tádžiků, ale mluví se až o sedmi milionech, a že úřady v sovětském období registrovaly mnoho Tádžiků jako Uzbeky. Proto při snaze potlačit tádžickou identitu zakázala uzbecká vláda v některých částech země tádžicky psané knihy, kvůli jejich ideologické nevhodnosti (*ICG, 2002: 11*).

---

⁴⁶ V roce 2008 podpořil prezident Rahmón ideu prezidenta Kazachstánu, Nursultana Nazarbajeva, na vytvoření Středoasijské unie, která by byla protiváhou dosud existujícím integračním uskupením v regionu (ŠOS, ODKB), ve kterých dominují Rusko a Čína. Tádžikistán, Kyrgyzstán i Kazachstán jsou motivováni snížením závislosti na uzbeckém plynu (Uzbekistán projekt unie nepodporuje) díky investicím kazašské strany do tádžických hydroelektráren (*PANNIER, 2008*).

Rovněž postavení uzbecké menšiny v Tádžikistánu je problematické.⁴⁷ Uzbekistán se také obává příklonu tádžické menšiny a etnických Uzbeků, kteří uprchli z Tádžikistánu v době konfliktu, k islámskému radikalismu. Tyto obavy byly nakonec příčinou náletů na pozice Islámského hnutí Uzbekistánu⁴⁸ v Tádžikistánu a rozmístění min podél hranice. Tento incident jen zvýraznil propast a nenávisť mezi sousedy. Další spory se týkají přerušení dodávek uzbeckého plynu, čímž Uzbekistán reaguje na neschopnost nejhudší země regionu platit dodávky a její snahu o energetickou soběstačnost prostřednictvím dostavby hydroelektrárny Rogún. Tyto spory ohrožují i americké zájmy, jelikož přes obě země vede severní zásobovací cesta pro vojenské jednotky v Afghánistánu.

2.3.1.2 Tádžikistán – Kyrgyzstán

Rozpory mezi Tádžikistánem a Kyrgyzstánem se týkají především vymezení hranic, nelegální migrace a čerpání zdrojů. Problematickým bodem při vyjednávání jsou dvě tádžické enklávy uvnitř kyrgyzské části Ferganské a Isfarské kotliny (Varuch a západní Qalacha). Vztahy mezi Kyrgyzstánem a obyvateli těchto enkláv jsou narušovány spory o vodu a půdu, které na přelomu 80. a 90. let 20. století málem přerostly v ozbrojený konflikt (*ICG, 2002: 19*). Podél zbývajících částí hranice dochází rovněž ke sporům o přístup k vodě a dalším zdrojům, včetně půdy. Kyrgyzské úřady si stěžují na de facto posunování hranic severněji tádžickými farmáři, kteří hledají půdu. V polední době napětí mezi oběma skupinami narůstá, protože v některých oblastech se Tádžikové stávají většinou a skupují půdu a domy po Kyrgyzech, jenž odešli do měst.

2.3.2 Rozvojová politika

Tádžikistán je jednou z nejhudších zemí světa a jako taková je příjemcem rozvojové a humanitární pomoci. V tomto ohledu je nejdůležitějším orgánem v zemi Státní výbor pro investice a správu státního majetku (State Committee on Investments and State Property Management – SCI), který zřízením v roce 2006 převzal činnosti několika různých institucí. Jedná se o ústřední orgán výkonné moci, jenž zodpovídá mimo jiné za koordinaci zahraniční pomoci.

---

⁴⁷ Negativní dopad na uzbecko-tádžické vztahy může mít zákaz ruštiny (viz výše), který postihne především uzbeckou menšinu, protože je výrazně větší než ta ruská.

⁴⁸ Na přelomu století se ozbrojená skupina polního velitele Džumy Namangáního stala velkou hrozbou pro celý středoasijský region, když se pokusila v letech 1999-2001 proniknout do Ferganské kotliny s cílem vyhlásit islámský chalífát a zajistit si tak kontrolu drogových tras z Afghánistánu do Kyrgyzstánu a Uzbekistánu (*HORÁK, 2005: 32*). Skupina v regionu stále operuje.

V roce 2008 obdržel Tádžikistán podle Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) oficiální rozvojovou pomoc (ODA) ve výši 291 milionů USD (**Obrázek 3**), což odpovídá přibližně 40 USD na obyvatele. Více než polovinu celkové částky představovala bilaterální spolupráce a hlavním donorem byly Spojené státy americké. Dalšími významnými poskytovateli byla Asijská rozvojová banka, Evropská komise či Německo. Pouze sedm členů Výboru pro rozvojovou spolupráci OECD (OECD/DAC) je donorem Tádžikistánu, avšak ani v jednom případě nespadá mezi prioritní země či TOP 10 příjemců pomoci.⁴⁹

Obrázek 3: Přijímaná oficiální rozvojová pomoc (ODA) Tádžikistánu

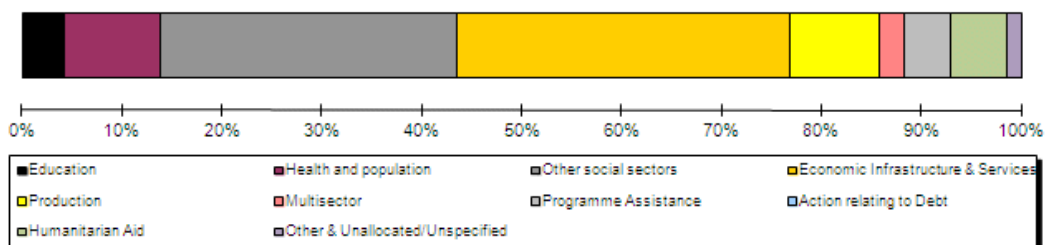
Tajikistan

Receipts	2006	2007	2008
Net ODA (USD million)	241	222	291
Bilateral share (gross ODA)	41%	52%	54%
Net ODA / GNI	8.9%	6.2%	5.8%
Net Private flows (USD million)	5	12	5

For reference	2006	2007	2008
Population (million)	6.6	6.7	6.8
GNI per capita (Atlas USD)	390	460	600

Top Ten Donors of gross ODA (2007-08 average)	(USD m)
1 United States	48
2 AsDF	46
3 IDA	30
4 EC	24
5 Germany	17
6 Sweden	13
7 Switzerland	12
8 Global Fund	9
9 Arab agencies	9
10 Japan	9

Bilateral ODA by Sector (2007-08)

Sources: OECD, World Bank. www.oecd.org/dac/stats

Zdroj: OECD/DAC, nedatováno

Podle každoroční zprávy SCI (2009b), která poskytuje přehled o celkové pomoci, bylo zahájeno, probíhalo nebo bylo dokončeno v roce 2008 na území Tádžikistánu 439 projektů (v rámci 612 dohod) o celkové hodnotě téměř 1,7 miliardy USD. Jak je patrné z **Tabulky 1**, největší část těchto prostředků byla určena stejně jako v předchozím roce pro energetický sektor, dále pak pro dopravu a zemědělství. Avšak

⁴⁹ Jedná se o Japonsko, Kanadu, Německo, Švédsko, Švýcarsko, USA a Velkou Británii.

nejvíce dohod se týkalo zdravotnictví, vzdělávání a vládní administrativy. Důvodem jsou finančně náročnější infrastrukturní projekty. Nejštědřejším bilaterálním partnerem je Export-Import bank Čínské lidové republiky, která poskytla prostředky především na rekonstrukci silnice spojující Dušanbe se severem země a íránská vláda. Mezi multilaterálními partnery poskytuje nejvíce prostředků Asijská rozvojová banka a Světová banka. Z nevládních organizací jsou nejdůležitějšími partnery Aga Khan Development Network a Act Central Asia. Reálně bylo v rámci dohod vynaloženo během roku 2008 necelých 514 milionů USD.⁵⁰ Největší část těchto peněz byla vynaložena na celostátní projekty (37,38 % – zejména na dopravu) a v Oblastech republikového podřízení (26,24 % – nejvíce na energetiku). Naopak nejméně prostředků bylo přímo vynaloženo v Horno-Badachšánské AO (2,55 % – nejvíce na vzdělání).

Tabulka 1: Zahraniční pomoc Tádžikistánu v roce 2008

Sektor	Počet dohod	Dohodnuté závazky		Uskutečněné výdaje	
		v tis. USD	v %	v tis. USD	v %
Vládní administrativa	79	59 045	3,57	12 733	2,48
Zemědělství a zavlažování	76	223 362	13,49	41 323	8,05
Životní prostředí	67	41 682	2,52	13 779	2,68
Sdělovací prostředky a komunikace	4	264	0,02	263	0,05
Energetika	24	488 760	29,52	175 737	34,22
Doprava	22	455 648	27,52	155 082	30,20
Voda a sanitace	20	65 421	3,95	15 611	3,04
Vzdělávání	89	92 041	5,56	21 731	4,23
Zdravotnictví	91	125 187	7,56	33 077	6,44
Sociální péče a práce	75	71 418	4,31	35 930	7,00
Soukromý sektor a průmysl	32	20 309	1,23	3 884	0,76
Multisektor	33	12 620	0,76	4 428	0,86
Celkem	612	1 655 755	100	513 578	100

Zdroj: upraveno podle SCI, 2009b: 21-23

Hlavními rozvojovými dokumenty Tádžikistánu jsou *Národní rozvojová strategie* (National Development Strategy – NDS) na období do roku 2015 a z něj vycházející krátkodobější *Strategie redukce chudoby* (Poverty Reduction Strategy Paper – PRSP) na období 2010–2012, sloužící především pro potřeby WB a IMF. Národní strategie (*REPUBLIC OF TAJIKISTAN, 2007: 10*) si klade za cíl: „posílit sociální a politickou stabilitu a dosáhnout ekonomické prosperity a sociálního blahobytu

⁵⁰ Oproti předchozímu roku jde o navýšení asi o 118 milionů USD. Sektorové rozložení je v porovnání s rokem 2007 velmi podobné, jen na prvních dvou místech došlo k prostřídání sektorů dopravy a energetiky. K výraznějším změnám došlo v geografickém rozložení, když si polepšily Oblasti republikového podřízení oproti Sogdijské i Chatlonské oblasti (*SCI, 2008b*).

obyvatel Tádžikistánu v prostředí formovaném převažujícími principy tržní ekonomiky, svobody, lidské důstojnosti a rovných příležitostí pro každého při realizaci svého potenciálu“. K dosažení tohoto cíle mají dopomoci tři národní priority – reforma veřejné správy, rozvoj soukromého sektoru a rozvoj sociálních služeb. Nejdůležitější institucí při implementaci NDS a PRSP je Národní rozvojový výbor (National Development Council – NDC), jenž spadá přímo pod prezidenta republiky a tvoří ho zástupci vlády, parlamentu a občanské společnosti.

2.4 Obyvatelstvo

Podle údajů Statistického úřadu Republiky Tádžikistán žilo v zemi na konci roku 2008 celkem 7 373 800 obyvatel.⁵¹ Jiný zdroj uvádí, že podle odhadu z poloviny roku 2009 žilo v Tádžikistánu 7 349 145 obyvatel, přičemž 34,3 % tvořili děti do 14 let, lidé ve věku 15-64 let 62,1 % a pouze 3,6 % byli lidé starší 65 let (*CIA, 2010*). Polovina populace je mladší 22 let. Přestože je v populaci málo starších lidí, věk předpokládaného dožití (72,2 let) je poměrně vysoký.⁵² Tento nepoměr ve věkové struktuře (**Obrázek 4**) státu je charakteristický pro rozvojové země, ale v případě Tádžikistánu je třeba hledat příčinu i v občanské válce. Počet obyvatel se navzdory migračnímu úbytku (-1,8/1000 obyv.) každoročně zvyšuje přibližně o dvě procenta, a to především kvůli vyšší porodnosti (27,9 ‰) a nízké úmrtnosti (4,4 ‰).

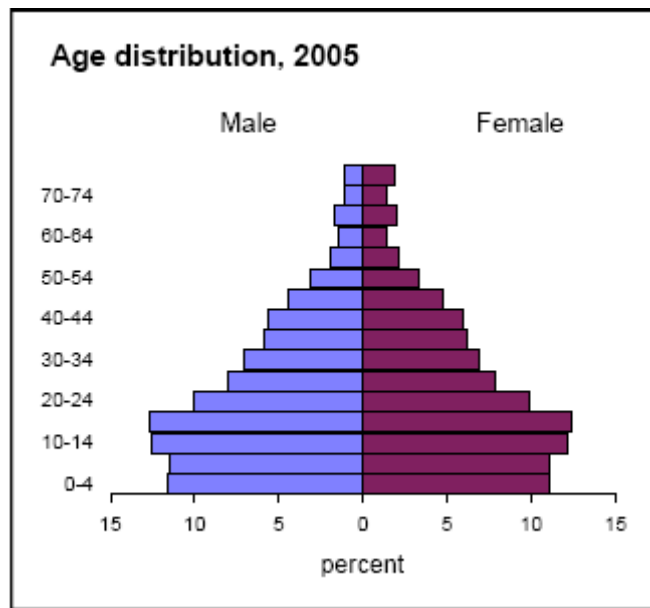
Průměrná hustota zalidnění Tádžikistánu je 51,5 obyv./km², ale obyvatelstvo je soustředěno převážně do západní části země. Největší koncentrace obyvatel, s výjimkou hlavního města, je v Chatlonské oblasti, kde žije více než třetina populace – 2,64 miliónu obyvatel (106,5 obyv./km²). Druhým nejvíce zalidněným regionem je Sogdijská oblast s 2,17 miliónu obyvatel (85,5 obyv./km²), což je asi 30 % lidí žijících v Tádžikistánu. Naopak nejméně obydlená je Horno-Badachšánská AO, která zaujímá 45 % území a kde žijí pouze 3 % populace – 219,1 tisíc lidí (3,4 obyv./km²). V Dušanbe žije desetina obyvatel země – 695,2 tisíc obyvatel. Celková míra urbanizace je pouze 26,3 %, což je nejméně z celého bývalého SSSR.

---

⁵¹ Pokud není uvedeno jinak jsou statistické údaje převzaty z Statistického úřadu Republiky Tádžikistán a jsou platné pro rok 2008.

⁵² Zdroj *The World Factbook (CIA, 2010)* uvádí pouze 65,3 let (2009). Obdobně *Human Development Report 2009 (UNDP, 2009: 173)* uvádí 66,4 let (2007).

Obrázek 4: Věková struktura Tádžikistánu v roce 2005

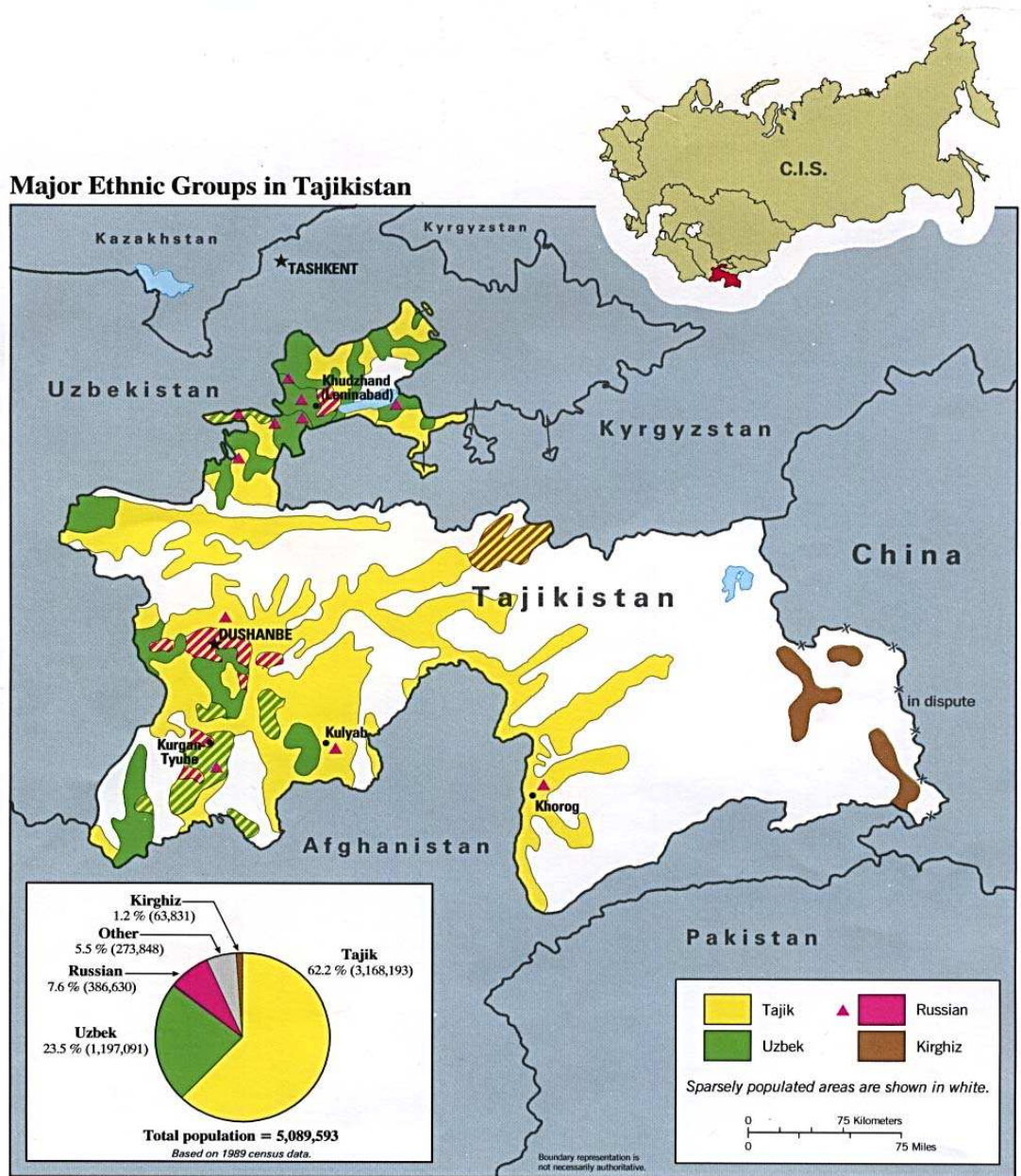
Zdroj: WB, 2010b

2.4.1 Národnostní menšiny a náboženství

Národnostní složení Tádžikistánu je i díky sovětské politice dosti pestré. V zemi je evidováno asi 140 národností, přestože v důsledku občanské války došlo k významné emigraci obyvatelstva (MIKA, 2007: 20-26). Podle posledního sčítání lidu, které proběhlo již v roce 2000, tvořili největší část populace Tádžikové (79,9 %). Ti tvoří většinu ve všech oblastech republiky. Druhou nejpočetnější skupinou jsou Uzbeki (15,3 %), kteří žijí především v Sogdijské a Chatlonské oblasti (**Obrázek 5**). Kdysi významná menšina Rusů (7,6 % v roce 1989) dnes představuje pouze 1,1 % obyvatel republiky (viz **Tabulka 2**).⁵³ Stejně zastoupení v populaci mají i Kyrgyzové, kteří žijí především ve východní části Horno-Badachšánské AO a v údolí řeky Surchob při hranicích se svou vlastí. Významnější skupiny tvoří ještě Lakajci, Turkmeni, Tataři, Arabové či Ukrajinci. Většina národností se řadí mezi tzv. pamírské národy, které byly od roku 1926 zahrnovány mezi Tádžiky.

⁵³ Podle odhadů emigrovalo po roce 1989 více než 80 % ruského obyvatelstva, což mělo za následek výrazné snížení městské populace (ERLICH, 2006).

Obrázek 5: Etnická struktura Tádžikistánu v roce 1989

Zdroj: UNIVERSITY OF TEXAS (nedatováno)

Tabulka 2: Národnostní změna v Tádžikistánu v letech 1989-2000

Národnost	Celková populace		Procentuální změna
	1989	2000	1989-2000
Tádžikové	3 172 420	4 898 382	54,4
Uzbekové	1 197 841	936 703	-21,8
Rusové	388 481	68 171	-82,5
Kyrgyzové	63 832	65 515	2,6
Lakajci	**	51 101	**
Turkmeni	20 487	20 270	-1,1
Tataři	72 228	18 939	-73,8
Kongrat	**	15 102	**
Arabové	276	14 45	5 135,5
Ukrajinci	41 375	3 787	-90,8
Korejci	13 431	1 696	-87,4
Němci	32 671	1 136	-96,5
Kazaši	11 376	936	-91,8
Židé	14 766	197	-98,7
Celkem	5 092 603	6 127 493	20,3

Poznámka: ** - údaje chybí

Zdroj: upraveno podle *ERLICH, 2006*

Od posledního censu se poměr národností zřejmě změnil mírně v neprospěch etnických Tádžiků, protože obyvatelé některých národností se po válce vracejí (*ZÚ TAŠKENT, 2008: 3*).

Nejrozšířenějším náboženstvím je islám, jehož sunnitskou větev vyznává 85 % obyvatel a šíitskou 5 %.⁵⁴ Asi 3 % populace se hlásí ke křesťanství, jedná se především o Ruskou pravoslavnou církev, která je koncentrována v Dušanbe.

Vedle národnostní struktury je nutné v případě Tádžikistánu zmínit i společenské rozdělení. Podle *HORÁKA (2005, s. 138)* se dodnes „uplatňuje tradiční sociální struktura Tádžikistánu, jejímž základem je klanová jednotka – *avlod*“. V tomto případě představuje klan skupinu založenou spíše na regionálním základu než na rodovém či kmenovém jako tomu je například v Kyrgyzstánu. Nejsilnější vědomí příslušnosti k určitému *avlodu* se udržuje především v Pamíru, Kuljóbu nebo v Garmském údolí.⁵⁵

⁵⁴ Pamířané vyznávají šíitský směr *ismá'ílíja*, který je rozšířen v Indii, Pákistánu, východní Africe a Pamíru.

⁵⁵ V těchto oblastech se hlásí k určitému *avlodu* 75–80 % obyvatel (*KOKAISL – PARGAČ, 2007: 219; HORÁK, 2005: 139*).

2.4.2 Jazyky

Ústava republiky stanovuje úředním jazykem tádžičtinu, která patří mezi západoíránské jazyky indoevropské jazykové rodiny. Spisovná tádžičtina – v podstatě archaická perština s rusismy – se značně liší od hovorové tádžičtiny, která se používá v sousedních státech, zejména Afghánistánu a Uzbekistánu. Ve městech a v administrativě a obchodu běžně užívaná ruština slouží podle ústavy jako tzv. jazyk mezinárodní komunikace. Tento stav se ale prezident Rahmón rozhodl v říjnu 2009 změnit zákazem užívání ruštiny v komunikaci s úřady. Oficiálním důvodem je snaha posílit suverenitu Tádžikistánu.⁵⁶ Ruštinu ke vzájemné komunikaci používají i tzv. pamírské národy, jenž mluví téměř v každém údolí různými dialekty. Pamírské jazyky navíc spadají do východoíránské jazykové skupiny. Nejpoužívanějším menšinovým jazykem je uzbečtina. Dále mluví obyvatelé Tádžikistánu kyrgyzštinou, perštinou (západní farsí), ukrajinštinou či tatarštinou.

2.4.3 Tádžikové v zahraničí

Sovětské rýsování středoasijských hranic nerespektovalo přirozené územní rozložení Tádžiků, a tudíž se řada z nich ocitla mimo hranice dnešního Tádžikistánu (**Obrázek 6**). Situace je dokonce taková, že v zahraničí žije několikanásobně více Tádžiků než ve vlastním státě. Důvodů je hned několik: začlenění měst Samarkand a Buchara do Uzbeké SSR, migrace během dávnější historie v důsledku vpádu Arabů, Mongolů a Rusů a migrace po sovětské revoluci, kolektivizaci a občanské válce (*KOKAISL – PARGAČ, 2007: 228*). Největší počet evidovaných Tádžiků v zahraničí se nachází na severovýchodě a západě Afghánistánu, kde představují druhou nejpočetnější (27 %, asi 7,6 mil.) etnickou skupinu po Paštunech. Tádžikové žijí ve velkém počtu i v Uzbekistánu, především v okolí měst Samarkand a Buchara. Oficiální údaje hovoří o 5 % populace Uzbekistánu (1,25 mil.), ale skutečný počet je z důvodů již zmíněných zřejmě mnohem vyšší. V provincii Chorsán žije asi osm desítek tisíc íránských Tádžiků, kteří jsou původními obyvateli. Vedle nich se v Íránu nachází na 350 tisíc afghánských Tádžiků. Menší komunity Tádžiků se nachází i ve zbývajících středoasijských republikách. V Kyrgyzstánu je to necelých 50 000, v Kazachstánu 27 000 (mnoho dalších Tádžiků sem migruje za prací) a v Turkmenistánu asi 5 000 Tádžiků. Asi 40 000 Tádžiků, resp. Pamířanů, žije v Číně při hranici s Tádžikistánem. Významná populace

---

⁵⁶ Avšak podle analytiků se jedná o vytváření tlaku na ruskou stranu, po níž tádžický prezident požaduje navýšení investic v zemi (*PARSHIN, 2009*).

Obrázek 6: Tádžikové v zahraničí

Zdroj: USCWM (2010)

Tádžiků (asi 120 tisíc) žije v Ruské federaci (USCWM, 2010). Avšak obyvatel Tádžikistánu se zde v rámci pracovní migrace vyskytuje až 1 milión (ICG, 2009: 9-10).

2.4.4 Sociální situace

Kvalitu života obyvatel Tádžikistánu nejlépe zjistíme pomocí Indexu lidského rozvoje (Human Development Index – HDI), který každoročně vydává UNDP v tzv. Human Development Report a reflektuje vedle tradiční ekonomické vyspělosti (HDP) i školní docházku a gramotnost a očekávanou délku života. V nejnovějším vydání se Tádžikistán nachází na 127. místě ze 182 hodnocených zemí, když dosáhl hodnoty HDI 0,688 (UNDP, 2009: 173). Přestože v posledních letech hodnota HDI stoupá, je současný údaj kvůli rozpadu SSSR a následné občanské válce stále nižší než v roce 1990 (0,707). Za jedno z mála pozitiv sovětské éry můžeme označit vliv na gramotnost populace, protože Tádžikistán dosahuje 99,6 %, což není v zemích této úrovně vůbec běžné. Naopak HDP na osobu, které činilo v roce 2008 podle Světové banky 600 USD, odpovídá nízkopříjmové rozvojové zemi. Při přepočtu podle parity kupní síly dosahovalo HDP na osobu výše asi 1 800 USD.

Podle oficiálních údajů žilo v Tádžikistánu pod hranicí chudoby (2,15 USD na den) ke konci listopadu 2007 celkem 53 % obyvatel, což je o 11 % méně než při posledním průzkumu v roce 2003 (*ZÚ TAŠKENT, 2008: 2*).⁵⁷ Nejvíce ohroženými skupinami jsou důchodci, velké rodiny často vedené samotnou ženou, postižené osoby či nezaměstnaní. Oficiální registrovaná nezaměstnanost v roce 2007 dosahovala 2,4 % ekonomicky aktivního obyvatelstva, avšak skutečná míra nezaměstnanosti dosahuje až 70 %. Problémem v Tádžikistánu je dětská práce, zejména na bavlníkových polích.⁵⁸

Podle údajů Světové banky nemá adekvátní přístup k pitné vodě a hygienickým zařízením více než polovina obyvatel Tádžikistánu. V roce 2006 směřovalo do zdravotnictví pouze 5,5 % celkových vládních výdajů (*UNDP, 2009: 201*). Z těchto důvodů představují závažné nebezpečí možné epidemie tyfu, žloutenky, tuberkulózy či malárie. O úrovni zdravotnictví vypovídá i jedna z nejvyšších kojeneckých úmrtností (41 mrtvých/1000 živě narozených podle CIA) v zemích bývalého Sovětského svazu. V posledních letech narůstá v zemi počet nakažených HIV/AIDS (0,3 % starších 15 let), což souvisí se zvyšujícím se počtem drogově závislých. Podle odhadů se v roce 2006 jednalo až o 100 tisíc závislých (*LIBRARY OF CONGRESS, 2007: 6*). Tádžikistán je podle Světové banky (*WB, 2010b*) jedinou zemí Evropy a Střední Asie, která nesplní většinu Rozvojových cílů tisíciletí.

Závažným problémem tádžické společnosti je domácí násilí na ženách (včetně psychického, sexuálního a ekonomického zneužívání), které částečně souvisí s návratem tradičních islámských hodnot po získání nezávislosti. Složitou situací pro řadu žen rovněž představuje pracovní migrace. Ženy musí zastávat v domácnosti manželovi povinnosti, aniž by získaly u svého okolí respekt. Peníze posílané domů často končí v rukou rodičů manžela či členů obcí. Pokud manžel přestane peníze posílat jsou ženy a jejich děti považovány za ekonomickou zátěž.⁵⁹ Uplatnění na trhu práce nalézají ženy pouze na špatně placených pozicích v zemědělství, školství či veřejném zdravotnictví. Rozšířené je obchodování se ženami či jejich zapojování do pašování

---

⁵⁷ Webový server CIA pro rok 2009 (odhad) uvádí 60 % obyvatel žijících pod hranicí chudoby. K navýšení mohlo dojít v důsledku energetické a světové finanční krize.

⁵⁸ Přes oficiální zákazy je sběr bavlny dětmi akceptován, protože se ve většině případů odehrává po příchodu ze školy. Na druhou stranu je zaznamenán velký počet případů, kdy je lokálními autoritami vyvíjen nátlak (neobdržení učebnic, vyloučení ze školy) na děti a jejich učitele, pokud děti nechodí na sběr bavlny (*EURASIANET.ORG, 2009*).

⁵⁹ Nezřídka dochází k násilí ze strany tchyně, která podobné zacházení kdysi také zažila. Běžnou praxí jsou rozvody po telefonu, kdy muž třikrát vysloví *talloq* (rozvod) (*AMNESTY INTERNATIONAL, 2009: 17-18*).

drog. Navzdory panující situaci považuje tádžická vláda tento problém za „soukromou věc rodiny“ a rozvod je považován za větší hanbu než domácí násilí.

2.5 Hospodářství

Již bylo zmíněno, že Tádžikistán je nejchudší zemí bývalého sovětského bloku. A to i přesto, že disponuje řadou významných přírodních zdrojů. Ekonomiku země výrazně negativně poznamenal kolaps Sovětského svazu a následná občanská válka, během níž přestala fungovat většina vybudovaného průmyslu a výrazně se snížila zemědělská produkce. Jednalo se především o produkci bavlny, hliníku, výstavbu hydroelektráren a těžbu omezeného množství nerostných surovin. Po uzavření mírové dohody se situace začala zlepšovat a v letech 2000 až 2008 vykazoval Tádžikistán ekonomický růst v průměru 8 % ročně. Avšak v roce 2007 hodnota reálného HDP představovala pouze 71,6 % úrovně roku 1991. V roce 2009 dopadla světová ekonomická krize i na tádžickou ekonomiku, která v daném roce rostla pouze o 3,4 %. Oproti roku 2008 došlo i na mírný pokles HDP v přepočtu na jednoho obyvatele podle parity kupní síly na asi 1 800 USD (*CIA, 2010*). Na snížené zemědělské a průmyslové produkci se projevilo i sucho a výpadky dodávek elektrické energie. Krizová situace srazila dolů inflaci z 20 % (2007) na 7,8 % (polovina 2008) (*WB, 2010b*). Hospodářství se musí rovněž vypořádávat s nedostatečnými ekonomickými reformami, které částečně uchovávají centrálně plánovaný systém. Privatizace probíhá neefektivně podle univerzálních doporučení Světové banky a Mezinárodního měnového fondu a především za účelem splnění podmínek pro získání finančních prostředků. Současný externí dluh Tádžikistánu je odhadován na 1,7 miliardy USD (*CIA, 2010*). Další slabinou je vysoká hospodářská závislost na Uzbekistánu, a to zejména kvůli provázanosti infrastruktury (např. rozvodná el. síť), potřebě dodávek uzbeckého plynu a špatným vzájemným vztahům. Tradičním postsovětským negativním jevem je široce rozšířená korupce a ovládnutí podniků určitými klany. Výkon hospodářství je významně ovlivněn i pracovní migrací (viz dále), izolovaností země a nedostatkem investic, přestože vláda nabízí výhodné podmínky a přijala legislativu podporující investice. Největšími zahraničními podniky, které působí na území Tádžikistánu, jsou: Nelson Gold Corporation (těžba zlata a stříbra), Gulf International Minerals (těžba zlata), EES Rossija, RUSAL (energetika, hliník), Credit Swiss First Boston (termínované obchody s bavlnou), Kabool Textiles a Andjind International (textil) (*ZÚ TAŠKENT, 2008: 16*).

Ekonomika Tádžikistánu je primárně závislá na třech faktorech – exportu bavlny a hliníku a remitencích. Vývoz hliníku se v roce 2008 podílel 72 % na celkovém exportu.⁶⁰ Druhým nejvýznamnějším vývozním artiklem je bavlna, která představuje 7,7 % vývozu. Na třetím místě je elektrická energie, jejíž podíl na celkovém exportu činí 4,2 %. To samozřejmě dělá ekonomiku velmi zranitelnou externími šoky, jako jsou propad světových cen jednotlivých komodit či právě probíhající světová recese. Navíc se většina produkce vytváří v Sogdijské oblasti na severu země. Více než 80 % tádžického vývozu směřuje mimo země SNS. Nejčastějšími exportními destinacemi jsou Nizozemí, Turecko, Rusko, Írán a Čína. Naopak do Tádžikistánu se dováží téměř všechno. Nejvíce ropné produkty (12,6 %), dále pak bauxit (11,5 %), obilí a mouka (6,3 %), zemní plyn (2,7 %). Dodavateli tohoto zboží jsou zejména Rusko, Čína, Kazachstán a Uzbekistán. V posledních letech vykazuje zahraniční obchod Tádžikistánu rostoucí záporné saldo. Se zeměmi EU je však saldo tádžického zahraničního obchodu dlouhodobě výrazně aktivní. Největším obchodním partnerem je Rusko, které především díky zvýšenému dovozu odsunulo na druhou pozici tradičního partnera – Nizozemí. Na třetí místo se propracovala Čína na úkor Uzbekistánu (*ZÚ TAŠKENT, 2008: 39*).⁶¹

Nerovnováha rovněž panuje v rozložení pracovní síly v jednotlivých sektorech a v podílu daných sektorů na výsledném produktu. Podle oficiálních statistik pracuje nejvíce obyvatel v zemědělství (67 %), dále pak ve službách (25 %) a nejméně v průmyslu (8,0 %).⁶² Největší podíl na HDP přitom vykazují služby (55,4 %), dále pak průmysl (24,7 %) a nejméně právě zemědělství (19,9 %).

2.5.1 Nerostné suroviny

Tádžikistán je zemí relativně bohatou na nerostné suroviny, avšak zemí, která je v podstatě geologicky neprozkoumána. Vedle téměř nevyčerpatelných zdrojů vody, které jsou vhodné pro rozvoj hydroenergetiky, se v zemi nachází většina prvků periodické soustavy. Nejvýznamnější jsou zásoby vzácných a strategických kovů a drahých kamenů. V Sogdijské oblasti (Džilau) a Zeravšanském údolí se za přispění britské a kanadské společnosti těží zlato. Na severu země se rovněž nachází druhé největší naleziště stříbra na světě, jehož zásoby při těžbě 50 tun ročně se odhadují na

---

⁶⁰ Údaje o výrobě hliníku a jeho exportu Tádžikistán sice nezveřejňuje, ale českému Zastupitelskému úřadu v Taškentu se podařilo získat některé údaje týkající se jeho exportu (*ZÚ TAŠKENT, 2008: 39*).

⁶¹ Tento úspěch Číny je výsledek nově vybudované pamírské silnice (viz kap. 2.3 Mezinárodní vztahy).

⁶² Údaje CIA pro rok 2009 (odhad) se poněkud liší: zemědělství 49,8 %, průmysl 12,8 %, služby 37,4 % (*CIA, 2010*).

150 let (*MFA, 2007*). Kvůli těžko přístupnému terénu jsou ložiska málo těžena. V Sogdijské oblasti se nachází i více než polovina zásob antimonu celého SNS. Mimoto se zde nachází naleziště rtuti, olova, wolframu, mramoru či žuly. Významná jsou naleziště hnědého a černého uhlí, která jsou velkou investiční příležitostí. V severních a jižních oblastech se těží malé množství ropy a zemního plynu. V Chatlonské oblasti na jihu země se nacházejí ložiska stroncia, jenž má uplatnění v metalurgii, atomovém či farmaceutickém průmyslu. Zásoby zlata, stříbra, mědi, wolframu a drahokamů (zejména rubínů) se nacházejí i v těžko přístupném Horské Badachšanu, kde navíc nepanuje příznivé klima. Vedle těžko přístupného terénu na velké části území Tádžikistánu je problémem i neexistence zařízení na zpracování drahých kamenů, vzácných a strategických kovů.

2.5.2 Průmysl

Největší část průmyslové výroby připadá na těžký průmysl, zejména metalurgii. Nejdůležitějším podnikem v zemi je závod na výrobu hliníku v Tursunzóde (od roku 2007 TALCO), v Gissarském údolí nedaleko uzbecké hranice, který zajišťuje Tádžikistánu důležité příjmy.⁶³ Zpracovává se zde bauxit importovaný z Kazachstánu a částečně z Ukrajiny, k čemuž se využívá až 40 % tádžické produkce energie (*MFA, 2007*). V plánu je výstavba dalšího závodu v Chatlonské oblasti. Rudy barevných a vzácných kovů - olova, zinku, vizmutu, antimonu, rtuti, wolframu, molybdenu a zlata – se obohacují spíše ve větších manufakturách, a to především v okolí Chodžentu. Z lehkého průmyslu stojí za zmínku textilní a potravinářský průmysl, jejichž závody jsou však malé a zastaralé.

Největším potenciálem⁶⁴, ale zároveň i slabinou Tádžikistánu je energetický průmysl. Průměrná roční spotřeba v zemi je vyšší než činí produkce a zároveň není sever a jih země vzájemně propojen elektrickou sítí a musí tak navazovat na sítě uzbecké. Existující infrastruktura je ve špatném stavu a dochází k častým výpadkům proudu. Páteř hydroenergetiky tvoří vodní elektrárny na řece Vachš – Nurek a v roce 2009 zprovozněná Sangtudinská I elektrárna. V plánu je za pomoci ruských, iránských i čínských investic dokončení dalších elektráren - největší z nich je Rogunská (stavba

---

⁶³ Podnik měl být privatizován a modernizován ruským hliníkárenským gigantem RusAl, ale z nejasných důvodů nebyl projekt dokončen. Oficiálně byla ruská strana obviněna z podvodného jednání, avšak prezident Rahmón se mohl obávat ztráty příjmů pro svou rodinu i Tádžikistán a neshodám mezi jednajícími přispěl zřejmě i Uzbekistán, který se obává ekologických škod i dostavby hydroelektrárny Rogún. Podle *HORÁKA (2008: 136-137)* „lze pochybovat, že by TadAZ byl v budoucnu privatizován do jakýchkoliv (ať již iránských či ruských) rukou“.

⁶⁴ Zatím je ovšem využíván pouze v rozmezí od 5 do 6,5% (*ZÚ TAŠKENT, 2008: 27*).

započata již v roce 1976), dále Sangtudinská II či Šorubská. V plánu je i výstavba mnoha malých a středních elektráren a rekonstrukce stávajících.

2.5.3 Zemědělství

V tádžickém zemědělství, které se částečně stále realizuje v kolchozech a sovchozech, výrazně převažuje rostlinná výroba. Tento nepoměr vznikl po rozpadu SSSR, kdy došlo k výraznému poklesu chovu zvířat.⁶⁵ Nejvíce zemědělských jednotek představují dechkánská hospodářství, která hospodaří nesamostatně, tj. na pronajaté půdě, případně s pronajatými výrobními prostředky apod. Orná půda představuje pouze 6 % rozlohy a téměř 70 % obdělávané půdy je nutné zavlažovat. Dominantní plodinou Tádžikistánu je bavlník, který se pěstuje zejména v Chatlonské oblasti (62 %) a Sogdijské oblasti (30 %) a využívá většinu zavlažované půdy. Tenkovláknová bavlna, jenž se však pěstuje v malé míře, je dokonce daleko kvalitnější než např. uzbecká bavlna. Dále se pěstují obilniny (hlavně pšenice), brambory, zelenina, ovoce a rýže. Zvýšený zájem (v Kazachstánu a Rusku) je v poslední době o tykvovité plodiny (melouny, dýně a tykve) a citrusové plody. Extenzivní živočišné výrobě dominují ovce, skot a kozy. Louky a pastviny představují asi čtvrtinu rozlohy země.

2.5.4 Služby

Přestože se sektor služeb podílí na více než polovině HDP, tádžická statistika neuvádí z této části národní ekonomiky žádné podstatné údaje. Tento podíl začal výrazněji narůstat až od roku 2000. K významnému rozvoji a zlepšení došlo kvůli nárokům zahraničních institucí v bankovním sektoru. Výrazný potenciál představuje turistický ruch, jehož rozvoj po získání nezávislosti znemožnila občanská válka a v současné době ho limituje špatná infrastruktura, nedostatečná propagace a bezpečnostní rizika. Problémem je financování veřejného sektoru, kdy vláda vydala v roce 2008 podle oficiálních údajů na vzdělání částku odpovídající pouze 3,5 % HDP. V případě zdravotnictví to bylo pouze 1,2 % HDP, přitom na státní správu je vydáno 2,2 % HDP.

2.5.5 Doprava

Jedním z nejdůležitějších faktorů pro rozvoj jakéhokoliv území je doprava. V tomto ohledu je značným handicapem Tádžikistánu převážně hornatý až vysokohorský terén a nedostatečný finanční zdroje. Nejrozvinutějším druhem je

---

⁶⁵ Nejmarkantněji se změna projevila u chovu prasat, protože došlo k oživení muslimských tradic (KOKAISL – PARGAČ, 2007: 237).

doprava silniční i přesto, že ještě v polovině 20. století nebyly v zemi žádné pevné silnice. Silniční spojení je dostatečné pouze na severu v Sogdijské oblasti a jihozápadě mezi městy Dušanbe, Kuljób, Kurgan-Tjube a Tursunzóde. Obě části země jsou však spojeny v zimě nesjízdnou silnicí, a tak dokončení cesty přes nedávno vybudovaný tunel má velmi strategický význam.⁶⁶ Druhou nejvýznamnější dopravní tepnou je silnice vedoucí z Dušanbe do Chorogu a odtud přes teritorium Horno-Badachšánské AO do kyrgyzské Oše. Odbočka u města Murgab spojuje Tádžikistán s čínským centrem Kašgarem. V současné době je budováno několik mostů přes řeku Pjandž pro lepší spojení s Afghánistánem a přístavy Íránu a Pákistánu. Nedostatečné silniční spojení doplňuje letecká doprava, která umožňuje dostat se v zimním období do některých částí Tádžikistánu, popř. do zahraničí, nejjednodušším a nejrychlejším způsobem. Letecké spojení s Uzbekistánem bylo kvůli politickým roztržkám přerušeno. Železniční doprava je omezena pouze na tři tratě vedoucí z Uzbekistánu do západní části země, což se sebou přináší problémy v občasném zdržování vlaků. Kvůli zájmu Číny o nerostné bohatství Afghánistánu se rýsuje možné vybudování železniční tratě spojující čínský Kašgar přes Kyrgyzstán a Tádžikistán do Širkanu na afghánských hranicích (*BONEV, 2010*). Do projektu Evropské komise TRACECA⁶⁷ je zahrnuta jedna tádžická železniční trať na jihu a tři silniční tahy – ze Šarguňu (Uzbekistán) přes Dušanbe do Kara-Myku (Kyrgyzstán), dále tah ze Samarkandu (Uzbekistán) přes Penžikent, Dušanbe a Kurgan-Tjube do Kyzylkala v Afghánistánu a ještě tah v trase Kurgan-Tjube – Kuljób – Darvoz – Chorog – Murgab – průsmyk Kulma – Čína (*STEINER, 2006: 29*).

2.5.6 Pracovní migrace

Migrace tádžického obyvatelstva představuje komplex problémů, jenž ovlivňuje ekonomickou i vnitropolitickou situaci v zemi i vztahy mezi zdrojovou a cílovou zemí. Podobně je na tom Kyrgyzstán a Uzbekistán. Migranti míří legální i nelegální cestou za prací ve stavebnictví⁶⁸, maloobchodu či zemědělství především do Ruska a Kazachstánu. Získat přesná čísla je díky nekvalitnímu sběru dat v místních poměrech nemožné a jsou tedy odhadována. V případě Tádžikistánu se počet pracovních migrantů pohybuje od oficiálního odhadu 600 tisíc až po nejvyšší odhad 1,5 miliónu

---

⁶⁶ Tunel byl postaven za pomoci Íránu v roce 2006 (*HORÁK, 2008: 120*).

⁶⁷ Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia – jedná se o projekt v rámci původního programu TACIS (Technická podpora SNS), který řeší alternativní dopravní trasu mezi jihovýchodem Evropy a Střední Asií mimo území Ruské federace. Vedle budování a modernizace dopravní infrastruktury jde i o školení pracovníků dopravy (*STEINER, 2005: 31*).

⁶⁸ Řada Tádžiků se podílí např. na výstavbě sportovišť pro Olympijské hry 2014 v Soči.

(*ICG, 2010: 1*).⁶⁹ Téměř všichni migranti jsou muži v produktivním věku 20–39 let. Částka, kterou posílají zpět do vlasti, dosahovala v roce 2007 téměř 1,7 miliardy USD, což představovalo přes 45,5 % HDP Tádžikistánu a tudíž první místo na světě. Ve srovnání s rozvojovou pomocí představují remitence 764 % čisté ODA (*UNDP, 2009: 161*). Skutečná částka však bude nejspíše vyšší, protože všechny peníze neprocházejí oficiálními cestami. Pro Tádžiky i další pracovní migranty je to i přes útrapy, které musí během cesty nebo v cílové zemi snášet, jediná možnost jak uživit rodinu.⁷⁰ Tato situace vytváří na stávající vládu ohromný tlak, protože pro velkou část populace představují peníze ze zahraničí jediný zdroj příjmu a tudíž možné východisko z chudoby. Udržují tak pod pokličkou sociální napětí a dávají částečně zapomenout na neschopnost vlády řešit hospodářské problémy. Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, prezident Rahmón neudrží v posledních letech s Ruskem zrovna nejvícejší vztahy a vystavuje tak zemi ještě větším problémům v době, kdy svět zasáhla finanční krize, kvůli které řada pracovních migrantů práci již ztratila. Navíc má Moskva možnosti (např. vízová povinnost) jak další pracovní migraci omezit. Největším nebezpečím je následná politická a náboženská radikalizace migrantů.⁷¹

---

⁶⁹ V případě Kyrgyzstánu se odhad pohybuje od 300 tisíc (oficiální odhad) po 500-800 tisíc a u Uzbekistánu od 250 tisíc po 2,5 miliónu (střední odhad). Nejvyšší odhady se zmiňují až o 5-6 milióny uzbeků.

⁷⁰ *HORÁK (2008: 139-141)* například uvádí, že postavení Tádžiků v Rusku je podobné Ukrajincům v České republice. Také se zmiňuje vymáhání úplatků či překupnictví s jízdenkami a letenkami.

⁷¹ Blíže k celkové problematice pracovní migrace *ICG, 2010*.

3 SWOT analýza

Tabulka 3: SWOT analýza Tádžikistánu

Silné stránky	Slabé stránky
<p><u>Přírodní</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Strategické vodní a solární zdroje • Nerostné suroviny (uhlí, vzácné a barevné kovy) • Přírodní potenciál pro rozvoj cestovního ruchu (outdoorové aktivity, ekoturismus) <p><u>Politické</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Geopoliticky strategická poloha • Mírové ukončení občanské války • Sekulární stát <p><u>Ekonomické</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Rostoucí ekonomika • Nízká cena práce • Levná energie • Strategická tranzitní poloha <p><u>Sociální</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Vysoká míra gramotnosti • Nízký střední věk (22 let) 	<p><u>Přírodní</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Vnitrozemský stát • Geomorfologické podmínky (hornatý povrch, tektonicky aktivní oblast) • Klimatické podmínky (kontinentální klima, sucha, kruté zimy) • Znečištění životního prostředí • Kontaminace a zaminování půdy <p><u>Politické</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Autoritativní režim • Korupce a protekce • Provázanost elit s předchozím komunistickým režimem • Centralismus <p><u>Ekonomické</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedostatečné reformy • Nedostatečně rozvinutá dopravní infrastruktura • Nekvalitní rozvodná el. síť • Technicky zastaralé průmyslové podniky • Zastaralé a nekvalitní zavlažovací systémy • Koncentrace prům. výroby v Sogdijské oblasti • Vysoká inflace • Nediverzifikovaný export (hliník, bavlna) • Vysoká zaměstnanost v zemědělství • Závislost na remitencích <p><u>Sociální</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Klanová struktura společnosti • Národnostní struktura • Vysoká nezaměstnanost • Pašování drog • Nedostatečný přístup k pitné vodě a hygienickým zařízením • Pracovní migrace • Postavení žen a domácí násilí

Příležitosti	Ohrožení
<p><u>Přírodní</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Objev a rozvoj těžby významných nalezišť nerostných surovin • Zavádění ekologického zemědělství • Zápis na seznam kulturního a přírodního dědictví UNESCO <p><u>Politické</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zlepšení vztahů s Uzbekistánem • Spolupráce s Evropskou unií a dalšími mezinárodními institucemi <p><u>Ekonomické</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Přímé zahraniční investice • Členství ve WTO • Spolupráce s Íránem a Afghánistánem • Regionální ekonomická integrace <p><u>Sociální</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Snížení porodnosti • Remitence • Odstranění negativních stereotypů • Větší zájem donorů rozvojové spolupráce 	<p><u>Přírodní</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Klimatické změny • Eroze a desertifikace • Protržení hráze jezera Sarez <p><u>Politické</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zhoršení vztahů s Ruskou federací • Situace v Kyrgyzstánu a Afghánistánem • Střet zájmů velkých geopolitických hráčů (USA, Rusko, Čína, Írán, EU) • Konflikt o vodu • Iredentismus <p><u>Ekonomické</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ekonomický vývoj obchodních partnerů • Pokles cen exportovaných komodit na světových trzích • Prodloužení světové recese <p><u>Sociální</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Islámský fundamentalismus • Etnický konflikt ve Ferganské kotlině

4 Hlavní rozvojové příležitosti Tádžikistánu

4.1 Spolupráce s Evropskou unií

Státy Evropské unie jsou pro Tádžikistán životně důležité především z obchodního hlediska. Přibližně polovina tádžického exportu směřovala v posledních letech právě do EU. Na druhé straně unii mimo jiné velmi zajímá bezpečnost a stabilita celé Střední Asie (*THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, 2007*).⁷² V případě Tádžikistánu stojí v centru pozornosti přes tisíc kilometrů dlouhá hranice s Afghánistánem, která představuje pro mezinárodní obchod s drogami vstupní bránu do Střední Asie, Ruska i států EU. Zintenzivnění spolupráce s EU, ale i dalšími institucemi (např. UNODC, OBSE, ŠOS), v boji proti pašování drog a souvisejícímu organizovanému zločinu představuje pro Tádžikistán řadu výhod, které by přispěly k rozvoji země. Dobrymi předpoklady pro úspěch jsou sekulární stát a úspěšné mírové ukončení občanské války. Tádžikistán dal jednoznačně najevo, že stojí na straně boje proti terorismu a odmítá islámský fundamentalismus, přičemž právě islamistická hnutí získávají finance především z pašování drog.

Dosavadní spolupráce v rámci projektu BOMCA/CADAP⁷³ se jeví jako neúspěšná a proto je potřeba vytvořit dlouhodobější koncepci a spolupráci posunout z teoretické roviny k získávání praktických zkušeností (*KAVÁNKOVÁ, 2010: 59-60*). Rovněž je potřeba pohlížet na oblast boje proti pašování narkotik komplexně a zaměřit se na aspekty jako je korupce a efektivní státní správa vymáhající platné zákony, včetně kvalitních policejních a vojenských složek, či nedostatek zahraničních investic a pracovních příležitostí. V tomto ohledu EU nabízí zkušenosti získané při pomoci s politickou a ekonomickou transformací států střední a východní Evropy a tudíž představuje určitou alternativu k podmínkám vyžadovaných Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem.⁷⁴ Spolupráce při reformě veřejné správy a právního řádu, ekonomických reformách a posílení aspektů good governance a demokracie, což patří mezi priority EU pro oblast Střední Asie, pomůže vylepšit současnou velmi nízkou investiční atraktivnost Tádžikistánu a pomůže zemi začlenit se lépe do globální

---

⁷² Hlavním zájmem EU v regionu je snaha snížit energetickou závislost na Rusku, která začala být aktuální poté, co rusko-ukrajinská „plynová“ rozeprá v roce 2006 odhalila energetickou zranitelnost unie.

⁷³ Border Management Program in Central Asia (BOMCA) a Central Asia Drug Action Program (CADAP) – původně samostatné projekty byly v roce 2004 sloučeny.

⁷⁴ Předepisování stejných opatření různým zemím bez ohledu na jejich specifika je často kritizováno.

ekonomiky, včetně vstupu do WTO.⁷⁵ Součástí reformy veřejné správy by mělo být rovněž důkladnější vypracování následných realističtějších rozvojových dokumentů za účasti odborné i široké veřejnosti, což se v předchozích případech nepodařilo (*ICG, 2003a: 24-25*).

Zlepšená bezpečnostní situace a větší investiční atraktivnost tak přinese chudým obyvatelům – nezřídka ženám – Tádžikistánu alternativu k získání příjmu jinak než pašováním drog a praním špinavých peněz, při kterém stát navíc přichází o vysoké částky na ušlých daních. Pro rozvoj spolupráce a zlepšení situace bude klíčový i vývoj v pěstování opiatů v Afghánistánu. Určité ohrožení může představovat již druhá revoluce v Kyrgyzstánu od získání nezávislosti, která může inspirovat tádžická opoziční hnutí a ohrožuje stabilitu středoasijského regionu. Přitom je zřejmé právě na příkladu Kyrgyzů, že revoluce není zrovna úspěšným krokem k rozvoji země. Navíc v reakci na vývoj v sousední zemi zpřísňuje tádžický prezident svůj režim. Vhodnější budou postupné systémové změny – decentralizace veřejné správy, participace veřejnosti, přístup k informacím –, které budou kladně přijaty větší částí společnosti než v případě státního převratu. Avšak změny nesmí být natolik pomalé, aby nedocházelo k frustraci obyvatel z nedostavujícího se pokroku.

Další prioritní oblastí spolupráce EU a států Střední Asie je mládí a vzdělávání. Zde může Tádžikistán uplatnit své předpoklady v podobě vysoké gramotnosti, která je pozůstatkem komunistické doby, a početného zastoupení mladé generace v tádžické populaci. Samotná vláda však bude muset zvýšit výdaje směřující do školství a snažit se zahrnout do spolupráce všechny úrovně vzdělávání. Zvýšené úsilí by mělo být věnováno odbornému vzdělávání. Dostatek vzdělané a levné pracovní síly přiláká zahraniční investice i do oborů s vyšší přidanou hodnotou a pomůže k lepšímu uplatnění případným pracovním migrantům. Zkvalitnění vysokoškolských studijních programů rovněž napomůže tádžické společnosti vychovat nové elity a nahradit tak válečnou generaci, která s velké části emigrovala. Vzdělanější společnost je otevřenější novým vlivům a snadněji se zbavuje negativních stereotypů. Neřešení této otázky může vyústit ve výrazné ohrožení dalšího rozvoje Tádžikistánu, kvůli islamizaci, kriminalizaci a rozšiřování dalších patologických jevů mezi mladou generací (*ICG, 2003b*).

---

⁷⁵ Například v nejnovějším vydání žebříčku projektu *Doing Business* Světové banky, který poměřuje deset aspektů podnikání v zemi, se Tádžikistán nachází až na 152. místě ze 183 hodnocených zemí, což je nejhorší umístění z celé Střední Asie a východní Evropy. Nejlépe hodnocený je Singapur (*WB, 2010a*).

4.2 Rozvoj dopravní a energetické infrastruktury

Samotná lepší image státu či atmosféra příznivá podnikání nenastartuje rozvoj, pokud se vládě nepodaří co nejvíce eliminovat jednu z nejdůležitějších slabín Tádžikistánu. Horský a velmi členitý terén nejnějnější střeoaasijské země představuje pro vnitrostátní i mezinárodní dopravu překážku, kterou zatím úspěšně překonávají pouze překupníci drog. Přitom má Tádžikistán díky své poloze možnost stát se tranzitní zemí pro energetické suroviny z okolních zemí do přístavů v Pákistánu a Indie nebo do Číny.

I v této oblasti projevuje EU zájem a spolupráce již probíhá v rámci projektů TRACECA⁷⁶ a INOGATE⁷⁷. Avšak návrhy zůstávají z velké části pouze na papíře a problémem je rovněž neochota Turkmenistánu a Uzbekistánu spolupracovat na společných tranzitních trasách. Proto se vůči ambicióznímu projektu s dobrou myšlenkou ozývají i kritické hlasy (*ICG, 2006: 14-15*). Pro využití tranzitního potenciálu bude tedy nutné hledat přístupnější finanční zdroje. Zde se aktivně projevují Čína a Írán, což se sebou přináší pro Tádžikistán i určitá rizika. Čínské levné zboží představuje extrémní konkurenci pro případný rozvoj tádžického průmyslu a Írán může postupně přetransformovat své dosavadní čistě ekonomické zájmy i na politické. Následná mezinárodní podpora íránského režimu by tak mohla poškodit Tádžikistán u obchodních a jiných důležitých partnerů. Každopádně v důsledku objevení významných surovinových zásob na území Afghánistánu v červnu 2010 se ještě více zvýší zájem na vybudování již zmíněného železničního spojení Číny a Afghánistánu přes Tádžikistán. Čínským investicím půjde jen těžko odolat, zvláště když se otevírá možnost participovat na probíhající obnově a rozvoji Afghánistánu dodávkami své levné energie. Zvýšil by se zájem i dalších potenciálních investorů – Ruska, Japonska, USA, Indie –, kteří by tak mohli přinést investice do tolik potřebné infrastruktury.

Právě rozvoj energetického sektoru je zřejmě nejdůležitějším úkolem tádžické vlády, protože stát nedokáže při obrovském množství vodních zdrojů pokrýt ani domácí spotřebu a řada podniků nevyužívá zcela svou kapacitu. Bohužel zamýšlené investice do velkých hydroelektráren vzbuzují nevoli v Uzbekistánu a Turkmenistánu a navíc je těžké zajistit pro tyto velkolepé a environmentálně náročné projekty dostatek financí. Možné řešení představuje díky značnému množství divokých řek výstavba malých vodních elektráren a příslušných lokálních elektrických sítí, čímž by se vyřešilo pokrytí

---

⁷⁶ Viz Kapitola 2.5.5 *Doprava*

⁷⁷ Program Interstate Oil and Gas Transport to Europe je součástí snahy EU o energetickou bezpečnost.

domácí poptávky. Takovéto projekty pomohou přivést elektřinu více obyvatelům po celém území Tádžikistánu, vytvoří předpoklad rozvoje zpracovatelského a lehkého průmyslu a představují i menší riziko v případě zemětřesení. Následná výstavba menšího počtu větších vodních staveb může být nakonec přijata v sousedních zemích kladněji a navíc bude zapotřebí až s případným otevřením a zpřístupněním potřebných trhů, které by přebytkovou energii odebíraly.

Tádžikistán má potenciál i pro rozvoj dalších obnovitelných zdrojů elektrické energie, přičemž nejpříznivější podmínky panují v Tádžikistánu pro solární energii.⁷⁸ Tato technologie by našla uplatnění zejména ve východním Pamíru, kde není takové množství vodních toků, ale během roku je zde největší množství slunečního svitu. Nevýhodou solárních technologií oproti vodní energii je jejich finanční náročnost.

Rozvoj dvou strategických sektorů tádžického hospodářství – dopravy a energetiky – je investičně velmi nákladný a proto se předpokládá vstup silných, často státních, partnerů s různými a protichůdnými zájmy. Zde se skrývá i potencionální riziko dalšího vývoje Tádžikistánu. Nejtěžší v tomto smyslu bude udržení alespoň neutrálního vztahu s Ruskou federací, který v nejbližších letech vážněji neohrozí tádžické pracovní migranty na ruském pracovním trhu. S případným zhoršením klimatických změn se zvýší mezi středoasijskými státy pravděpodobnost konfliktů o vodu. V tomto ohledu musí Tádžikistán při rozvoji svého energetického průmyslu vyvíjet maximální snahu o regionální spolupráci a zefektivnění vodního managementu.

4.3 Diverzifikace a rozvoj průmyslové a zemědělské výroby

Kvůli omezené struktuře exportu, sestávající se v podstatě pouze z hliníku a bavlny, a slabé domácí poptávce je hospodářství Tádžikistánu velmi zranitelné výkyvy cen daných komodit na světových trzích. Pěstování bavlny jako monokulturní plodiny navíc ohrožuje potravinovou bezpečnost státu. Diverzifikace průmyslové a zemědělské základny je tudíž pro úspěšný udržitelný rozvoj velmi žádoucí. Bohužel záměry vlády v tomto směru nelze považovat za velmi šťastné, když jako hlavní investiční sektory prosazuje hydroenergetiku, těžbu nerostných surovin, ropně-plynárenský komplex a zemědělství (*ZÚ TAŠKENT, 2008: 50-51*). Jde především o sektory investičně velmi náročné a s diskutabilním přínosem pro všechny obyvatele. Kromě vodních zdrojů, jejichž využívání je problematické, nemá Tádžikistán v těchto

---

⁷⁸ V Tádžikistánu je během roku 280 až 330 slunečných dnů (*KABUTOV – VARNAVSKAYA – BURKHANOVA, 2006: 51*).

oblastech ani žádnou výraznější komparativní výhodu. Vláda by se měla oprostít od budování průmyslových gigantů známých ze sovětské éry (TALCO) a zaměřit se spíše na podporu malých a středních podniků.

Přesto však nelze zcela ignorovat některé rozvojové příležitosti, jenž tyto sektory nabízejí. V oblasti těžby nerostných surovin by se vláda měla zaměřit především na důkladné prozkoumání dostupných zdrojů a následně vypracovat koncepci, která by jasně stanovila nejrentabilnější suroviny a jejich ložiska a jejich budoucí vývoj s ohledem na celosvětovou spotřebu. Následná těžba by mohla probíhat prostřednictvím společných podniků tádžické vlády a soukromých investorů tak, aby společnosti byly řízeny co nejefektivněji a zároveň nedocházelo k velkému úniku kapitálu mimo Tádžikistán. V rámci snížení rizika externích vlivů by se vláda měla zabývat rozvojem zpracovatelského průmyslu a následně vyvážet zpracované suroviny s co největší přidanou hodnotou. Těžební průmysl nemá sice natolik velký potenciál, aby vyvedl zemi z chudoby, ale jeho zisky mohou být důležitým zdrojem veřejných rozpočtů. Naopak rozvoj ropně-plynárenského komplexu by měla vláda s ohledem na vývoj tohoto sektoru v celosvětovém měřítku ještě důkladně zvážit. Prozatím nepředstavuje podle stavu zásob a především obtížné přístupnosti takovou rozvojovou příležitost, která by výrazněji Tádžikistán prospěla.

Asi největší úsilí tádžické vlády při diverzifikaci průmyslu by mělo směřovat do zjednodušení podnikání. Snížení byrokracie, snížení daňového zatížení a další podpora soukromého sektoru nejenže přiláká více zahraničních investorů, ale vhodné zpřístupnění půjček a úvěrů (např. mikrokredity) pomůže vrátit řadu místních živnostníků z šedé ekonomiky zpět do formálního sektoru. Státní příjmy se tak i po snížení některých daní zvýší, stoupne zaměstnanost a posílí se domácí trh. Tádžikistán by měl při získávání investorů rovněž využít svou komparativní výhodu, kterou je nejlevnější pracovní síla ve Střední Asii (LÜCKE – ROTHERT, 2006: 10). Ta by mu mohla společně s investicemi do jednoho z tradičních odvětví – textilního a oděvního průmyslu – pomoci změnit strukturu exportovaného zboží. V tomto směru je sice velkým konkurentem Čína, ale výběr možných produktů je široký. V současné době vyváží Tádžikistán především nezpracovanou surovou bavlnu. Ale díky investicím do jejího zpracování a výroby bavlněných produktů potřebných pro výrobu oděvů (příze, látky apod.) může těžit z blízkosti rostoucích trhů (Čína, Hong Kong) požadujících právě toto zboží (LÜCKE – ROTHERT, 2006: 16-18). Vstup netradičních exportních odvětví náročných na pracovní sílu do Tádžikistán je prozatím limitován vysokými

dopravními náklady, a proto bude záležet na úspěchu rozvoje dopravní infrastruktury a napojení na důležité obchodní cesty.

Na druhé straně čelí Tádžikistán kvůli bavlníku vážným problémům při pěstování základních potravin. Čelní politici mají z exportu bavlny zisky, a proto je její pěstování stále kontrolováno státem a protěžováno. Z tohoto důvodu, ale také kvůli neexistenci trhu s jinými plodinami, bude těžké prosadit diverzifikaci pěstovaných plodin. Přitom liberalizace zemědělské výroby je nutným předpokladem pro zajištění potravinové bezpečnosti Tádžikistánu. Dokazují to i vyšší výnosy malých soukromých farem, i když se v tomto případě jedná o pěstování bavlníku (*ICG, 2006: 7*). Je tedy nutné provést důkladnou, avšak opatrnou pozemkovou reformu, zmodernizovat a rozšířit závlahový systém a zpřístupnit kapitál na nákup nových strojů (viz předchozí odstavec). Vše by mělo směřovat k zavádění udržitelného zemědělství, protože Tádžikistán disponuje malým množstvím orné půdy. V tomto směru by měly hrát důležitou roli rozvojové projekty zahraničních donorů, jenž budou zaměřeny na zavádění alternativních zemědělských metod, včetně efektivnějšího vodního managementu. Tato opatření by zároveň prospěla zemědělstvím poškozenému životnímu prostředí a pomohla by odstranit dětskou práci. Proto by měla patřit mezi priority tádžické vlády.

4.4 Rozvoj cestovního ruchu

Přestože Tádžikistán není přímořský stát a neoplývá dlouhými písčnými plážemi, může založit část své budoucí prosperity na rozvoji cestovního ruchu. Důležitými předpoklady jsou však úspěchy v již dříve zmíněných oblastech – bezpečnostní situace a podnikatelské prostředí. Na jedné straně představují přírodní podmínky pro některé sektory tádžického hospodářství značnou nevýhodu, avšak na druhou stranu jsou velkou příležitostí pro turistický ruch zabývající se outdoorovými aktivitami a adrenalinovými sporty. Velehory, horské hřebeny, náhorní plošiny, ledovce, divoké řeky a ledovcová jezera, ale i pouště představují ideální místa pro aktivity, jakými jsou pěší i horská turistika, horolezectví, skialpinismus, jízda na horských kolech či rafting. Tádžikistán může rovněž nabídnout svou pestrou minulost plnou perských, arabských či turkických vlivů, které se potkávaly na Hedvábné stezce a specifickou kulturu pamírských národů. Turisticky nejlákavějšími destinacemi jsou např. Fanské hory, Pamír, jezera Sarez, Karakul a Iskandarkul, nebo historická města Chodžent a Pendžikent.

Tento druh cestovního ruchu je velmi výhodný svou investiční nenáročností a šetrností k životnímu prostředí. Turisté v tomto případě nehledají přepychové hotely plné zahraničního zboží a cizích zaměstnanců, ale nedotčenou přírodu a místní kulturu. Tádžická vláda by měla co nejvíce zpřístupnit zemi zahraničním turistům odstraněním byrokratických překážek (víza, povolení), zajištěním dostatečného počtu leteckých spojů z více zemí (rekonstrukce letišť, jednání s leteckými společnostmi), poskytováním důležitých informací (informační centra na letištích a ve městech, oficiální webový portál) a maximálně možnou propagací země jako ideální turistické destinace. V domácím měřítku by se měla vláda zaměřit na zpřístupnění zajímavých turistických míst (hromadná doprava, sjízdné cesty, turistické značení) a podporu místních komunit při snaze poskytovat procházejícím turistům potřebné služby (noclehárny, obchody s potravinami a drobným zbožím, průvodci, nosiči – „*Community Based Tourism*“). Výraznější zásahy státu by měly směřovat do výstavby turistické infrastruktury ve větších městech, kde je zapotřebí, a dále do ochrany a obnovy kulturních památek a životního prostředí. Atraktivnost Tádžikistánu by zvýšilo i zapsání některých destinací (Fanské hory, Tádžický národní park) na seznam Světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.⁷⁹

Vhodnými projekty na podporu rozvoje udržitelného cestovního ruchu a ekoturismu jsou takové aktivity, které místním komunitám poskytují know-how z oblasti turismu a zároveň je učí udržitelnému využívání místních zdrojů a environmentální výchově. Při rozvoji ekoturismu v Tádžikistánu lze využít velkého potenciálu pro výrobu energie z obnovitelných zdrojů (mini vodní elektrárny, solární trouby).

Rozvoj tohoto odvětví může mít nakonec pozitivní dopad na velkou část tádžické společnosti, včetně těch žijících v nejchudších oblastech.

4.5 Regionální ekonomická spolupráce

Na první pohled se zdá, že Střední Asie je homogenním regionem – geograficky relativně izolovaným od vyspělého světa, se společnou historií a jazykem a se společnými etnickými kořeny (kromě Tádžiků). Avšak předchozí kapitoly již naznačily, že realita je zcela odlišná, přestože státy nikdy nepřestaly mluvit o integritě navazující na bývalý Sovětský svaz (HORÁK, 2009: 155). Zakládaná regionální uskupení existují ve

---

⁷⁹ Prozatím Tádžikistán nedisponuje žádnou památkou na tomto seznamu. Navrženo je celkem 17 míst a objektů (UNESCO, 1992-2010).

většině případů pouze na papíře, přičemž těmi aktivnějšími jsou především bezpečnostní sdružení (ŠOS). Přitom ekonomická regionální spolupráce, i přesto, že se jedná o náročný a dlouhodobý projekt, může být klíčem k rozvoji nejen Tádžikistánu, ale celého středoasijského regionu a přilehlých okolních států. Pro zainteresované státy by bylo jednodušší a výhodnější začleňovat se do globální ekonomiky s širšími a pevnějšími základy, které jim poskytne právě regionální integrace. Státy regionu jsou ve svých zdrojích v podstatě komplementární, nikoli konkurenční, a tak postupná ekonomická integrace přinese benefity všem (KARAEV, 2005).

Nabízí se zde využití bohatých zkušeností států EU, které mohou celý integrační proces usnadnit a urychlit. Samozřejmě je nutné brát v potaz kulturní odlišnosti a případná doporučení této skutečnosti přizpůsobit. Nejdůležitějším úkolem celého politického dialogu je přesvědčit všechny hlavy zainteresovaných stran, že rozvoj sousedních států neohrozí rozvoj v dané zemi, ale naopak překážkou je individualismus a izolace.⁸⁰ Pro poválečnou Evropu byl sjednocujícím prvkem strach z komunismu, zde by mohla být podobným impulsem právě bezpečnostní témata (SPECHLER, 2002: 46). V tomto ohledu by měl být Tádžikistán neaktivnější, jelikož poznal a stále poznává následky ozbrojeného konfliktu a využití EU jako prostředníka je navíc v jeho zájmu (viz Kapitola 4.1).

Regionální ekonomická a související politická spolupráce bude více zajímat i zahraniční investory, kteří uvítají odstranění obchodních bariér mezi jednotlivými státy. To jim umožní lépe využívat všechny dostupné zdroje i trhy v regionu a případně mohou otevírat části výroby v jednotlivých zemích (SPECHLER, 2002: 47). Výhody regionální spolupráce a průchodnějších hranic se samozřejmě promítnou i do jiných sfér. Vytvořením společného trhu by se eliminoval vliv špatné geografické polohy vůči světovým přístavům a trhům, která při existujícím stavu zbytečně zvyšuje náklady a časovou náročnost dopravy exportních komodit. Velká část sovětské infrastruktury (silnice, železnice, produktovody, elektrické vedení, zavlažovací kanály) byla vystavěna bez ohledu na administrativní hranice a její opětovné plné využívání by ušetřilo investice do výstavby nových objízdných dopravních cest, čímž by se snížily náklady na dopravu. Dojde k oživení drobného obchodu, který pro chudé znamená jeden z mála zdrojů příjmu. Úspory poté mohou zvýšit spotřebu a následně i zaměstnanost.

---

⁸⁰ Ozývají se hlasy, že koncepce regionální spolupráce měla smysl krátce po získání nezávislosti, protože nyní jsou jednotlivé státy příliš odlišné (ICG, 2006: 24). Na druhé straně může být prointegračním faktorem rostoucí podíl kazašských investic především v Kyrgyzstánu a Tádžikistánu v poslední době, jak uvádí Horák (2009: 156).

Díky regionální spolupráci by se zvýšila šance na zavedení efektivnějšího vodního managementu a řešení s tím souvisejících environmentálních katastrof jakým je např. stav Aralského jezera. Regionální integrace pomůže státům efektivněji čelit bezpečnostním hrozbám, včetně obchodu s narkotiky, což potvrzuje i sám uzbecký prezident Karimov, když ve své knize napsal, že „bezpečnostní hrozby jsou nepřímo úměrné úrovni regionální integrace“ (*KARIMOV, 1997 cit. v HORÁK, 2008: 58*). Paradoxní však je, že Uzbekistán patří k těm nejuzavřenějším středoasijským státům a je častou překážkou bližší integrace. Společný postup jednotlivých středoasijských vlád by pomohl snížit sociální a etnické napětí ve Ferganské kotlině, čímž by se předešlo hrozícímu konfliktu.

Nejperspektivnějším již existujícím uskupením, které by poskytlo základy pro hlubší integraci, je EES v jehož rámci se rýsuje reálná celní unie mezi Běloruskem, Ruskem a Kazachstánem (*HORÁK, 2009: 172-174*). Rovněž má společenství zájem na sjednocení dopravních a energetických sítí a přepravních tarifů, které má být financováno Euroasijskou bankou rozvoje.⁸¹ Za úspěch lze označit i podepsání několika dohod v humanitární oblasti. Bohužel pro dosažení většího úspěchu je zapotřebí změna postoje a zájmů členských států, jenž působí často protichůdně a nemají ani dlouhodobější perspektivu. Překážkou je i hegemonie Ruska, která by se však dala potlačit společným postupem středoasijských států.

---

⁸¹ Banka vznikla v roce 2006 a její základní kapitál pochází z Ruska a Kazachstánu.

5 Rozvojové příležitosti ČR v Tádžikistánu

5.1 Současná česká rozvojová spolupráce

System zahraniční rozvojové spolupráce České republiky (ZRS ČR) se do současné podoby utvářel postupně od roku 1995⁸², kdy byl po krátkém přerušení obnoven v souvislosti s jejím vstupem do OECD. Spolupráce navázala na zkušenost tehdejšího Československa, které před rokem 1989 poskytovalo pomoc zemím a národně osvobozeným hnutím sympatizujících se socialistickou ideologií. Rozvojová pomoc byla zpočátku teritoriálně i sektorově roztržštěná, což bylo způsobeno jednak rozdělením kompetencí mezi jednotlivá ministerstva a jednak identifikací a formulací projektů samotnými realizátory. K částečné nápravě došlo s přijetím *Koncepce zahraniční rozvojové pomoci české republiky na období let 2002–2007*, která pro českou rozvojovou pomoc vymezila dvacet prioritních zemí, ustavila Rozvojové středisko při Ústavu mezinárodních vztahů jako poradní orgán a počítala s pozdějším zřízením rozvojové agentury. Avšak vláda vzala koncepci pouze na vědomí, čímž zachovala decentralizovanou strukturu managementu ZRS nastavenou v roce 1995. Následný vstup České republiky do EU znamenal další změny pro systém ZRS, které byly obsaženy ve vládním usnesení (č. 302/2004) *Zásady zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu ČR do EU*. Došlo zejména k redukci prioritních zemí na osm dlouhodobých a dvě střednědobé.⁸³

Současný stav systému je výsledkem postupné transformace ZRS započaté v roce 2007 schválením návrhu Transformace systému zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Nejdůležitějšími body reformy byly zřízení České rozvojové agentury, která plní implementační roli v české rozvojové spolupráci, dále zřízení Rady pro zahraniční rozvojovou spolupráci jako koordinačního orgánu a v neposlední řadě postupný přesun všech projektů pod Ministerstvo zahraničních věcí, které má funkce politické, koncepční a programové.⁸⁴ Transformace byla završena schválením *Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce ČR na léta 2010 – 2017 (MZV, 2010b)* a nabytím

---

⁸² Základním dokumentem byly *Zásady pro poskytování zahraniční pomoci* schválené vládou v březnu 1995 (usnesení vlády č. 153/1995).

⁸³ Jako dlouhodobé prioritní země byly definovány Angola, Bosna a Hercegovina, Jemen, Moldavsko, Mongolsko, Srbsko a Černá Hora, Vietnam a Zambie. Střednědobými zeměmi byly zejména z politických důvodů Afghánistán a Irák (*EXNEROVÁ, 2005: 118*).

⁸⁴ Trvalými a dočasnými výjimkami jsou vládní stipendia implementována skrze MŠMT, zdravotní péče o studenty skrze MZD a případné další oblasti, jejichž implementaci vzhledem k jejich specifické povaze MZV deleguje na jiné resorty (*MZV, 2007*).

účinnosti *Zákona o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí*.

Koncepce stanovuje na základě čtyř okruhů kritérií nové teritoriální priority, které jsou rozdělené do dvou hlavních skupin zemí:

- Prioritní země s programem spolupráce (tj. programové země): Afghánistán, Bosna a Hercegovina, Etiopie, Moldavsko a Mongolsko
- Prioritní země bez programu spolupráce:
  - Projektové země: Gruzie, Kambodža, Kosovo, Palestinská autonomní území a Srbsko
  - Země, v nichž bude pokračovat spolupráce v jiném rozsahu a zaměření než v předchozím programovém období:⁸⁵ Angola, Jemen, Vietnam a Zambie

Nově byly definovány i sektorové priority, které se více zaměřují na oblasti, v nichž má Česká republika jasnou komparativní výhodu a přidanou hodnotu. Prostředky české ZRS se nyní tedy soustředí do sektorů životní prostředí; zemědělství; sociální rozvoj (včetně vzdělávání, sociálních a zdravotnických služeb); ekonomický rozvoj (včetně energetiky) a podpora demokracie, lidských práv a společenské transformace.

5.2 Česko-tádžické vztahy

Historie vztahů České republiky, potažmo Československa, se středoasijskými státy se začal psát až po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991, jelikož žádný z nich nenavazoval na vlastní státní tradice. Do té doby byly známé pouze jako administrativní jednotky jiného suverénního státu. A jelikož i Česká republika byla novým pojmem na mezinárodním diplomatickém poli, byla jedním ze vzniklých problémů platnost mezinárodních smluv podepsaných ještě v dobách Československa a Sovětského svazu. Postupně byl v devadesátých letech dvacátého století deficit mezinárodněsmluvní základny řešen (UHL, 2001: 94-95). Diplomatické styky mezi Tádžikistánem a českými zeměmi byly navázány v roce 1992. Příslušný zastupitelský úřad se původně nacházel v Moskvě a od roku 2001 v hlavním městě Uzbekistánu, Taškentu. Naopak tádžické diplomatické zastoupení se nacházelo v letech 2001–2004 přímo v Praze, kde se od roku 2006 nachází honorární konzulát Tádžické republiky. Od roku 2005 bylo určeno

---

⁸⁵ Jedná se o země, ve kterých je potřeba podniknout potřebné kroky k zajištění udržitelnosti probíhajících i končících projektů. Nepočítá se s projekty novými.

jako nejvyšší příslušný zastupitelský úřad pro Českou republiku tádžické velvyslanectví ve Vídni. V roce 2009 se česká agenda přesunula na velvyslanectví do Berlína. V současné době upravují vztahy České republiky a Tádžikistánu tři mezinárodní bilaterální smlouvy, z nichž dvě jsou z kategorie prezidentských a třetí byla podepsána na úrovni resortní.⁸⁶

Obecně lze vnímat vzájemné diplomatické i obchodní kontakty s Tádžikistánem jako bezproblémové, ale spíše pasivní. Za nejvýznamnější události lze považovat účast dvou českých pozorovatelů v misi OSN v Tádžikistánu (UNMOT) mezi roky 1998 a 2000. Čeští pozorovatelé se také již několikrát účastnili volebních pozorovatelských misí OBSE v Tádžikistánu, naposledy v únoru 2010 při volbách do místního parlamentu. K prvnímu významnému kontaktu české a tádžické diplomacie došlo při návštěvě tádžického prezidenta v Praze v roce 2000, kdy se sešel mimo jiné s tehdejšími předsedou vlády ČR. V roce 2004 došlo k setkání obou hlav států, když tádžický prezident opět navštívil Českou republiku. Se vstupem České republiky do EU došlo i ke změně tádžického pohledu na naši zemi a většímu zájmu o spolupráci, především v oblasti energetiky (*MZV, 2005*). Během našeho předsednictví EU v první polovině roku 2009 vedl místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí České republiky J. Kohout jednání mezi Evropskou unií a Tádžikistánem v rámci *Regionálního dialogu Evropské unie se zeměmi Střední Asie* konaného v Dušanbe.

Přestože se Česká republika snažila od počátku vzájemných vztahů se středoasijskými státy především o ekonomickou spolupráci, tak je nutno říci, že obchodní vztahy mezi s Tádžikistánem se rozvíjejí teprve v posledních několika letech (viz **Obrázek 7**).⁸⁷ Téměř po celou dobu je saldo českého obchodu záporné, a to díky dovozu tádžického hliníku. Do České republiky se z Tádžikistánu dováží ve větším množství ještě textilní vlákna. Opačným směrem putují především cukr a výrobky z něho, stroje a strojní zařízení, plastické hmoty či elektrická zařízení, přístroje a spotřebiče.

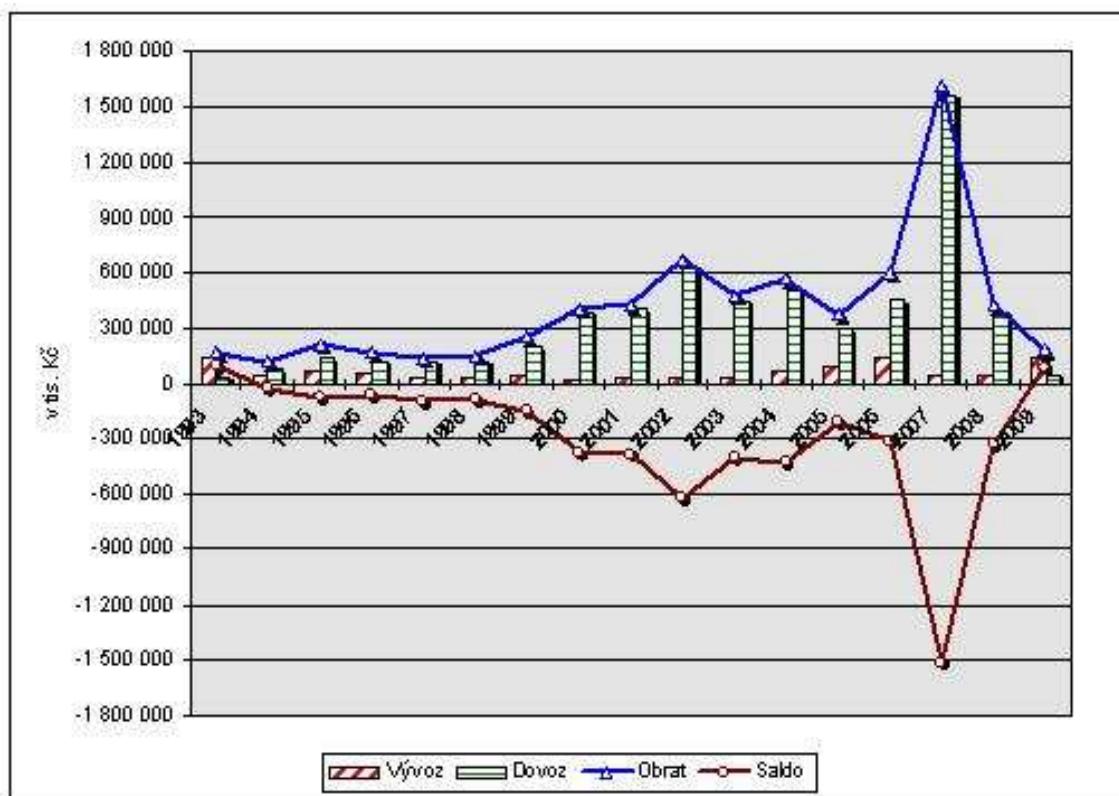
---

⁸⁶ Dohoda mezi Českou republikou a Tádžickou republikou o podpoře a vzájemné ochraně investic (Praha, 11. 2. 1994), publikována pod č.48/1996 Sb.; Protokol o spolupráci mezi Ministerstvem průmyslu a obchodu České republiky a Ministerstvem vnějších ekonomických vztahů Tádžické republiky (Praha, 11. 2. 1994); Smlouva o zabránění dvojímu zdanění a daňovému úniku. Smlouva byla v listopadu 2006 podepsána, byla již ratifikována oběma stranami a vstoupila v platnost dne 19.10.2007 a je publikována ve Sbírce mezinárodních smluv pod č.j. 89/2007 (*ZÚ TAŠKENT, 2008: 42*).

⁸⁷ Dokladem je založení společného česko-tádžického podniku na budování malých a středních vodních elektráren v roce 2009. Bohužel se objevila i překážka v podobě nevyřešená otázka rekonstrukce cementárny v Dušanbe, resp. financování této akce. (*MZV, 2010c: 445*).

Obrázek 7: Obchodní výměna ČR – Tádžikistán v letech 1993 - 2009

Zdroj: MZV, 2010d

V otázce české pomoci Tádžikistánu měli dosavadní aktivity především charakter humanitární pomoci. Rok po ukončení občanské války realizovala organizace Člověk v tísni pomoc z prostředků humanitárního fondu Ministerstva zahraničních věcí ČR (2 500 000 Kč), která obsahovala dodávku léků a hygienických potřeb (ČLOVĚK V TÍSNĚ, 1999: 6). V roce 2004 reagovala Česká republika na povodně v Tádžikistánu finanční pomocí, která byla použita na dodání technologie na úpravu pitné vody.⁸⁸ Při dalších rozsáhlých povodních v roce 2009 se Česká republika podílela na mezinárodním záchranném asistenčním týmu. O rok dříve postihli Tádžikistán pro změnu kruté mrazy a Česká republika poskytla materiální humanitární pomoc ve formě dodávky mouky v hodnotě 1 mil. Kč. V rámci rozvojové spolupráce poskytuje Česká republika studentům z Tádžikistánu vládní stipendia. Až v letech 2008 a 2009 byl Tádžikistán zahrnut do projektů *Podpora migračního managementu ve střední Asii* financovaných z prostředků ZRS ČR a realizovaných českou pobočkou Mezinárodní organizací pro

⁸⁸ Expertízu vhodnosti provedla a vybranou technologii dodala česká firma v rozmezí let 2004–2006 v objemu cca 1,2 mil. Kč (MALIŠ, 2010).

migraci (IOM).⁸⁹ V roce 2009 využili tři občané Tádžikistánu příspěvek z vládního programu na návrat do vlasti.

5.3 Perspektivy uplatnění české ZRS v Tádžikistánu

V předchozích dvou kapitolách byl krátce představen současný systém české ZRS, včetně teritoriálních a sektorových priorit, a rovněž byly stručně popsány česko-tádžické vztahy. Česká republika se svými omezenými zdroji⁹⁰ nepatří mezi nejvýznamnější světové donory, a proto je logické, že okruh příjemců musí být omezen. I tak se již dokázala podílet konkrétními aktivitami na zlepšení situace ve zkoumaném Tádžikistánu, přestože obě země spolu neudržují nijak výrazné kontakty. Výraznější rozšíření vzájemné spolupráce není – s ohledem na nově přijatou koncepci – v příštích několika letech možné. Ale bylo by určitě zajímavé alespoň zjistit, zda by Tádžikistán vyhovoval kritériím pro výběr prioritních zemí a jestli by případná spolupráce byla v rámci českých sektorových priorit a výše navržených rozvojových příležitostí pro střeadoasijskou republiku vůbec vhodná.

5.3.1 Kritéria pro výběr prioritních zemí

Prvním ze čtyř kritérií, ke kterým je při výběru prioritních zemí přihlíženo, jsou bilaterální a rozvojové vztahy s Českou republikou, protože ZRS je nutné vnímat v celkovém kontextu zahraniční politiky ČR. V tomto směru Tádžikistán nemůže navázat na vztahy před rokem 1989 jak je tomu např. u Angoly, Etiopie, Mongolska či Vietnamu, jelikož byl součástí SSSR a většina kontaktů tak probíhala na spojnici Praha–Moskva. Na druhou stranu touto výhodou rovněž nedisponují Bosna a Hercegovina, Kosovo či Gruzie. Také je otázkou, jak uvádí ve své práci Zajíc (2008: 21), zda vůbec přihlížet „k těmto, často umělým, historickým vazbám“. Na druhou stranu mezi Českou republikou a Tádžikistánem neprobíhaly výrazné kontakty, zejména ty rozvojové, ani v posledních dvaceti letech. Dvoustrannými vztahy lze ale rozumět i ekonomické vazby a v tomto ohledu je Tádžikistán „právě pro ČR zemí perspektivní a přitažlivou“ (ZÚ TAŠKENT, 2008: 44). Dokládá to i vzrůstající obchodní výměna a značný zájem tádžické strany. Do tohoto kritéria spadá i existence českých zastupitelských úřadů v konkrétních zemích, protože se to ukázalo jako bezpodmínečné pro vysokou efektivnost rozvojové

---

⁸⁹ Celkem tři projekty byly zaměřeny konkrétně na Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán a byly realizovány zejména formou školení, setkání a výměny zkušeností představitelů migračního managementu České republiky a tří dotčených států (IOM, *nedatováno*).

⁹⁰ Celková hodnota ODA České republiky v roce 2009 dosáhla výše asi 4,248 mld. Kč, což činilo 0,12 % hrubého národního důchodu (HND) (MZV, 2010a).

spolupráce (*MZV, 2010b: 11*). V Tádžikistánu sice nesídlí český ZÚ, avšak stejná situace je i v neprogramové prioritní Kambodži.

Potencionální partnerské země se hodnotí i podle potřebnosti rozvojové spolupráce, čímž se rozumí úroveň socioekonomického rozvoje. K posouzení jsou použity všeobecně využívané ukazatele – hrubý národní důchod (HND) na osobu a Index lidského rozvoje. Z předchozích kapitol zjistíme, že se Tádžikistán řadí mezi země s nízkým příjmem (low-income country) a na 127. místo v hodnocení HDI, čímž bezpochyby splňuje kritérium potřebnosti lépe než Gruzie či Srbsko (*UNDP, 2009: 159-162*). O potřebnosti vypovídají i stále patrné následky občanské války. Značná vzdálenost od vyspělého světa a malá medializace způsobily, že na rozdíl od bývalé Jugoslávie je obnova Tádžikistánu pomalejší.

Protože se ZRS ČR odvíjí od principu partnerství a potřeb dané země, sleduje se při výběru i připravenost pomoc přijímat. Znamená to, že země se aktivně snaží řešit své problémy, a proto má vypracován strategický dokument pro omezování chudoby a pro dlouhodobý udržitelný rozvoj (PRSP) nebo obdobný dokument. V tomto ohledu je Tádžikistán dobře připraven, protože má vypracován ve spolupráci s mezinárodními finančními organizacemi PRSP i vlastní národní rozvojový plán. Toto kritérium splňují všechny programové prioritní země (*MZV, 2010b: 33*). Jako pomocná kritéria v otázce připravenosti se sledují index vnímání korupce (CPI) a úroveň dodržování lidských práv a základních svobod dle žebříčku Freedom House. Kvůli velmi rozšířené korupci a slabému dodržování politických práv a občanských svobod spadá Tádžikistán do spodních pater zmíněných žebříčků, ale nijak se neliší od Afghánistánu, Kambodži a Kosova.⁹¹

Posledním sledovaným kritériem je zohlednění dělby práce s ostatními dárci, které se posuzuje pomocí ukazatele poměr ODA na osobu (ODA per capita). V tomto případě se Tádžikistán z absolutního pohledu řadí spolu s Etiopií mezi opomíjené země, daleko za Afghánistánem, Bosnou a Hercegovinou nebo Mongolskem (*UNDP, 2009: 159-162*). Na toto kritérium je však vhodnější pohlížet ve vzájemném vztahu s úrovní HDI.

---

⁹¹ Nabízí se otázka, zda vůbec přihlížet k těmto ukazatelům se „západním“ pohledem a případně odepřít některým státům rozvojovou spolupráci. Příklad právě Afghánistánu dokládá, že dosažená demokracie neznamená pro obyvatele lepší život. Politický systém je formován po dlouhou dobu a mnoha faktory, mimo jiné kulturou, historií a ekonomickou úrovní, a právě rozvojová spolupráce může být jedním z těchto faktorů. Může sloužit k nasměrování vývoje režimu k nejvíce vhodnému typu pro danou společnost. Hlavně to může provádět více přirozenou cestou.

5.3.2 Sektorová spolupráce⁹²

Česká republika a Tádžikistán mají minimálně dvě společné vlastnosti. Několik desítek let stála v čele jejich států komunistická ideologie a po roce 1989 se musely obě země vyrovnávat s rozpadem východního bloku. A právě díky vlastním zkušenostem s procesem politické, ekonomické a společenské transformace je *Podpora demokracie, lidských práv a společenské transformace* jednou ze sektorových priorit české ZRS a Česká republika by měla v Tádžikistánu oproti jiným donorů významnou komparativní výhodu. Vytvoření vhodného institucionálního rámce pro další rozvoj – tzn. reforma veřejné správy a právního řádu, ekonomické reformy a lepší investiční klima, řádná správa věcí veřejných a posílení principů demokracie – je pro Tádžikistán jednou z výše navržených rozvojových snah a příležitostí. Doporučena je v tomto případě spolupráce s EU a jelikož je Česká republika jejím členem, mohla by se ujmout role tzv. zastupujícího koordinátora EU (*supporting facilitator*) pro tuto oblast rozvoje, podobně jak učinila v Moldavsku a Mongolsku (*MZV, 2010b: 13*). Tádžikistán navíc sám ve své národní rozvojové strategii deklaruje zájem o tuto oblast spolupráce (*REPUBLIC OF TAJIKISTAN, 2007: 12-21*). Vhodnou formou rozvojové spolupráce v tomto případě by byly projekty odborné (technické) spolupráce zahrnující školení lidských zdrojů ve veřejné správě, posilování občanské společnosti a její spolupráce s místními správami či předávání poznatků a zkušeností s ekonomickými reformami.

Na předchozí spolupráci by mohly navázat projekty spadající do sektoru *Ekonomického rozvoje (včetně energetiky)*, ve kterém je českým dlouhodobým cílem podpora malých a středních podnikatelů a farmářů a rozvoj trhu práce a obchodu (*MZV, 2010b: 17*). I to je jedna z hlavních cest, kterou by se Tádžikistán měl vydat a české projekty na zlepšování kvalifikace a technických či výrobních kapacit by byly přínosem pro diverzifikaci tádžického hospodářství. Česká republika by zde mohla uplatnit zkušenosti z projektů zabývajících se odborným a učňovským vzděláváním (Angola), ale i z vývoje českého odborného a učňovského školství, a podpořit tak další z tádžických rozvojových příležitostí.⁹³ Velmi cennými by byly bohaté, negativní i pozitivní, zkušenosti a know-how z vytváření českého podnikatelského prostředí. Součástí tohoto sektoru je rovněž oblast energetiky, což je pro Tádžikistán prioritní

---

⁹² Příklady projektů ZRS ČR jsou čerpány z přehledů realizovaných projektů dostupných na webových stránkách České rozvojové agentury (ČRA, 2009).

⁹³ Vzdělávání je sice součástí sektorové priority *Sociální rozvoj*, ale odborné školství souvisí s uplatněním studentů na místním pracovním trhu a rozvojem udržitelného zemědělství a potřebných podniků zpracovatelského a spotřebního průmyslu.

oblast s největším rozvojovým potenciálem. Česká ZRS sice nedisponuje takovými potřebnými zdroji, aby se mohla podílet na náročných investičních celcích, ale i tak má Tádžikistánu co nabídnout. Jde především o technickou podporu, modernizaci a budování či posilování odborných kapacit v energetickém průmyslu a podporu udržitelných zdrojů energie na místní úrovni, což by přispělo k energetické soběstačnosti Tádžikistánu a rozvoji místních komunit. Tádžikistán by dále mohl pro svůj ekonomický rozvoj využít i ložiska nerostných surovin, která by byla prozkoumána prostřednictvím českých projektů navazujících na obdobné projekty z minulosti. Uplatnění by našly rovněž projekty na zjišťování environmentálních dopadů případné těžby. Protože s ekonomickým rozvojem nutně souvisí rozvoj dopravní infrastruktury a Tádžikistán v této oblasti potřebuje výraznou pomoc, mohla by zde Česká republika navázat na dopravní projekty ze sousedního Kyrgyzstán, Afghánistánu nebo Bosny a Hercegoviny (rekonstrukce a budování žel. tratí, rozvoj městské dopravy, vypracování dopravního generelu).

Pro dosažení žádoucího udržitelného rozvoje je zapotřebí propojit ekonomický rozvoj se sektorem *Životního prostředí*, a protože česká ZRS si je toho vědoma, zařadila tento sektor mezi své priority. V České republice i Tádžikistánu zanechal bývalý režim řadu ekologických zátěží. České projekty se díky existujícím kapacitám, komparativním výhodám a dosavadním zkušenostem budou zabývat jejich odstraněním, a proto by našly uplatnění i v Tádžikistánu (*MZV, 2010b: 16*). Mnoho českých ukončených, probíhajících i plánovaných projektů se také věnuje ochraně před přírodními riziky a katastrofami (Kyrgyzstán, Nikaragua, Peru) a pro Tádžikistán by byly, vzhledem k výše zmíněným skutečnostem⁹⁴, velmi vhodné. Přestože Tádžikistán disponuje obrovskými zásobami vody, nemá mnoho jeho obyvatel, převážně na venkově, adekvátní přístup k pitné vodě. S tímto problémem by mohly pomoci české projekty na zásobování pitnou vodou a ochranu vodních zdrojů, podobné těm, jež se realizovaly např. v Mongolsku nebo Etiopii.

V neposlední řadě je shodným prioritním sektorem *Zemědělství*, které Tádžikistán potřebuje rozvíjet zejména směrem s potravinové soběstačnosti. V tomto směru by tádžickému zemědělskému sektoru prospěly projekty typu *Podpora družstevních a soukromých zemědělských hospodářství* (Bosna a Hercegovina), *Obnovení rostlinné výroby v semiaridních oblastech* (Mongolsko), *Udržitelný rozvoj*

---

⁹⁴ Kapitola 2.1.3. *Přírodní rizika a environmentální problémy.*

venkovských oblastí (Kyrgyzstán) a další projekty na zavádění vhodných zemědělských technologií a pěstování vhodných druhů plodin. Tádžické zemědělství je závislé na zavlažování, ale kvůli špatnému vodnímu managementu a zastaralé infrastruktuře je jeho využívání neefektivní. Česká ZRS má podle nové koncepce zájem zaměřovat se na udržitelné nakládání s vodou a vhodné zavlažovací technologie, a tudíž je i vhodným kandidátem na realizaci projektů tohoto typu v Tádžikistánu.

Vedle zmíněných prioritních sektorů, které se v podstatě shodují s navrženými rozvojovými příležitostmi, by se české zkušenosti s rozvojovou spoluprací daly využít i v jiných oblastech. Velmi užitečným je například již zmíněný projekt zabývající se migračním managementem. V Tádžikistánu by se uplatnily rovněž zdravotnické projekty nebo centra pomoci pro oběti domácího násilí.

Závěr

Tádžikistán se musel ihned po získání „nechtěné“ samostatnosti potýkat s několika vážnými problémy. Vedle ztráty potřebných příjmů plynoucích z Moskvy, začaly své ambice prosazovat opoziční skupiny, což se nelíbilo původním komunistickým špičkám. Následné události přerostly v pětiletou občanskou válku, která na dlouho zastavila rozvoj země. Následky války jsou v zemi patrné ještě dnes. Společně s nepříznivými přírodními podmínkami (hory, přírodní rizika, vzdálenost od moře) představují pro místní vládu výrazné překážky při snaze zlepšit současnou situaci. Avšak tato snaha je, spíše než dobrými úmysly a touhou po vyvedení Tádžikistánu z tíživé situace, vedena osobními ambicemi vládnoucí elity. Důkazem jsou všudypřítomná korupce a klientelismus, jež mají kořeny v klanové struktuře tádžické společnosti. Tato negativa, společně se zpříšňováním autoritativního režimu prezidenta E. Rahmóna, by zřejmě za jiných okolností nedávala Tádžikistánu příliš šancí na výraznější ekonomický rozvoj. Současná globální situace, kdy rostoucí ekonomiky nových globálních mocností mají nedostatek zdrojů a hlavním nepřítelem mezinárodní bezpečnosti je terorismus, ale dává Tádžikistánu naději.

Největší předností Tádžikistánu sice není nerostné bohatství, kterým oplývají některé okolní země, ale jeho hlavní význam spočívá právě v tom, že se nachází mezi nabídkou (Afghánistán, Turkmenistán, Uzbekistán) a poptávkou (Čína, Indie). Především Čína je v tomto směru nejaktivnější a představuje tak těžkou konkurenci tradičnímu vnějšmu hráči – Rusku. Svůj vliv ve Střední Asii by ráda získala i Evropská unie, která má zájem jednak o zdroje a jednak o zajištění bezpečnosti v oblasti a zastavení pašování drog z Afghánistánu. Sousedství s nestabilním Afghánistánem navíc stále přitahuje pozornost Spojených států amerických. Tádžikistán tak stojí na křižovatce příležitostí, z nichž si však lze vybrat jen některé.

V předchozích kapitolách byly navrženy strategie, jež by měly Tádžikistánu pomoci využít existujících silných stránek a možných příležitostí k zlepšení slabých stránek. Ze všech geopolitických hráčů se jeví jako nejperspektivnější EU, která sice sama o sobě nepřinese potřebné investice do infrastruktury a hospodářství, ale může zemi „naučit“ tyto prostředky lépe získávat a především efektivněji využívat. Jedním z předpokladů úspěšného rozvoje Tádžikistánu je totiž postupná výměna vládnoucích elit a odstranění korupce. V tomto směru se EU jeví jako nejvhodnější partner pro spolupráci, která by měla vyhovovat i Rusku. To má samozřejmě enormní zájem na

udržení svého vlivu v regionu a kooperace s EU poskytne oběma stranám oporu při konkurenci vlivům z Číny a muslimského světa. Dobré vztahy s Ruskou federací jsou pro tádžické vedení klíčové, z hlediska udržení sociální stability v zemi, která by byla narušena návratem většího množství obyvatel Tádžikistánu pracujících právě v Rusku.

Po získání investic je pro Tádžikistán hlavní rozvojovou prioritou výstavba a rekonstrukce dopravní a energetické infrastruktury, která umožní rozvoj dalších odvětví, především zpracovatelského a spotřebního průmyslu. Zde má Tádžikistán možnost uplatnit jeden ze svých největších potenciálů, kterým jsou obrovské vodní zdroje vhodné pro výrobu levné elektrické energie. Ta poté může sloužit k rozvoji místního hospodářství nebo k obnově Afghánistánu. Úsilí by však mělo směřovat do budování středních a menších vodních elektráren, které nebudou vyvolávat spory se státy ležícími na dolních tocích hlavních středoasijských řek. V oblasti vodního managementu je pro všechny středoasijské země životně důležité najít cestu k vzájemné spolupráci. Tádžikistán by v tomto směru měl vystupovat aktivně a měl by převzít roli sjednotitele, protože bez vzájemné dohody bude ohrožen jeho rozvoj.

Jednou z důležitých rozvojových priorit Tádžikistánu je diverzifikace průmyslové a zemědělské výroby, aby se snížila závislost hospodářství na exportu hliníku a bavlny. Výhodou sice představuje levná pracovní síla a energie, ale Tádžikistán bude muset bojovat s vysokými dopravními náklady, a proto musí volit odvětví s největšími komparativními výhodami. Jednou z možností je rozvoj turistického ruchu, pro který má malá středoasijská země velké předpoklady. V jiném ohledu nepříznivé přírodní podmínky mohou přilákat zájemce o tzv. zážitkovou turistiku, která je čím dál tím víc vyhledávanější.

Oblastí v nichž Tádžikistán potřebuje zahraniční pomoc je mnoho a ne všechny budou pokryty z komerčních zdrojů, protože nejsou do budoucna tolik výnosné. V takových případech se uplatní zahraniční rozvojová spolupráce, která již nyní pomáhá vládě zlepšovat současnou situaci. Nemalou měrou by se mohla zapojit i Česká republika, která může Tádžikistánu nabídnout především technickou spolupráci hned v několika sektorech. Zásadní otázkou však je, zda může být Tádžikistán zařazen mezi prioritní země ZRS ČR a využívat tak všech možností nabízených v rámci spolupráce? Používaná kritéria pro výběr partnerských zemí mají sice teoreticky stejnou váhu, ale konečný výběr se řídí spíše pragmatičtějšími ekonomickými a obchodními zájmy (kritérium bilaterální a rozvojové vztahy). Zde Tádžikistán prozatím ztrácí, i když míra potřeby je u něj daleko větší než v některých úspěšnějších zemích (Srbsko,

Moldavsko, Bosna a Hercegovina). Nedávné zlepšování obchodních vztahů České republiky a Tádžikistánu ale naznačuje, že by mohla mít nejbližší stredoasijská republika při dalším výběru českých prioritních zemí více šancí. Tu by mohlo zvýšit i přijetí určité systémové strategie, při které by se ZRS ČR soustředila více regionálně. Tádžikistán by tak mohl společně s Afghánistánem, Mongolskem a další potenciální partnerskou zemí, Kyrgyzstánem, tvořit ucelený region, kam by se soustředily aktivity české ZRS. Taková pomoc by poté byla efektivnější a přispívala by více ke stabilizaci celého regionu.

Úspěšný rozvoj Tádžikistánu není v zájmu pouze zemí Střední Asie, ale i světového společenství. V oblasti se nacházejí potenciální konfliktní zóny, které představují ohrožení bezpečnosti pro rozsáhlou oblast vnitřní Asie. Jakýkoli ozbrojený konflikt může mít za následek velké množství uprchlíků, vzestup islámského fundamentalismu a marný boj proti pašování drog.

Použité zdroje

Monografie, části monografií

EXNEROVÁ, Věra (ed.) (2005). *Globální problémy a rozvojová spolupráce: témata, o která se lidé zajímají*. Praha: Člověk v tísni - společnost při ČT, 2005. 255 s. ISBN 80-86961-00-1.

HORÁK, Slavomír (2005). *Střední Asie mezi Východem a Západem*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 259 s. ISBN 80-246-0906-1.

HORÁK, Slavomír (2008). *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. 226 s. ISBN 978-80-246-1472-4.

HORÁK, Slavomír (2009). Středoasijská integrace. Pouze pod vlivem velmocí? In *Regionální integrační procesy*. WAISOVÁ, Šárka et al. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. s. 154-182. ISBN 978-80-7380-232-5.

KOKAISL, Petr – PARGAČ, Jan et al. (2007). *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán. Stržípky kulturních proměn Střední Asie*. 1. vyd. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007. 343 s. ISBN 978-80-7308-167-6.

LITERA, Bohuslav et al. (1998). *Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998. 162 s. ISBN 80-85864-45-2.

LÜCKE, Matthias – ROTHERT, Jacek (2006). *Central Asia's comparative advantage in international trade*. Kiel: Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel, 2006. 39 s. ISBN 3-89456-279-x.

MIKA, Martin (2007). *Váleční uprchlíci v Tádžikistánu v devadesátých letech 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého. Přírodovědecká fakulta. Katedra geografie, 2007. 49 s., 6 s. příloh. Bakalářské práce, vedoucí RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D.

MUŽÍK, Tomáš (2007). Vývoj v post-koloniálním Tádžikistánu: klany v procesu budování státu. In *Rusko a postsovětský prostor*. SOULEIMANOV, Emil (ed.). 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2007. s. 322-343. ISBN 80-86861-95-3.

MZV (2001). *Zpráva o zahraniční politice České republiky: za období od ledna 2000 do prosince 2000*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2001. 279 s. ISBN 80-86345-18-1.

NETOPIIL, Rostislav. – SKOKAN, Ladislav (1989). *Geografie SSSR*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989. 400 s. ISBN 80-04-22269-2.

ROMANCOV, Michael. Geopolitika. In *Úvod do studia politické vědy*. CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal et al. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. s. 421-444. ISBN 80-86432-41-6.

ROUX, Jean-Paul (2007). *Dějiny Střední Asie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 435 s. ISBN 978-80-7106-867-9.

UHL, Pavel (2001). Zahraniční politika České republiky vůči Střední Asii. In *Zahraniční politika České republiky vůči zemím Blízkého Východu, Zakavkazska a Střední Asie*. PŠEJA, Pavel (ed.). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2001. s. 87-109. ISBN 80-210-2740-1.

UHL, Pavel (2006). *Ústavní systémy nástupnických států Sovětského svazu s islámskou tradicí*. Praha: Univerzita Karlova. Právnická fakulta. Katedra ústavního práva, 2006. 275 s. Disertační práce, školitel prof. JUDr. Václav Pavlíček, CSc.

UHL, Pavel (2008). *Povaha politických režimů středoasijských republik*. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra politologie, 2008. 167 s. Disertační práce, školitel Doc. PhDr. Jan Holzer, Ph.D.

UNDP (2009). *Human Development Report 2009. Overcoming barriers: Human mobility and development*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. xiii, 217 s. ISBN 978-0-230-23904-3.

VOTÝPKA, Jan (1982). *Fyzická geografie SSSR II., Regionálně fyzicko-geografický přehled*. 1. vyd. Praha: SPN, 1982. 215 s.

ZAJÍC, Josef (2008). *Vyhodnocení prioritních zemí české rozvojové spolupráce a identifikace dalších možných kandidátů*. Olomouc: Univerzita Palackého. Přírodovědecká fakulta. Katedra rozvojových studií, 2008. 64 s. Bakalářské práce, vedoucí doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.

Články

ABDUALLEV, Rašíd – BABACHANOV, Umed (1997). Děkujeme Tálibánu za mírovou dohodu v Tádžikistánu. *Mezinárodní politika*, 1997, roč. 21, č. 11, s. 22-23. ISSN 0543-7962.

AKBARZADECH, Shahram (1996). Why did nationalism fail in Tajikistan?. *Europe-Asia Studies*, 1996, vol. 48, no. 7, s. 1105–1129.

FRANCKX, Nicolas (2007). Tádžikistán v roce 2006: změna, nebo kontinuita? *Mezinárodní politika*, 2007, roč. 31, č. 4, s. 24-27. ISSN 0543-7962.

HORÁK, Slavomír (2001). Horský Tádžikistán na horké půdě. *Mezinárodní politika*, 2001, roč. 25, č. 5, s. 14 – 16. ISSN 0543-7962.

HORÁK, Slavomír (2009). Nástup Číny ve Střední Asii? Možnosti a limity vzájemných vztahů. *Mezinárodní vztahy*, 2009, roč. 44, č. 3, s. 33-52. ISSN 0323-1844.

KAVÁNKOVÁ, Hana (2010). Ekonomika Tádžikistánu v kontextu problematiky pašování drog. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2010, roč. 18, č. 2, s. 52-63. ISSN 0572-3043.

SPECHLER, Martin C. (2002). Regional cooperation in Central Asia. *Problems of Post-Communism*, 2002, vol. 49, no. 6, s. 42-47. ISSN 1075-8216.

STEINER, Karel (2005). Střední Asie – prostor a dopravní prostor. *Doprava: Ekonomicko-technická revue*, 2005, roč. 47, č. 4, s. 30-31. ISSN 0012-5520.

STEINER, Karel (2006). Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán: rozvoj dopravy. *Doprava: Ekonomicko-technická revue*, 2006, roč. 48, č. 1, s. 28-29. ISSN 0012-5520.

Dokumenty v elektronické podobě

AMNESTY INTERNATIONAL (2009). *Violence is not just a family affair. Women face abuse in Tajikistan* [online]. London: Amnesty International Publications, 2009 [cit. 2010-04-29]. Dostupné z: <<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR60/001/2009/en/59bb6e9b-727d-496b-b88d-1245a750d504/eur600012009en.pdf>>.

ČLOVĚK V TÍSNI (1999). *Výroční zpráva Nadace při ČT Člověk v tísní* [online]. Praha: Člověk v tísní, o.p.s., 1999 [cit. 2010-07-27]. Dostupné z: <http://www.clovekvtisni.cz/download/pin_vz98cz.pdf>.

DENG, Francis (1996). *Addendum: Report on internally displaced persons, Profiles in displacement: Tajikistan* [online]. New York: United Nations General Assembly, 24 October 1996, A/51/483/Add.1. [cit. 2010-02-04]. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/3b00f29cc.html>>.

ICG (2001). *Tajikistan: An uncertain peace* [online]. International Crisis Group, Asia Report N° 30, 24 December 2001 [cit. 2010-01-22]. Dostupné z: <<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/tajikistan/Tajikistan%20An%20Uncertain%20Peace.ashx>>.

ICG (2002). *Central Asia: Border disputes and conflict potential* [online]. International Crisis Group, Asia Report N°33, 4 April 2002 [cit. 2010-03-22]. Dostupné z: <<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/Central%20Asia%20Border%20Disputes%20and%20Conflict%20Potential.ashx>>.

ICG (2003a). *Tajikistan: A roadmap for development* [online]. International Crisis Group, Asia Report N°51, 23 April 2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupné z: <<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/tajikistan/Tajikistan%20A%20Roadmap%20for%20Development.ashx>>.

ICG (2003b). *Youth in Central Asia: losing the new generation* [online]. International Crisis Group, Asia Report N°66, 31 October 2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupné z: <<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/066%20Youth%20in%20Central%20Asia%20Losing%20the%20New%20Generati on.ashx>>.

ICG (2005). *The curse of cotton: Central Asia's destructive monoculture* [online]. International Crisis Group, Asia Report N°93, 28 February 2005 [cit. 2010-06-25]. Dostupné z: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/093_curse_of_cotton_central_asia_destructive_monoculture.ashx>.

ICG (2006). *Central Asia: What role for the European Union* [online]. International Crisis Group, Asia Report N°113, 10 April 2006 [cit. 2010-06-25]. Dostupné z: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/113_central_asia_what_role_for_the_eu.ashx>.

ICG (2009). *Tajikistan: On the road to failure* [online]. International Crisis Group, Asia Report N°162, 12 February 2009 [cit. 2010-04-06]. Dostupné z: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/tajikistan/162_tajikistan___on_the_road_to_failure.ashx>.

ICG (2010). *Central Asia: Migrants and economic crisis* [online]. International Crisis Group, Asia Report N°183, 5 January 2010 [cit. 2010-04-22]. Dostupné z: <<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/183%20Central%20Asia%20Migrants%20and%20the%20Economic%20Crisis.ashx>>.

INS (1993). *Alert Series. Tajikistan: Political conditions in post-Soviet era* [online]. Washington, D.C.: Immigration and Naturalization Service, Resource Information Center, September 1993. [cit. 2010-01-22] Dostupné z <<http://www.uscis.gov/files/nativedocuments/tajiks94.pdf>>.

KABUTOV, K. – VARNAVSKAYA, E.A. – BURKHANOVA, M.A. (2006). *Tajikistan: Country Energy Situation and Prospects* [online]. PREGA, January 2006 [cit. 2010-07-12]. Dostupné z: <<http://www.adb.org/REACH/TAJ-country-report.pdf>>.

LIBRARY OF CONGRESS (2007). *Country profile: Tajikistan* [online]. Washington: Library of Congress – Federal Research Division, January 2007 [cit. 2010-03-30]. Dostupné z: <<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Tajikistan.pdf>>.

MZV (2000). *Zpráva o zahraniční politice České republiky: za období od července 1998 do prosince 1999* [online]. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2000 [cit. 2010-07-26]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/file/415493/Zprava1998_1999.pdf>.

MZV (2005). *Zpráva o zahraniční politice České republiky: za období od ledna 2004 do prosince 2004* [online]. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2005 [cit. 2010-07-26]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/file/415693/Zprava_2004.pdf>.

MZV (2009). *Zpráva o zahraniční politice České republiky: za období od ledna 2008 do prosince 2008* [online]. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2009 [cit. 2010-07-26]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/file/391676/Zprava_o_zahranicni_politice_CR_2008.pdf>.

MZV (2010a). *Informace o zahraniční rozvojové spolupráci ČR v roce 2009* [online]. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2010 [cit. 2010-07-26]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/public/71/e5/4d/517636_408591_InfoZRS2009.doc>.

MZV (2010b). *Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce ČR na léta 2010 – 2017* [online]. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2010 [cit. 2010-07-26]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/public/5b/5c/67/501254_391744_Koncepce_ZRS.doc>.

MZV (2010c). *Zpráva o zahraniční politice České republiky: za období od ledna 2009 do prosince 2009* [online]. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2010 [cit. 2010-07-26]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/file/496636/ZP2009_02web.pdf>.

NICHOL, Jim (2009). *Tajikistan: Recent Developments and U.S. Interests* [online]. Washington: Congressional Research Service, July 2009 [cit. 2010-04-07]. Dostupné z: <<http://www.fas.org/sgp/crs/row/98-594.pdf>>.

OSCE/ODIHR (2005). *OSCE/ODIHR final report on elections in Tajikistan on 27 February and 13 March 2005* [online]. Warsaw: Organization for Security and Co-operation in Europe/Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2005 [cit. 2010-03-10]. Dostupné z: <http://www.osce.org/documents/odihr/2005/05/14852_en.pdf>.

OSCE/ODIHR (2007). *Final Report on the 6 November 2006 Presidential Election in Tajikistan* [online]. Warsaw: Organization for Security and Co-operation in Europe/Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2007 [cit. 2010-03-12]. Dostupné z: <http://www.osce.org/documents/odihr/2007/04/24067_en.pdf>.

OSCE/ODIHR (2010). *Statement of preliminary findings and conclusions on the 28 February parliamentary elections in Tajikistan* [online]. Dushanbe: Organization for Security and Co-operation in Europe/Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2010 [cit. 2010-03-27]. Dostupné z: <http://www.osce.org/documents/odihr/2010/03/42852_en.pdf>.

OXFAM (2009). *Reaching Tipping Point? Climate change and poverty in Tajikistan* [online]. Oxfam International, December 2009 [cit. 2010-04-01]. Dostupné z: <http://www.oxfam.org.uk/resources/policy/climate_change/downloads/rr_climate_change_tajikistan_en_170210.pdf>.

REPUBLIC OF TAJIKISTAN (2007). *National development strategy of the republic of Tajikistan for the period to 2015* [online]. Dushanbe, 2007 [cit. 2010-05-02]. Dostupné z: <http://www.undp.tj/files/reports/nds_eng.pdf>.

SCI (2008a). *Development partners profiles 2008-2009* [online]. Dushanbe: State Committee on Investments and State Property Management of the Republic of Tajikistan, 2008 [cit. 2010-05-03]. Dostupné z: <http://www.undp.tj/files/pubs/DPP_2008-2009%20En.pdf>.

SCI (2008b). *Foreign aid report 2007* [online]. Dushanbe: State Committee on Investments and State Property Management of the Republic of Tajikistan, 2008 [cit. 2010-05-03]. Dostupné z: <http://www.undp.tj/files/pubs/FAR%202007_pdf%20En.pdf>.

SCI (2009a). *Development partners profiles 2009-2010* [online]. Dushanbe: State Committee on Investments and State Property Management of the Republic of Tajikistan, 2009 [cit. 2010-05-03]. Dostupné z: <http://www.amcu.gki.tj/eng/images/stories/pr_eng1.pdf>.

SCI (2009b). *Foreign aid report 2008* [online]. Dushanbe: State Committee on Investments and State Property Management of the Republic of Tajikistan, 2009 [cit. 2010-05-03]. Dostupné z: <http://www.amcu.gki.tj/eng/images/stories/ovp_eng.pdf>.

THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2007). *The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership* [online]. Brussels: European Communities, 2007 [cit. 2010-07-10]. Dostupné z: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/EU_CtrlAsia_EN-RU.pdf>.

ZÚ TAŠKENT (2008). *Souhrnná teritoriální informace – Tádžikistán* [online]. Taškent: Zastupitelský úřad Taškent (Uzbekistán), 1.10.2008 [cit. 2010-03-27]. Dostupné z: <<http://www.businessinfo.cz/cz/rubrika/tadzikistan/1000800/>>.

Internetové články a stránky, e-mail

ARMAN, Kambiz (2004). *Russia and Tajikistan: friends again* [online]. EurasiaNet.org, 28.10.2004 [cit. 2010-03-06]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav102804.shtml>>.

ARMAN, Kambiz (2007). *President attempts to give Tajikistan a cultural makeover* [online]. EurasiaNet.org, 10.4.2007 [cit. 2010-03-11]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav041007.shtml>>.

BLANK, Stephen (2006). *India: The new Central Asian player* [online]. EurasiaNet.org, 26.6. 2006 [cit. 2010-03-11]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav062606a.shtml>>.

BONEV, Jan (2010). *Železnice si hledá cestu do Afghánistánu* [online]. K-report, 7.3.2010 [cit. 2010-04-28]. Dostupné z: <<http://www.k-report.net/clanky/zeleznice-si-hleda-cestu-do-afghanistanu/>>.

CIA (2010). *Tajikistan* [online]. The World Factbook, 2010, last updated on April 22, 2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>>.

ČRA (2009). *Rozvojové projekty ČR* [online]. c2009 [cit. 2010-07-29]. Dostupné z: <<http://www.czda.cz/rozvojova-spoluprace/rozvojova-spoluprace-cr-zrs/bilateralni-spoluprace/rozvojove-projekty.htm>>.

ERLICH, Aaron (2006). *Tajikistan: From Refugee Sender to Labor Exporter* [online]. Migration Policy Institute, July 2006 [cit. 2010-04-12]. Dostupné z: <<http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=411>>.

EURASIANET.ORG (2009). *Tajikistan: Cotton harvest relies heavily on child labor* [online]. EurasiaNet.org 3.11.2009 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav110309.shtml>>.

FREEDOM HOUSE (2009). *Country Report: Tajikistan* [online]. Freedomhouse.org, 2009 [cit. 2010-04-02]. Dostupné z: <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&country=7715&year=2009>>.

FUND FOR PEACE (2009). *Failed States Index Score 2009* [online]. Fund for Peace.org, 2009 [cit. 2010-04-03]. Dostupné z: <http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=391&Itemid=549>.

GRETSKY, Sergei (1995). *Civil War in Tajikistan: Causes, Developments and Prospects for Peace*. In *Central Asia: Conflict, Resolution, and Change* [online]. Sagdeev, Roald Z. – Eisenhower, Susan (eds.). The Center for Political and Strategic Studies, 1995, [cit. 2010-01-23]. Dostupné z:

<http://www.eisenhowerinstitute.org/themes/past_themes/centasia/book/chapter_16.dot>.

IPU-PARLINE (1996-2010). *Tajikistan (Majlisi namoyandogon)* [databáze online]. Inter-parliamentary union – PARLINE, c1996-2010, last update on 18th of March 2010 [cit. 2010-03-28]. Dostupné z: <<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2309.htm>>.

IOM (nedatováno). *Budování kapacit v migračním managementu. Střední Asie* [online]. nedatováno [cit. 2010-07-28]. Dostupné z: <<http://www.iom.cz/aktivity/budov-n-kapacit-v-migra-n-m-managementu/st-edn-asie>>.

KARAEV, Zainiddin (2005). Border disputes and regional integration in Central Asia. *Harvard Asia Quarterly* [online]. 2005, vol. 9, no. 4 [cit. 2010-07-24]. Dostupné z: <<http://www.asiaquarterly.com/content/view/28/36/>>.

KMENT, Petr (2004). Jezero uprostřed Země světla. *Navýchod* [online]. 2004, roč. 4, č. 3 [cit. 2010-04-01]. Dostupné z: <<http://www.navychod.cz/?req=article&id=295>>. ISSN 1214-2492.

LEWIS, M. Paul (ed.) (2009). *Ethnologue: Languages of Tajikistan* [online]. Dallas, Tex.: SIL International, 2009 [cit. 2010-04-15]. Dostupné z: <http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=TJ>.

MALIŠ, Radomír (2010). *Tádžikistán* [online]. Martin Mika. 30. dubna 2010 [cit. 2010-07-27]. Emailová korespondence.

MFA (2007). *Tajikistan in figures* [online]. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, c2007 [cit. 2010-04-02]. Dostupné z: <<http://mfa.tj/index.php?node=article&id=173>>.

MZV (2007). *Transformace systému zahraniční rozvojové spolupráce ČR* [online]. 25.9.2007, změněno 27. července 2010 [cit. 2010-07-27]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/obecne_informace_o_zrs_cr/zakladni_dokumenty/transformace_systemu_zahranicni.html>.

MZV (2010d). *Obchodní výměna ČR – Tádžikistán* [online]. 17.2.2010, změněno 12. července 2010 [cit. 2010-07-27]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/tashkent/cz/obchod_a_ekonomika/obchodni_vymena_cr_tadzikistan.html>.

MÜLLER, Jiří G (2005). „Barevné“ revoluce s dolarovým pozadím. *Britské listy* [online]. 26.4.2005 [cit. 2010-03-10]. Dostupné z: <<http://www.blisty.cz/art/23092.html>>. ISSN 1213-1792.

NAZAROV, Nazar (2005). *Tajikistan: Government resorts to repression and intimidation* [online]. EurasiaNet.org, 29.4.2005 [cit. 2010-03-10]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav042905a.shtml>>.

OECD/DAC (nedatováno). *Tajikistan: Aid at a Glance Chart* [online]. OECD.org, nedatováno [cit. 2010-07-07]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/24/20/1882885.gif>>.

PANNIER, Bruce (2004). *Tajikistan: Parliament passes amendments to election code* [online]. EurasiaNet.org, 19.6.2004 [cit. 2010-03-06]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/departments/rights/articles/pp061904.shtml>>.

PANNIER, Bruce (2008). *Central Asia: Kazakh, Tajik presidents show oil and water do mix* [online]. EurasiaNet.org, 14.5.2008 [cit. 2010-04-06]. Dostupné z: <<http://eurasianet.org/departments/insight/articles/pp051408.shtml>>.

PARSHIN, Konstantin (2009). *Tajikistan: Language row riles Russians* [online]. EurasiaNet.org, 26.8.2009 [cit. 2010-04-06]. Dostupné z: <<http://eurasianet.org/departments/insight/articles/eav082609a.shtml>>.

REPUBLIC OF TAJIKISTAN (nedatováno). *Tajikistan* [online]. Embassy of Tajikistan to Austria, nedatováno, změněno 30. dubna 2010 [cit. 2010-04-03]. Dostupné z: <<http://www.tajikembassy.org/tajikistan.html>>.

ROTAR, Igor (2007). *Tajikistan: Parliament to null repressive religious* [online]. EurasiaNet.org, 16.7.2007 [cit. 2010-03-11]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav071607a.shtml>>.

ŠLAJCHRTOVÁ, Leona (2010). *Po zemetřesení v Tádžikistánu zůstalo 20 tisíc lidí bez střechy nad hlavou* [online]. IDNES.cz, 3.1.2010 [cit. 2010-03-31]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/po-zemetreseni-v-tadzikistanu-zustalo-20-tisic-lidi-bez-strechy-nad-hlavou-15g-/zahranicni.asp?c=A100103_122915_zahranicni_bar>.

TAJSTAT (nedatováno). *State statistical committee of the Republic of Tajikistan (TAJSTAT)* [online]. nedatováno, změněno 31. března 2010 [cit. 2010-04-09]. Dostupné z: <<http://www.stat.tj/english/home.htm>>.

TRANSPARENCY INTERNATIONAL (2009). *Corruption Perceptions Index 2009* [online]. Transparency.org, 2009, změněno 10. prosince 2009 [cit. 2010-04-03]. Dostupné z: <http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table>.

UNESCO (1992-2010). *UNESCO World Heritage Centre - Tentative Lists* [online]. c1992-2010, last update 22nd of July 2010 [cit. 2010-07-22]. Dostupné z: <<http://whc.unesco.org/en/tentativelists/state=tj>>.

UNIVERSITY OF SOUTHAMPTON (2005). *Socio-Economic Atlas of Tajikistan 2005* [online]. v1.1, c2005 [cit. 2010-04-03]. Dostupné z: <<http://www.stat.tj/atlas/index.html>>.

UNIVERSITY OF TEXAS (nedatováno). *Perry-Castañeda Map Collection. Tajikistan: Major Ethnic group* [online]. University of Texas Libraries, nedatováno, last update 2nd of July 2010 [cit. 2010-07-07]. Dostupné z: <http://www.lib.utexas.edu/maps/commonwealth/tajikistan_ethnic_92.jpg>.

UNITED NATIONS (2000). *United Nations Mission of Observers in Tajikistan (UNMOT)* [online]. 2000 [cit. 2010-03-02]. Dostupné z: <<http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unmot/Unmot.htm>>.

USCWM (2010). *Joshua Project* [databáze online]. 2010, last update on 15th of April 2010 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z: <<http://www.joshuaproject.net/countries.php>>.

WB (2010a). *Doing Business in Tajikistan* [online]. c2010 [cit. 2010-07-09]. Dostupné z: <<http://www.doingbusiness.org/ExploreEconomies/?economyid=184>>.

WB (2010b). *Tajikistan. Country Brief 2009* [online]. Worldbank.org, c2010 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z: <<http://go.worldbank.org/JI1AOY9RZ0>>.